

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

SODAN KUVAN MUUTOS 1950-LUVUN OPERATIIVISISSA SOTAPELEISSÄ

Diplomityö

Kapteeni
Mikko Koistinen

YEK 58
Maasotalinja

Heinäkuu 2017

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Yleisesikuntaupseerikurssi 58	Linja Maasotalinja
Tekijä Kapteeni Mikko Koistinen	
Opinnäytetyön nimi SODAN KUVAN MUUTOS 1950-LUVUN OPERATIIVISISSA SOTAPELEISSÄ	
Oppiaine johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Kurssikirjasto (MPKK:n kirjasto)
Aika Heinäkuu 2017	Tekstisivuja 84
TIIVISTELMÄ <p>Suomessa toteutettiin 1950-luvulla useita operatiivisen mittakaavan sotapelejä. Pääesikunnan ohjeistamalla sotapeleillä muun muassa koulutettiin upseereita sodan ajan joukkojen johtamiseen ja yhteistoimintaan puolustushaarojen kesken. Sotapelit liittyivät myös ensimmäisten sotien jälkeisten puolustussuunnitelmien laatimiseen ja testaamiseen. Sotapeleille laadittiin perusteelliset lähtökohdatilanteet, jotka yhdessä pelien taistelutoiminnasta kirjoitettujen kertomusten kanssa antavat esimerkin siitä, minkälaiseen sotaan Puolustusvoimissa varauduttiin kylmän sodan alussa.</p> <p>Tämä tutkimus on Puolustusvoimien sotien jälkeistä historiaa tutkiva perustutkimus, ja siinä selvitetään teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin sodan kuvan kehityksen ilmentymiä operatiivisen tason sotapeleissä. Tutkimuksen lähdeaineisto perustuu ensisijaisesti primäärlähteisiin, joita ovat arkistoissa säilytettävät Puolustusvoimien asiakirjat, sekä kirjallisuuslähteisiin, joista tärkeimpinä tutkittavalla aikakaudella julkaistut Puolustusvoimien oppaat ja ohjesäännöt. Lähdeaineiston avulla on muodostettu käsitys siitä, minkälainen sodan kuva Puolustusvoimissa on 1950-luvulla vallinnut, ja miten aikakauden sotapeleissä kuvatut tilanteet ovat vastanneet ohjesäännöissä kuvattua käsitystä sodasta.</p> <p>1950-luvulla sodan kuvan kehitykseen vaikuttivat ensisijaisesti puolustussuunnitelmien ja niiden taustalla olevien uhka-arvioiden muutokset, sekä yleinen sotatekninen kehitys. 1950-luvun alkuvuosina Puolustusvoimat keskittyi torjumaan mahdollisen länsivaltojen hyökkäyksen, ja päätörjuntasuunnan kääntyminen itärajalta läntiseen Suomeen edellytti uusien suunnitelmien laatimista. Tähän liittyen 1950-luvun alussa useimpien operatiivisten sotapelien aiheena oli rannikon puolustus, ja niissä keskityttiin tutkimaan yhteistoiminnan kaltaisia kysymyksiä. 1950-luvun puolenvälin jälkeen uhka-arvioiden todennäköisyyttä tarkistettiin, ja puolustuksessa alettiin varautua myös Neuvostoliiton maahyökkäykseen. Tämä näkyi sotapeleissä siten, että pelien painopiste vaihtui suurhyökkäyksen torjuntaan maa-alueella, ja samalla peleissä alettiin keskittyä myös omien ja vastustajan joukkojen laadullisten erojen huomioimiseen käytetyn taktiikan kautta. Oman lisäelementtinsä 1950-luvun lopun peleihin toi ydinase, jonka vaikutuksia alettiin myös arvioida sotapelien yhteydessä.</p> <p>1950-luvun alussa sotapelien tarkoituksena oli testata ja saada kokemuksia puolustuksen järjestelyistä uudessa tilanteessa. 1950-luvun kuluessa sodan kuva sotapeleissä muuttui asteittain realistisemmaksi samalla kun pelien taustalla vaikuttaneet puolustusperiaatteet ja taktiikka vakiintuivat. Vihollisen toiminnan vaikutuksia alettiin kuvata tarkemmin, ja omien joukkojen suorituskykyä verrattiin peleissä joukoille annettuihin tehtäviin.</p>	
AVAINSANAT sotahistoria, sotapeli, sotataito, sodan kuva, 1950-luku	

SODAN KUVAN MUUTOS 1950-LUVUN OPERATIIVISISSA SOTAPELEISSÄ

SISÄLLYS

1.	TUTKIMUSPERUSTEET	1
1.1.	Tutkimustilanne	3
1.2.	Tutkimusongelma ja tutkimuksen viitekehys.....	5
1.3.	Tutkimuksen keskeisimmät käsitteet ja rajaukset	8
1.4.	Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto.....	11
2.	SODAN KUVA 1950-LUVULLA	15
2.1.	Ensimmäiset puolustus suunnitelmat sotien jälkeen	15
2.2.	Ohjesääntökirjallisuus sotien jälkeen.....	19
2.2.1.	Upseerin käsikirja III osa	21
2.2.2.	Kenttäohjesäännöt	24
2.3.	Sodan kuvan kehittyminen 1950-luvulla	30
3.	OPERATIIVISET SOTAPELIT VUOSINA 1948 - 1959.....	35
3.1.	Sotapelien yleisistä järjestelyistä.....	37
3.2.	Operatiiviset sotapelit 1949–1953: yhtymien ja aluejärjestön johtamat sotapelit	39
3.3.	Operatiiviset sotapelit 1954–1959: Sotakorkeakoulun johtamat pelit	43
3.4.	Yhteenveto	44
4.	SODAN KUVA SOTAPELEISSÄ.....	48
4.1.	1950-luvun alun sotapelit: rannikon puolustus	49
4.1.1.	3. Divisioonan sotapeli 1950: Rannikon puolustus.....	49
4.1.2.	2. Divisioonan sotapeli 1951: Alueellinen puolustus.....	53
4.1.3.	Uudenmaan Sotilasläänin sotapeli 1952: Uudenmaan puolustus.....	56
4.1.4.	2. Divisioonan sotapeli 1950: Sissisotaa.....	58
4.1.5.	Havainnot 1950-luvun alun sotapeleistä	61
4.2.	Sotakorkeakoulun sotapelit: maahyökkäyksen torjunta.....	63
4.2.1.	Komentajien operatiivinen sotapeli 1956.....	64
4.2.2.	Sotakorkeakoulun Operatiivinen ja huoltosotapeli 1958 ja 1959	66
4.2.3.	Havainnot Sotakorkeakoulun sotapeleistä	71
4.3.	Yhteenveto	72
5.	TUTKIMUSTULOKSET	75
5.1.	Tutkimuksen arviointi ja mahdollisuudet jatkotutkimukselle.....	83
	LÄHTEET	85

SODAN KUVAN MUUTOS 1950-LUVUN OPERATIIVISISSA SOTAPELEISSÄ

1. TUTKIMUSPERUSTEET

”Näin laajan kaikkia aselajia käsittävän sotapelin koulutusarvo on arvaamattoman suuri. Se harvinaisen suuri mielenkiinto, mikä oli leimaa antavana kaikissa keskusteluissa sotapelin aikana ja on ollut sen jälkeen, on osoituksena sotapelin yhteydessä esiintyneiden merkityksellisten pulmakysymysten arvosta.”

Loppusanat 3. Divisioonassa 5.9.–8.9.1950 suoritettun sotapelin kertomuksesta¹

Toisen maailmansodan päättymistä seurasi usean vuoden tauko puolustus- ja liikekannallepanosuunnittelussa Suomessa. Neuvostoliiton kanssa solmitun ystävyys- yhteistyö- ja avunantosopimuksen (YYA-sopimus) vaikutus Suomen ulkopoliittiseen asemaan ja Pariisin rauhansopimuksen vaikutukset Puolustusvoimiin olivat muuttaneet keskeisesti puolustussuunnittelun perusteita, ja tarve uudistetuille suunnitelmille oli ilmeinen. Muuttunut sotilaspoliittinen tilanne yhdessä nopean teknisen kehityksen kanssa asettivat Puolustusvoimat tilanteeseen, jossa oli kyettävä arvioimaan uudelleen maanpuolustuksen keskeisiä tekijöitä, kuten uhkakuvia ja puolustusdoktriinia.

Operatiivinen suunnittelu käynnistettiin uudestaan vuonna 1948 aloittamalla tasavallan presidentin luvalla liikekannallepanosuunnitelmien laadinta Pääesikunnassa. Työ jatkui varsinaisten puolustussuunnitelmien laadinnalla, joka aloitettiin 1940- ja 1950-lukujen taitteessa.² Ensimmäinen uusi puolustussuunnitelma valmistui vuonna 1952, ja se päivitettiin 1957. Uusien suunnitelmien lähtökohtana oli täysin muuttunut turvallisuuspoliittinen tilanne, josta johtuen useita puolustusjärjestelmän periaatteita, kuten uhka-arvioita ja sodan ajan joukkojen kokoonpanoja jouduttiin muuttamaan tai uudistamaan.³ Oman haasteensa työlle loi 1950-luvulla tapahtunut voimakas sotatekninen kehitys, joka osaltaan vaikutti siihen, millaista sotaa varten suunnitelmilla oli varauduttava. Uusia puolustussuunnitelmia, sekä niiden perusteena olleita

¹ 3. Divisioonan Esikunnan (3.DE) asiakirja 25/II/5 j sal/26.9.1950, T20218/3, KA

² Tynkkynen, Vesa: *Puolustusjärjestelyt*. Artikkelikirjassa *Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. WS Bookwell Oy 2006, s. 435-440, sekä Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen, Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. 2. painos. Helsinki 2014, s. 250-253

³ Tynkkynen, Vesa, Jouko, Petteri: *Towards East or West? Defence Planning in Finland 1944-1966*. Edita Prima Oy, Helsinki 2007, s. 42-44 ja 82.

puolustusperiaatteita laadittaessa olikin jatkuvasti arvioitava sitä, millainen mahdollinen tuleva sota olisi, ja minkälaisin välinein sitä käytäisiin.

Uusien puolustussuunnitelmien laatimista ja testaamista varten sekä erityisesti upseeriston kouluttamiseksi käytettiin paljon sotapelejä. Sotapeleillä kyettiin harjoittelemaan isojen joukkojen johtamista vaihtelevissa tilanteissa, joka ei varsinkaan 1950-luvun alun taloudellisesti heikossa tilanteessa ollut muutoin mahdollista. Sotapeleillä oli useita etuja muihin harjoitusmuotoihin nähden. Sotapeleissä omien ja vastustajan joukkojen, taistelun alueen, sekä operatiivisen tilanteen valinnalla kyettiin luomaan juuri sellaisia tilanteita, kuin oli tarpeen kokeilla tai harjoitella. Puolustusvoimissa järjestettiin useita ison mittakaavan sotapelejä 1950-luvulla. Sotapeleillä koulutettiin laaja-alaisesti upseeristoa reserviläisistä ja sotakoulujen oppilasupseereista aina Puolustusvoimien ylintä johtoa myöten.

Sotapelaamisen historia Puolustusvoimissa lienee yhtä pitkä kuin operatiivisen suunnittelunkin historia, ja itse sotapelien historian voidaan katsoa ulottuvan shakin edeltäjiin ensimmäisille vuosisadoille ajanlaskun alkamisen jälkeen. Sotapelien käytön upseeriston koulutuksessa ja laadittujen sotasuunnitelmien testaamisessa katsotaan yleisesti kehittyneen nykyistä vastaavaan muotoonsa Saksassa 1800-luvun lopulla, jolloin varsinkin von Moltke vanhemman ollessa Saksan Yleisesikunnan päällikkönä, sotapelaamisesta tuli keskeinen elementti yleisesikunnan koulutuksessa ja laadittujen suunnitelmien arvioinnissa. Saksasta sotapelaaminen levisi käytäntönä myös muiden Euroopan maiden armeijoihin.⁴ Koska Puolustusvoimissa oli varsinkin itsenäisyyden alkuvuosina runsaasti ulkomaisissa sotakouluissa koulutettuja upseereita, on sotapelaaminen ollut varmastikin tuttu väline myös Suomessa. Sotapeleillä tiedetään testatun muun muassa talvisotaa edeltäneitä puolustussuunnitelmia, sekä valmistaudutun jatkosodan ensimmäisiin operaatioihin.⁵

1950-luvulla tärkeimpien sotapelien toteuttamisesta käskettiin Pääesikunnan toimesta vuosittain. Peleistä käskettiin toteuttavat johtoportaat, pelin aihe ja toiminta-alue sekä annettiin opetus- tai tutkimustavoitteet. Sotapeleihin osallistui runsaasti upseereita kaikista puolustushaaroista, ja osallistujia arvioitiin johtamistaidon ja taktisen osaamisen perusteella. Sotapelien keskeisenä tarkoituksena oli kouluttaa upseereita uusien sodan ajan organisaatioiden käyttöön, uusien taktisten periaatteiden omaksumiseen, sekä sotatoimien johtamiseen. Koulutustavoitteiden lisäksi peleistä saatuja havaintoja käytettiin hyväksi operatiivisessa suunnittelussa, joukkojen kokoonpanojen kehittämisessä sekä sotataidollisten periaatteiden tarkastelussa.

---

⁴ Vego, Milan: *German Wargaming*, Naval War College Review, Volume 65, Number 4, Autumn 2012

⁵ Tynkkynen (2014), s. 153–154 sekä 156–157.

Operatiivisen tai strategisen mittakaavan sotapelejä on toteutettu lisäksi myös sotilasopetuslaitoksissa, erityisesti Sotakorkeakoulussa. Osa peleistä on kuulunut sotakoulujen normaaliin opetustoimintaan, mutta Sotakorkeakoulu on myös järjestänyt erillisinä tapahtumina sotapelejä, joiden toteuttamiseen on annettu vaatimuksia Pääesikunnan Operatiiviselta osastolta. Näiden erillisten käskyjen mukaan järjestettyjen sotapelien voidaan katsoa kuuluvan samaan kokonaisuuteen kuin muidenkin Pääesikunnan käskyllä järjestettyjen sotapelien.⁶

Kuten luvun aloittaneesta sitaatista nähdään, pidettiin sotapelejä aikanaan hyvin merkityksellisinä tapahtumina. Peleistä laaditut kertomukset ja erotuomarien havainnot olivat usein hyvin yksityiskohtaisia, ja niihin liittyneet arviot peleissä toimineiden upseerien suorituksista ja osaamisesta olivat ajan hengen mukaisesti ajoittain hyvinkin suorasukaisia. Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisesti arka asema, saatikka 1950-luvun taloudellisesti tiukat ajat eivät mahdollistaneet mittavien sotaharjoitusten järjestämistä operatiivisten suunnitelmien testaamiseksi, joten peleillä oli merkitystä puolustusvalmiuden kehittämässä. 1950-luvulla toteutetut sotapelit antavat myös tutkijalleen hyvän kuvan siitä, minkälaiseen sotaan Puolustusvoimat varautui. Vuosikymmenen aikana eri sotapeleissä kokeiltiin erilaisia mahdollisuuksia puolustuksen järjestämiseen aina laajamittaisesta sissisodasta alueelliseen puolustukseen, ja omia toimintamahdollisuuksia arvioitiin vertaamalla omien joukkojen suorituskykyä harjoitusvastustajan kykyihin ja kalustoon. Vuosikymmenen läpileikkaava sotatekninen kehitys ja sen tuomat muutokset taistelukentälle näkyvät joukkojen moottoroinnissa, helikopterien ja ilmaaseen kehityksessä, sekä ennen kaikkea ydinaseen vaikutuksissa. Sotapelien väliset erot olivat usein melko pieniä, mutta tarkasteltaessa useita pelejä kymmenen vuoden aikaväliltä, on nähtävissä selvää kehitystä siinä, miten suomalainen sodan kuva ja puolustusperiaatteet muotoutuivat kylmän sodan alkuvuosina.

1.1. Tutkimustilanne

1950-luvun sotapelejä ei ole tutkittu aiemmin itsenäisenä tutkimuksenaan. Puolustusvoimien yleistä historiaa ja operatiivisen suunnittelun kehitystä on käsitelty useissa tutkimuksissa ja kirjoissa, mutta sotapelien osuus on pääsääntöisesti mainittu osana muuta kehityskulkua eikä sitä ole tutkittu tarkemmin.

---

⁶ Pääesikunnan (PE) asiak. 252/koultsto/5a sal, 27.9.1957, T21442/7b sal, KA.

Vesa Tynkkynen suomalaisen sotataidon kehittymistä selvittävässä väitöskirjassa *Hyökkäyksestä puolustukseen* mainitaan operatiivisten sotapelien toteuttamisesta 1950-luvun puolustus-suunnitteluun sekä sodan ajan joukkojen kokoonpanojen muutosten koulutukseen liittyen.⁷ Marko Palokankaan sissitoiminnan sotataidollisten menetelmien kehitystä käsittelevässä väitöskirjassa *Räjähävää tyhjyyttä* mainitaan 1950-luvulla järjestetyt sotapelit sissitoiminnan ja -sodan menetelmien kehittämisessä.⁸ Kummassakaan tutkimuksessa ei ole avattu tarkemmin käytettyjen pelien menetelmiä eikä niistä mahdollisesti saatuja tuloksia tai pelien vaikutusta aikakauden operatiiviseen suunnitteluun. Lisäksi Tynkkynen ja Palokangas ovat käsitelleet tutkimuksissaan 1950-luvun ensimmäisten vuosien aikana toteutettuja sotapelejä, eikä vuosikymmenen loppupuolella järjestetyistä peleistä ole mainintoja.

Sotapelejä itsessään on tutkittu laajemmin sekä Suomessa että ulkomailla mm. operaatiotaidon ja taktiikan opetusmenetelmänä sekä mallintamisvälineenä operaatiotaidon tutkimuksessa, mutta nämä tutkimukset eivät käsittele 1950-luvun suomalaisia sotapelejä tai niiden vaikutusta tuon ajan sotataidolliseen ajatteluun tai operatiivisen suunnittelun kehittymiseen. Suomalaiset Puolustusvoimissa toteutettuun sotapelaamiseen liittyvät tutkimukset ovat olleet Maanpuolustuskorkeakoululla tai sitä edeltäneissä sotakouluissa (Kadettikoulu, Taistelukoulu ja Sotakorkeakoulu) laadittuja opinnäytetöitä jotka ovat käsitelleet sotapelejä yleisellä tasolla esim. strategisen ajattelun kehittäjinä tai opetuksen apuvälineinä.⁹ Yleisesikuntaupseerikursseilla on laadittu kolme sotapelaamiseen liittyvää diplomityötä, joista yksi käsittelee merisotapelin järjestämistä, toinen sotapelaamisen merkitystä ilmavoimien kantahenkilökunnan koulutusjärjestelmässä sekä kolmas pelaajatoiminnan järjestelyitä sotapeleissä.¹⁰

Historiallisia sotapelejä on tutkinut Heikki Lantto, joka on laatinut vuonna 2013 esiapseerikurssin tutkielman otsikolla *Sotapelaaminen saksalaisessa sotataidossa 1918–1940*. Lanton tutkielma on kuitenkin tehty operaatiotaidon ja taktiikan oppiaineesta ja se on rajattu käsittelemään nimenomaisesti saksalaisen sotataidon kehitystä.¹¹

⁷ Tynkkynen (2014), s. 252, 288–289.

⁸ Palokangas, Marko: *Räjähävää tyhjyyttä, sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa*. Waasa Graphics, Vaasa 2014, s. 209–210.

⁹ *Puolustusvoimien tutkimusrekisteri*, Puolustusvoimien Asianhallintajärjestelmässä (PVAH), viitattu 15.2.2016. Katso myös *Kansalliskirjaston julkaisuarkisto*, <https://www.doria.fi>, viitattu 6.1.2016.

¹⁰ Merilä, Arto: *Merisotapelin järjestely ja johtaminen*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö. Helsinki 1950 sekä Haanpää, Jorma: *Karttahaarjoitusten ja sotapelien käyttö ilmavoimiemme kantahenkilökunnan koulutuksessa*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö. Helsinki 1987.

¹¹ Lantto, Heikki: *Sotapelaaminen saksalaisessa sotataidossa 1918–1940*. Esiupseerikurssin tutkielma, Helsinki 2013, s. 4 ja 26–29.

1950-luvulla toteutettujen sotapelien tutkiminen antaa mahdollisuuden täydentää kokonaiskuvaa sotien jälkeisen ajan sotataidon ja operatiivisen suunnittelun kehittymisestä. Sotapeleissä kokeiltiin uusia ajatuksia sotilaallisen maanpuolustuksen järjestämiseksi ja pyrittiin kehittämään sotataidollista ajattelua sekä yleisesti että peleihin osallistuneen upseeriston opettamisen kautta. Peleihin laadituista tilannekuvauksista ja joukkoluetteloista on hyvin nähtävissä myös sotateknisen kehityksen, kuten joukkojen motorisoinnin, helikopterien ja ydinaseen vaikutuksia suomalaiseen sotataidolliseen ajatteluun. Lisäksi aikakaudelle leimaa-antavana piirteenä on YYA-sopimuksen aiheuttama haaste vihollistilannearvioiden laatimisessa; mistä kaikista suunnista vihollinen voisi yrittää tunkeutua maahan, ja mitkä sen tavoitteet olisivat?

1950-luvulla salaiseksi luokitellun Puolustusvoimien arkistomateriaalin vapauduttua tutkimuskäyttöön aiheen kattava tutkiminen on mahdollista, sillä valtaosa sotapelejä käsitelleistä asiakirjoista sekä käytännössä kaikki operatiiviseen suunnitteluun liittynyt kirjeenvaihto on ollut salaista.

1.2. Tutkimusongelma ja tutkimuksen viitekehys

Tämän tutkimuksen teemana on sodan kuvan muutos 1950-luvun operaatiotaidossa. Päättökysymys on:

- Miten sodan kuvan muutos 1950-luvulla on näkynyt Suomessa samalla ajanjaksolla järjestetyissä sotapeleissä?

Päättökysymyksen selvittämistä tukevat seuraavat alakysymykset:

- Miten sodan kuva muuttui 1950-luvulla, ja miten nämä muutokset ilmenivät?
- Minkälaisia operatiivisia sotapelejä 1950-luvulla järjestettiin, ja minkälainen sodan ja sodankäynnin kuva näissä sotapeleissä on ollut?
- Miten sotapeleistä saadut havainnot ovat vaikuttaneet seuraaviin sotapeleihin, ja minkälaisia syy-seuraussuhteita ja kehityskulkuja sotapelien välillä on havaittavissa?

Päättökysymyksen taustana on teoria siitä, että toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina Puolustusvoimissa tunnistettiin sodan luonteen ja sodankäyntitapojen muuttuneen siitä, millaisia ne toisessa maailmansodassa olivat. Tämä tunnistettu paradigman muutos johti puolustusperiaatteiden kehittämiseen siten, että ne vastaisivat uusien uhkakuvien ja sotatekniikan kehitystä. Tämä tutkimus selvittää, miten teorian mukainen sodan kuvan muutos on näkynyt käytännön tasolla samalla aikakaudella toteutetuissa operatiivisen mittakaavan sotapeleissä, eli miten operatiivisissa sotapeleissä on kyetty kuvaamaan sitä, millaiseksi sota oli muuttunut maailmansotien jälkeen, ja miten suomalainen käsitys sodankäynnistä vastasi tätä muuttunutta

sodan kuvaa. Tutkimuksen päätutkimuskysymystä on lähestytty tutkimalla 1950-luvulla toteutettuja sotapelejä jatkumona, jonka sisällä tapahtuneille muutoksille on haettu vastineita Puolustusvoimien ohjesääntöjen ja oppaiden kuvaamasta virallisesta näkemyksestä sodan ja sodankäynnin kuvasta. Tutkittava sotapelien jatkumo sijoittuu ajanjaksoon, jonka aloittaa liikekannallepano- ja operatiivisten suunnitelmien laatimisen aloittaminen sotien jälkeen, ja päättää näiden ensimmäisten suunnitelmien päivitys- ja tarkastuskierroksen jälkeen hyväksytyjen suunnitelmien ottaminen käyttöön.

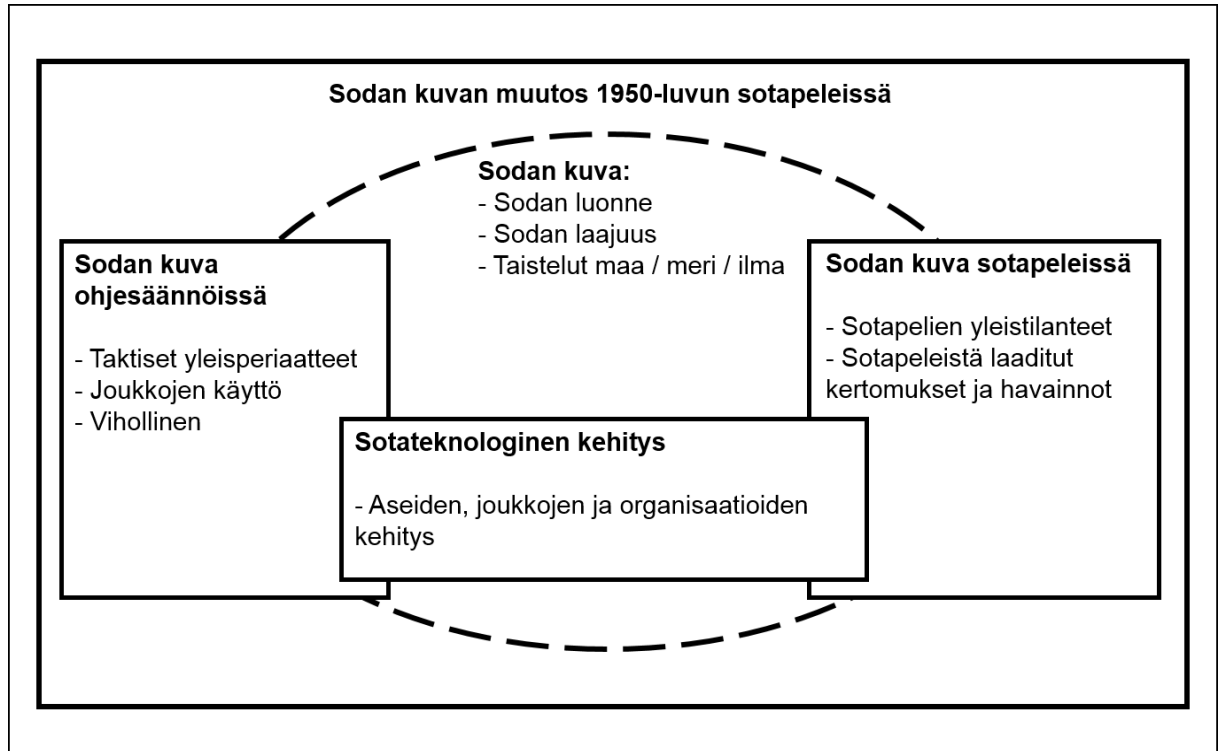
Pääkysymyksen selvittämistä tuetaan alakysymyksillä, joiden avulla tutkimuksen teema avataan osakokonaisuuksina. Ensimmäisen alakysymyksen, ”*Miten sodan kuva muuttui 1950-luvulla, ja miten nämä muutokset ilmenivät?*” avulla tutkimuksessa käsitellään ensin sodan kuvan muutosta 1950-luvulla. Käsitys sodan kuvan muutoksesta rakentuu 1950-luvulla laadittujen operatiivisten suunnitelmien ja niiden perusteena olleiden sotilaallisen maanpuolustuksen uhka-arvioiden vertailulle. Operatiivisten suunnitelmien lisäksi sodan kuvan kehitystä avataan selvittämällä, minkälainen käsitys sodankäynnistä on kuvattu aikakauden keskeisissä ohjesäännöissä, oppaissa, sekä näihin verrattavissa olevissa erillisissä ohjeissa, sillä ohjesääntökirjallisuuden tehtävänä on ollut opettaa lukijoilleen puolustussuunnitelmien taustalla olevia sotataidollisia periaatteita. Puolustussuunnitelmien ja ohjesääntökirjallisuuden vertailulla havainnollistetaan, minkälaisia kehityskulkuja sodan kuvassa on havaittavissa vuosikymmenen alku- ja loppupuolen välillä.

Toisen alakysymyksen, ”*Minkälaisia operatiivisia sotapelejä 1950-luvulla järjestettiin, ja minkälainen sodan ja sodankäynnin kuva näissä sotapeleissä on ollut?*” avulla kuvataan 1950-luvun sotapelien muodostama kokonaisuus. Pyrkimyksenä on ollut rakentaa kokonaiskuva aikakauden sotapeleistä selvittämällä arkistolähteiden kautta järjestettyjen sotapelien määrä, järjestäjät, sekä opetus- ja tutkimustehtävät, jotka peleille on asetettu. Kokonaiskuvan avaamisen lisäksi sotapelien joukosta on valittu keskeisimpiä pelejä, joiden toteutus toimeenpanokäskystä käytännön suunnitteluun ja toimeenpanoon on selvitetty ja analysoitu tarkemmin. Tarkemmin tutkittujen sotapelien järjestämisperusteita ja sotapelikertomuksia vertaamalla muodostuu käsitys siitä, millaisena sodan kuva on näyttäytynyt sotapeleissä, ja minkälaisen kuvan sodankäynnistä sotapeleistä saa. Analyysi sodan ja sodankäynnin kuvasta sotapeleissä on muodostettu vertaamalla erityisesti sotapelien tilanteenkuvauksia, käytössä olleita omien ja vihollisen joukkojen kokoonpanoja, sekä sotapelikertomuksissa kuvattuja tapahtumakulkuja.

Kolmas alakysymys, eli sotapelien välisten syy-seuraus-suhteiden ja kehityskulkujen vaikutukset sotapelien välillä avataan vertaamalla sotapeleille asetettuja tavoitteita ja niiden saavuttamista, sekä vertaamalla pelejä keskenään. Näin pystytään muodostamaan kuva siitä, minkälaisen mahdollisesti koordinoitun kokonaisuuden sotapelit ovat muodostaneet, ja onko pelejä muokattu vastaamaan operatiivisen suunnittelun edetessä esiin nousseisiin kysymyksiin ja ongelmiin, kuten tunnistettuihin muutoksiin sodan kuvassa.

Vastaus pääkysymykseen, eli sodan kuvan muutoksen ilmentymiseen sotapeleissä 1950-luvulla, muodostuu vertaamalla toisen ja kolmannen alakysymyksen kautta muodostettuja johtopäätöksiä ensimmäisen alakysymyksen avulla tuotettuun analyysiin sodan kuvan kehitymisestä. Sotataidolliset periaatteet sekä puolustusperiaatteiden kehittyminen, sekä näiden periaatteiden taustalla vaikuttava käsitys sodankäynnin kuvasta havainnollistuvat selkeimmin aikakaudella laadituissa ohjesäännöissä ja oppaissa, joten arvioimalla sotapeleissä korostettuja havaintoja ohjesääntöjen ja oppaiden antamaan sodan kuvaan saadaan vastaus siihen, miten sotapelien sodan kuva on vastannut virallista ohjesäännöissä käsiteltyä sodan kuvaa. Vertaamalla vuosikymmenen alku- ja loppupuoliskoilla toteutettuja sotapelejä toisiinsa, sekä vastaavasti ohjesääntöjen kuvaamaan sodan kuvan kehitykseen, saadaan muodostettua vastaus tutkimusongelmassa määriteltyyn kysymykseen siitä, minkälainen sodan kuvan kehityskulku on tunnistettavissa 1950-luvun operatiivisissa sotapeleissä.

Tutkimuksen viitekehys on sodan kuvan muutos 1950-luvun sotapeleissä. Viitekehysten keskiössä on sodan ja sodankäynnin kuva, ja se käsittää sodan kuvan esiintymisen sekä sellaisenaan, kuin se esiintyy Puolustusvoimien ohjesääntö- ja opaskirjallisuudessa, että myöskin sotapelien kuvauksissa sodasta ja sodankäynnistä. Ohjesääntökirjallisuudesta viitekehykseen kuuluvat taktiset yleisperiaatteet, joukkojen käyttö, sekä vihollisen toiminnan kuvaus. Sotapeleistä tutkimuksen viitekehyksessä ovat erityisesti sotapelien yleistilanteiden kuvaukset, sekä peleistä laaditut kertomukset ja niistä saadut havainnot kuvatuista taistelutapahtumista. Sotateknologian kehitys kuuluu viitekehykseen aseiden, joukkojen ja kokoonpanojen kehittymisen kautta, mutta vain niiltä osin, kuin näiden kehitysaskelien voidaan katsoa vaikuttaneen tai ilmentäneen muutosta sodan kuvassa. Ajallinen viitekehys tutkimukselle on 1950-luku, rajautuen vuosiin 1948–1959.

Kuva 1: Tutkimuksen viitekehys.

1.3. Tutkimuksen keskeisimmät käsitteet ja rajaukset

Tämän tutkimuksen keskeisimmät käsitteet liittyvät sotapelien ja niihin liittyvän termistön määrittelyyn sekä sotataidollisten käsitteiden määrittelyyn.

Sodan kuva tarkoittaa tässä tutkimuksessa käsitystä siitä, minkälainen tuleva sota mahdollisesti on. Sodan kuva on kokonaisvaltainen käsite, joka sisältää näkemykset sekä sodan luonteesta ja laajuudesta (totaalinen sota - rajoitettu konflikti), sodankäyntitavoista (taistelut maalla, merellä ja ilmassa), sekä teknologian vaikutuksesta sotaan ja sotajoukkoihin. Sodan kuva kattaa myös käsityksen siitä, miten mahdolliseen sotaan tulee varautua.

Sotapeli tarkoittaa tässä tutkimuksessa erikseen järjestettyä tapahtumaa, jossa on pyritty mallintamaan taistelukentän tai sotänäyttämön tapahtumia ja peliin osallistuneiden pelaajien tekemien päätösten vaikutuksia näihin tapahtumiin. Sotapeli voi olla järjestetty karttajarjoituksena tai maastossa toteutettuna tapahtumana, kuitenkin ilman todellisia johdettavia joukkoja.¹²

¹² Koskinen Hannu, Holopainen, Timo: *Sotapeli-ohje*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitoksen julkaisusarja 3, 4/2000, s. 1. Ks. myös PvPE asiak. 1040/Koul.1/5c4, 6.3.1950, T19470/8, KA.

Operatiivinen tarkoittaa tässä tutkimuksessa sotajoukkojen käytön suunnittelun ja johtamisen tasoa, joka käsittelee yhtymien (prikaati, divisioona, armeijakunta) käyttöä sotatoimiin. Operatiivinen liittyy käsitteenä jaotteluun sotataidon tasoista strategia-operaatiotaito-taktiikka. Jaottelun tasojen merkitys on vaihdellut eri valtioissa ja eri aikakausina, mutta suomalaisessa sotataidossa sotien jälkeisinä vuosina käsitteet operaatio sekä operaatiotaito on määritelty nimenomaan yhtymään sitoen.¹³

Operatiivinen suunnittelu tarkoittaa tässä tutkimuksessa sotatilaa varten sekä siihen varautumista varten laadittuja yhtymien tai niitä ylempien johtoportaiden suunnitelmia sotajoukkojen liikekannallepanosta, ryhmittämisestä, sekä käytöstä. Operatiivisen suunnittelun tuloksena syntyvät suunnitelmat toteuttavat valitun puolustusperiaatteen mukaisesti valtakunnan sotilaallisen maanpuolustuksen.

Puolustusperiaate tarkoittaa tässä tutkimuksessa niitä operatiivis-strategisia periaatteita, joiden mukaan Suomen asevoimien käyttö sotilaallista uhkaa vastaan on suunniteltu. Puolustusperiaatteella vastataan kysymykseen siitä, miten sotilaallinen maanpuolustus tulisi toteuttaa kokonaisuutena, jotta asevoimilla olisi edellytys menestyä tehtävissään sodan kuvaa vastaavassa tilannekehityksessä.

Sotataito tarkoittaa tässä tutkimuksessa yleisen suomalaisen määritelmän mukaisesti taitoa johtaa sotavoimia sodanpäämäärän saavuttamiseksi. Sotataito sisältää sotatoimien suunnittelun sekä joukkojen johtamisen strategisella, operatiivisella ja taktisella tasolla ja käsittää näiden kolmen tason taidollisen osaamisen.¹⁴

Yhtymä tarkoittaa tässä tutkimuksessa sekä sodan ajan joukkojen kokoonpanoa, joka kykenee itsenäisiin sotatoimiin (nimellisesti prikaatit, divisioonat, armeijakunnat ja armeijat), että Puolustusvoimien 1950-luvun rauhan ajan kokoonpanoon kuulunutta maavoimien johtoporasta (nimellisesti 1., 2. ja 3. Divisioona sekä Kevyt Prikaati joka uudelleennimettiin vuonna 1952 Panssariprikaatiksi).¹⁵

¹³ Tynkkynen (2014), s.3-4. Ks. myös aikakaudella käytetyistä määritelmistä Sotakorkeakoulun (SKK) asiak. 321/5a, 4.4.1955, T21369/F:46, KA.

¹⁴ Huttunen, Mika, Metteri, Jussi (toim.): *Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta*. Edita Prima Oy, Helsinki 2008, s. 9-14. Vrt. *Kenttäohjesääntö Yleinen osa (KO yl)*, PERot 1958, s. 216, jossa sotataitoa käytetään termin strategia synonyyminä tai selitteenä.

¹⁵ Oinonen, Väinö: *Sotilaskielen sanakirja II osa N-Ö*. Helsinki 1953, s. 459, 597 ja 787 sekä Lähteenkorva, Pekka: *Organisaation kehitys*, artikkeli kirjassa *Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. WS Bookwell Oy 2006, s. 246-249.

Tutkimus on rajattu ajallisesti sekä käsiteltävän operaatiotaidon tason suhteen. Ajallisena rajauksena tutkimuksessa ovat vuodet 1948–1959, eli siinä käsitellään näiden vuosien aikana toteutettuja sotapelejä sekä näistä sotapeleistä saatujen havaintojen vaikutusta samana ajanjaksona tehtyyn operatiiviseen suunnitteluun sekä ohjesääntötyöhön. Ajallisen rajauksen alkamisvuoden perusteluna on liikekannallepano- ja operatiivisen suunnittelun aloittaminen uudelleen sotien jälkeen vuonna 1948, jolloin aloitettiin myös Pääesikunnan ohjeistamien operatiivisten sotapelien järjestäminen. Ajallisen rajauksen päättyminen vuoteen 1959 perustuu siihen, ensimmäisestä sotienjälkeisestä puolustus suunnitelmasta laadittiin uudistettu suunnitelma vuonna 1957¹⁶, jolloin on olettavissa, että vuosikymmenen viimeisinä vuosina toteutetut sotapelit on suunniteltu samoilla perusteilla ja samaa sodankäynnin kuvaa vastaten, kuin uusi puolustus suunnitelma. Ajallisen rajauksen lisäperusteena on se, 1950-luvun lopulla operatiivisten sotapelien järjestäminen vaikuttaa loppuneen, ja isompia sotapelejä järjestettiin enää sotakoulujen opetus suunnitelmiin liittyvinä tapahtumina.

Operaatiotaidollisen tason rajauksella tarkoitetaan tutkimuksen rajaamista siten, että tutkimuksen kohteena ovat vain edellä mainitulla rajatulla ajanjaksolla toteutetut operatiiviset sotapelit. Operatiivisiksi sotapeleiksi käsitetään sotapelit, joissa on kuvattu vähintään yhden yhtymän suuruisten joukkojen käyttöä sotatoimen osana. Lisäksi tuttaviksi sotapeleiksi valitaan vain ne, joiden järjestäjä on ollut jokin seuraavista Puolustusvoimien rauhan ajan organisaatioista:

- Sotakorkeakoulu,
- aluejärjestön esikunta (jonkin sotilasalueen tai sotilaspiirin esikunta),
- maavoimien yhtymä (1., 2. tai 3. Divisioona, Kevyt Prikaati (vuoden 1952 organisaatio- ja nimimuutosten jälkeen Panssariprikaati))
- Ilmavoimien Esikunta
- Merivoimien Esikunta.

Tutkimuksen ulkopuolelle rajataan Sotakorkeakoulun järjestämät strategiset sotapelit sekä aluejärjestön esikuntien järjestämät pelkästään liikekannallepanoon keskittyneet sotapelit. Sotakorkeakoulun strategiset sotapelit täyttävät operatiiviselle sotapelille tässä tutkimuksessa asetetut vaatimukset, mutta koska ne ovat olleet selkeästi Sotakorkeakoulun Yleisesikuntaopseerikurssien opetukseen liittyviä tapahtumia, ja koska niiden viitekehys on asetettu selvästi operatiivista tasoa korkeammalle, niiden ei voida katsoa liittyneen aikakauden operatiiviseen suunnitteluun ja sen myötä puolustusperiaatteiden kehitykseen.¹⁷ Aluejärjestön esikuntien järjestämät pelkästään liikekannallepanoon liittyvät sotapelit rajataan ulkopuolelle, koska niis-

¹⁶ Tynkkynen ja Jouko (2007), s. 82.

¹⁷ SKK strateginen sotapeli, 22.9.1958, T26890/Hld:2 sal, KA. Ks. myös T26890/Hld:3 sal, KA.

sä on keskitytty joukkojen perustamiseen ja keskittämiseen ennen niiden osallistumista aktiivisiin sotatoimiin. Lisäksi 1950-luvun loppua kohti aluejärjestöjen sotapelit muuttuivat neuvottelu- tai koulutuspäivän tapaisiksi tapahtumiksi, jolloin niiden ei voida katsoa kuuluvan tutkimuksen viitekehykseen.¹⁸ Käsitteytason rajaamisella yhtymään ja sitä isompiin joukko-kokonaisuuksiin on se peruste, että pienempien kokonaisuuksien sotapeleissä sodan kuvan vaikutukset eivät nouse samalla tavalla esille, kuin operatiivisella tasolla. Operatiivisen tason sotapeleissä pelitilanteiden yleiskuvaukset on pääsääntöisesti kirjoitettu niin laajoiksi, että niistä on tutkittavissa, minkälaista sodankäyntiä sotapelillä on haluttu kuvata. Lisäksi operatiivisen tason sotapelien järjestäminen oli 1950-luvulla Pääesikunnan valvonnassa, jolloin on perusteltua olettaa, että pelien suunnittelua on myöskin ohjattu siten, että niissä esitetty sodan kuva vastaa yleisesti puolustus suunnittelun ja ohjesääntöjen perustana ollutta kuvaa.

1.4. Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto

Tämä tutkimus on laadullinen historiatieteen perustutkimus. Päättökäsitteidenä on käytetty teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Lähdeaineiston analyysin taustalla on teoria siitä, että tutkimuksen kohteena olevalla aikakaudella suomalaisessa sotataidossa esiintyneet sodan ja sodankäynnin kuva ovat kehittyneet siitä, mitkä ne ovat olleet toisessa maailmansodassa muotoutuneiden kokemusten perusteella.¹⁹ Primääri- ja kirjallisuuslähteiden perusteella on pyritty selvittämään miten sotapelien järjestämistä on ohjattu, miten ne on järjestetty, sekä minkälaisia havaintoja sotapeleistä on saatu. Keskeinen huomio lähdeaineiston tutkimisessa suuntautuu sotapelien tilannekuvauksiin, sekä pelattujen taistelutapahtumien kuvauksiin ja arvioihin. Lähdeaineiston analysoinnin perusteella voidaan tulkita yleistä sodan kuvaa tutkitavalla aikakaudella, sekä arvioida sen kehittymistä vertailemalla eri vuosina toteutettuja sotapelejä toisiinsa. Primäärilähteiden lisäksi käsiteltävän aikakauden ohjesääntökirjallisuutta analysoimalla voidaan havainnoida, miten sodan kuvan kehittyminen on näkynyt julkaistussa aineistossa, ja verrata tätä kehitystä sotapeleissä tapahtuneeseen kehitykseen.

Tutkimuksen lähdeaineiston runko muodostuu alkuperäislähteistä, joita säilytetään keskusarkistoissa. Sotapelejä koskeneet asiakirjat ovat olleet pääsääntöisesti Puolustusvoimain Pääesikunnan (vuodesta 1952 Pääesikunta) eri osastojen ja toimistojen, eri esikuntien ja joukko-osastojen sekä Sotakorkeakoulun laatimia salaisia asiakirjoja. Näitä asiakirjoja säilytetään nykyisin Kansallisarkiston kokoelmissa, joskin osa asiakirjoista on edelleen Pääesikunnan

¹⁸ PE asiak. 29/Lkptsto/OT 10 f 1 sal, 3.2.1953, T20135/F:19 OT-sal sekä PE asiak. 380/Optsto/5 sal, 26.11.1955, T26965/F:8 sal, KA sekä PE asiak. 3489/Koultsto/5a1, 12.12.1955, T2712/1, KA

¹⁹ Tuomi, Jouni, Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, Hansaprint Oy, Vantaa 2013, s. 117-120.

arkistoissa. Tutkimuksen kannalta keskeisimmät arkistonmuodostajat ovat Sotakorkeakoulu, sekä Pääesikunta, jonka osastoista erityisesti Koulutusosasto sekä Operatiivinen osasto ovat olennaisia tutkimuksen kannalta. Nämä osastot olivat vastuussa keskeisimpien sotapelien järjestämiskäskyistä, ja sotapelien opetus- ja tutkimustavoitteet laadittiin näillä osastoilla.

Arkistolähteiden käytön haasteina ovat tarpeellisen tiedon löytäminen sekä eheidä kokonaisuuksien muodostaminen löydettyjen asiakirjojen perusteella. Esimerkiksi sotapelien vuosittaiset järjestämiskäskyt laatiin Pääesikunnan Koulutusosaston salaisesta kirjeenvaihdosta iso osa on hävitetty polttamalla.²⁰ Aihetta käsitteleviä asiakirjoja löytyy kuitenkin muiden esikuntien ja joukko-osastojen kirjeenvaihdosta vaihtelevia määriä. Arkistolähteiden voidaan arvioida olevan luotettavia ainakin Puolustusvoimien virallisten asiakirjojen osalta, sillä ne on aikanaan laadittu virkavastuulla, ja koska kyseessä on pääsääntöisesti salaiseksi luokiteltu aineisto, on asiakirjojen laadintaan ja käsittelyyn osallistunut vain rajattu joukko Puolustusvoimien henkilökuntaa.

Salaisina laadittujen asiakirjalähteiden arvioinnissa on erikseen huomioitava myös se, että tutkimuksen käsittelemällä vuosikymmenellä Puolustusvoimissa pyrittiin ylläpitämään erityisen vahvaa salassapitokulttuuria. Erityisesti sodan ajan joukkojen todellisia vahvuuksia, kokoonpanoja ja suunnitelmia koskevat tiedot, sekä kaikki liikekannallepanosuunnitteluun liittyvä tieto pyrittiin pitämään pienen ja rajatun joukon piirissä. Pääesikunnan Operatiivisen osaston keväällä 1952 laatimassa asiakirjassa ”Salaamisen tehostaminen” mainitaan erikseen sotapeleistä ja koulutustilaisuuksista seuraavasti: *”[sotapelien] yhteydessä ei missään tapauksessa tule paljastaa esillä olevien asioiden todellisuuspohjaa. On päinvastoin syytä alleviivata käytettävien joukkojen laadun, määrän ja tehtävien mielivaltaista valintaa vain esillä olevaa sotapeliä tai harjoitusta varten.”*²¹ Tämä salaamisen ja peittämisen periaate näkyy sotapeleissä ensisijaisesti siten, että pelattujen joukkojen kokoonpanot käskettiin erilaisten harjoituskokoonpanojen mukaan, ja ainakin osassa sotapelejä harjoitusalueet valittiin sen perusteella, että ne mahdollistivat tietyn tapaisten operaatioiden realistisen toteuttamisen, ilman määriteltyä yhteyttä puolustus suunnitelmien aluejakoon.

Toinen osa lähdeaineistosta muodostuu kirjallisuuslähteistä, joista keskeisimpänä ovat tutkimuksen käsittelemällä ajanjaksolla laaditut ohjesäännöt ja oppaat. Tutkimuksen kannalta keskeiset ohjesäännöt 1950-luvulta ovat Kenttäohjesääntö (Yleinen osa sekä osat I-III), sekä

²⁰ Puolustusvoimain Pääesikunnan Koulutusosaston kirjeenvaihtokirjat 1950-1960: T21442/Aa6 sal, T21442/Aa7 sal, T21442Aa8 sal, T21442Aa9 sal, T21442Aa10 sal, T21442Aa11 sal, KA

²¹ PvPE asiak. 54/Op.1/OT 10 g/sal., 13.5.1952, T-20131/F:6 sal, KA. Harjoituskokoonpanoista ks. esim. *Upseerin käsikirja 1950, II Osa. Joukkojen harjoituskokoonpano ja -vahvuudet*. Top.Rot.11.50.3808.

kolmiosainen Upseerin käsikirja. Kenttäohjesääntöjen ja Upseerin käsikirjan keskinäistä suhdetta ja merkitystä voi kuvailla siten, että koska 1950-luvun alussa ei vielä ollut ajantasaisia kenttäohjesääntöjä (jotka ovat suomalaisen sotilasdoktriinin perusteoksia), kirjoittivat Sotakorkeakoulun opettajat Upseerin käsikirjan täydentämään opetus- ja ohjesääntömateriaalissa olleita puutteita.²² Upseerin käsikirjassa kuvatut sotataidolliset perusteet pohjautuvat vielä pitkälti toisen maailmansodan tilanteelle, jolloin vertaamalla siinä esitettyä sodan kuvaa kenttäohjesääntöihin (erityisesti vuonna 1958 julkaistuun Kenttäohjesäännön yleiseen osaan), voidaan analysoida tapahtuneita muutoksia ja kehitystä. Samalla vuosikymmenellä kirjoitettiin uusiksi myös muuta Puolustusvoimien ohjesäännöstöä, mutta niiden käsitellessä pääasiassa taktisen tason joukkoja ja toimintoja, ei niistä ole saatavissa yhtä suoraa vertailtavuutta kuin Kenttäohjesäännöstä.

Ohjesääntöjen ja oppaiden luotettavuuden arviointi on haasteellisempaa kuin arkistoaineiston osalta. Vaikkakin ohjesäännöstökin on laadittu virkatyönä, ja niiden laatimiseen, tarkastamiseen ja hyväksymiseen on osallistunut iso joukko alan asiantuntijoita, ei ohjesääntöjä ja oppaita voi välttämättä pitää yhtä tarkkoina lähteinä kuin arkistolähteitä. Osa ohjesäännöistä on saattanut olla jo ilmestyessään osaltaan vanhentuneita johtuen esim. muutoksista joukkojen kokoonpanoissa tai käyttöperiaatteissa. Lisäksi ohjesääntöjen ja oppaiden ollessa julkisia tai korkeintaan luokiteltuja salattavuudeltaan ”Vain virkakäyttöön”, niissä ei ole käsitelty esimerkiksi operatiivisia suunnitelmia tai joukkojen todellisia kokoonpanoja. Ohjesääntöjen ja oppaiden tarkoituksena on kuitenkin ollut opettaa lukijalleen esimerkiksi maanpuolustuksen perusteet tai joukkojen käytön perusteita, jolloin niillä on tavoiteltu mahdollisimman suurta todenpitävyyttä. Ohjesäännöt ja oppaat käsittävätkin ”virallisen version” sodan ja sodankäynnin kuvasta, jonka perusteella niiden käyttö kokonaiskuvan rakentamiseen on perusteltua, vaikka ne eivät sisältäisikään täysin esimerkiksi puolustussuunnitelmien mukaisia esimerkkejä.

Osaltaan sotapelien vaikutuksia operatiiviseen suunnitteluun ja yleiseen sotataidolliseen kehitykseen voidaan tutkia myös vertailemalla aikakautta koskevia aikaisempia tutkimuksia, joista keskeisimpiä ovat Vesa Tynkkynen ja Marko Palokankaan väitöskirjat sekä Suomen Puolustusvoimat 1944–1974, Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Mainitut tutkimukset ovat suomalaisen sotien jälkeisen sotahistorian tutkimuksen perusteoksia, joiden laatijat ovat kokeneita historiantutkijoita. Lisäksi kirjallisuuslähteitä on mahdollista täydentää myös lehtiartikkeleilla esimerkiksi Tiede ja Ase-, sekä Sotilasaikakauslehdestä löytyvillä artikkeleilla. Artikkelien luotettavuudenarviointi on tehtävä tapauskohtaisesti, sillä etenkin aikalaisartikke-

²² Tynkkynen (2014), s. 268 - 269

leiden haasteena on vielä voimakkaampana sama epätarkkuus- ja salaamisongelma kuin ohjesääntökirjallisuudessa.

Arkisto- ja kirjallisuuslähteitä ei ole ollut mahdollista täydentää haastattelu- tai kyselytutkimuksilla, sillä tutkittavana ajanjaksona aiheen kannalta keskeisissä tehtävissä esimerkiksi sotapeliin suunnittelun parissa toimineet upseerit ovat joko kuolleet tai niin iäkkäitä ettei heidän haastattelemisestaan voida katsoa olevan hyötyä.

2. SODAN KUVA 1950-LUVULLA

”Erityisesti sodan laajeneminen kaikkia mahdollisia aloja käsittäväksi ja hyökkääjän tuho-vaikutuksen kohdistuminen paitsi vastustajan aseellisia voimia myös siviiliväestöä ja sen elinmahdollisuuksia, teollisuutta ja koko talouselämää, liikennettä ym vastaan on muuttanut sodan luonnetta ja asettanut uusia vaatimuksia myös olemassaolostaan kamppailevalle puolustajalle, sen aseellisille voimille ja koko kansakunnalle.”

Upseerin käsikirja, III Osa, Joukkoja varten.²³

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä sodan kuva Suomessa ja maailmalla oli murroksessa. Sotakokemukset, nopea aseteknologinen kehitys ja suurvalta-armeijoiden motorisointi, sekä uusi etupiirijako vastakkainasetteluineen olivat osatekijöinä muodostamassa oletuksia siitä, minkälainen mahdollinen tuleva sota olisi, ja kuinka siihen tulisi valmistautua. Suomessa operatiivista ajattelua ja sodan kuvaa muokkasivat varsinkin ulko- ja turvallisuuspoliittisesti haastava asema Neuvostoliiton ja länsivaltojen välissä, Pariisin rauhansopimuksen ja YYA-sopimuksen asettamat rajoitukset ja vaatimukset maanpuolustukselle, sekä varsinkin sotakokemukset.

2.1. Ensimmäiset puolustussuunnitelmat sotien jälkeen

Vuonna 1945 valtioneuvosto nimitti kansanedustajista ja sotilasta koostuneen komitean, jonka tarkoituksena oli selvittää maanpuolustuksen peruskysymykset sotien jälkeisessä tilanteessa. Puolustusrevisioksi nimetty komitea sai mietintönsä valmiiksi vuonna 1949. Puolustusrevisi-
on mietinnössä todettiin Puolustusvoimien tehtäväksi luoda sotilaalliset edellytykset maan säilyttämiseksi puolueettomana ja pitämiseksi mahdollisen sodan ulkopuolella. Suurimpana uhkana pidettiin yllätyshyökkäystä, ja Neuvostoliiton ja länsivaltojen vastakkainasettelun jyrkennyttyä Naton perustamisen myötä vuodesta 1949, hyökkäys lännestä katsottiin mahdolliseksi. Mahdolliseen hyökkäykseen varautumisen kannalta maihinnousujen ja maahanlaskujen torjuntakykyä pidettiin tärkeänä, kuten myös rauhan aikana luotavaa järjestelmää, joka mahdollistaisi nopean liikekannallepanon sodan ajan joukkojen perustamiseksi. Puolustusrevisi-
on mietinnössä Neuvostoliitto oli rajattu pois mahdollisista vihollisista, mutta puolustautuminen Neuvostoliiton hyökkäystä vastaan nähtiin yhtenä mahdollisuutena esimerkiksi Pää-

²³ Upseerin käsikirja, III Osa Joukkoja varten. Top.Rot.11.53.4356, 1953, s. 4.

esikunnan laatimissa salaisissa arvioissa. Puolustussuunnitelmat jouduttiin siis laatimaan sekä lännestä että idästä tulevien hyökkäysten varalle.²⁴

Ensimmäisten sotienjälkeisten puolustussuunnitelmien perusteiksi Pääesikunnan Operatiivinen osasto laati kolme erilaista uhkamallia. Uhkamallit oli laadittu länsivaltojen hyökkäyksen varalle, ja niiden lähtökohtana oli, että Puolustusvoimat vastaisi Suomen alueen puolustuksesta ilman Neuvostoliiton tukea.²⁵

Pääesikunnan laatimien uhkamallien ensimmäisessä vaihtoehdossa (vaihtoehto A) Ruotsin alue ei olisi hyökkääjän käytettävissä, ja Itämeri, Tanskan salmet mukaan luettuina, olisi Neuvostoliiton valvonnassa. Tällöin hyökkäys Suomeen suuntautuisi Pohjois-Norjasta. Hyökkääjän tavoitteeksi arvioitiin Neuvostoliiton hyökkäyksen estäminen Norjan kautta Atlantille, mutta Pohjois-Suomen alueen valtaaminen mahdollistaisi myös länsivaltojen hyökkäyksen jatkamisen Muurmannin radalle ja Jäämeren rannikolle. Hyökkääjän kokonaisvoimaksi arvioitiin 6–7 divisioonaa.²⁶

Vaihtoehdossa B Ruotsin alue ei olisi hyökkääjän käytettävissä, mutta Tanskan salmet ja Itämeri olisivat, jolloin hyökkäys Suomeen suuntautuisi sekä Pohjois-Norjasta että Itämereltä. Vihollisen päämääräksi arvioitiin yritys vaikuttaa Ruotsin ja Suomen asemaan sotivien liittoumien välillä, sekä edelleen rajoittaa Neuvostoliiton toimintamahdollisuuksia Itämerellä ja luoda tukialue Leningradiin suunnattavalle hyökkäykselle. Vihollisen joukkojen määrän arviointia pidettiin vaikeana, mihin nousuhyökkäyksen vaatimuksista johtuen. Pohjois-Suomessa vihollisen arvioitiin hyökkäävän vastaavalla tavalla kuin vaihtoehdossa A, mutta Etelä- ja Lounais-Suomessa vihollisen arvioitiin käyttävän enemmän maahanlaskuja otollisemman maaston ja tiestön takia.²⁷

Vaihtoehdossa C myös Ruotsin alue olisi hyökkääjän käytettävissä, joka parantaisi merkittävästi länsivaltojen mahdollisuuksia hyökätä Suomea vastaan. Vihollisen tavoitteet arvioitiin jotakuinkin vaihtoehdossa B esitetyn mukaisiksi. Vaihtoehdossa C hyökkääjän joukkojen määrän arviointi oli vielä vaikeampaa kuin muissa vaihtoehdoissa, mutta Ruotsin alueen ollessa hyökkääjän käytettävissä, arvioitiin että joukkojen käytön painopiste olisi selvästi Etelä-Suomessa, ja että hyökkääjällä olisi niin selvä ylivoima, että puolustautumiseen tarvittaisiin täyden liikekannallepanon tuottamat joukot.²⁸

²⁴ Tynkkynen (2006), s. 435–436.

²⁵ Tynkkynen (2006), s. 436.

²⁶ Tynkkynen (2006), s. 436.

²⁷ Tynkkynen (2006), s. 437–438.

²⁸ Tynkkynen (2006), s. 438–439.

Kolme laadittua uhkamallia toimivat puolustus suunnittelun perusteina koko 1950-luvun ajan.²⁹ Uhkamallit sisältävät keskenään samoja elementtejä, ja niistä onkin helposti tulkittavissa, minkälaiseen sotaan Puolustusvoimat alkoi varautua 1950-luvulla. Vihollisen arvioitiin hyökkäävän maahan ainakin määrällisesti ja todennäköisesti myös teknisesti ylivoimaisilla joukoilla. Hyökkäyksellä olisi strategiset tavoitteet, joka tarkoittaisi isojen maa-alueiden valtaamista nopeasti etenevillä hyökkäyksillä. Vihollisen menetelmiin kuuluisivat massamaiset maihinnousut, sekä taktisen- ja operatiivisen tason maahanlaskut. Pohjois-Suomen erämaa-alueilla hyökkääjän liikkeen arvioitiin sitoutuvan harvaan tieverkostoon, mutta Etelä-Suomessa hyökkäyksen suuntaamismahdollisuudet ja -nopeus olisivat vaikeammin arvioitavissa, sillä tiheimmin asutetun alueen tiheämpi tieverkosto, lentokentät ja satamat mahdollistaisivat monimuotoisten yhteisoperaatioiden toteutuksen. Uusien uhkamallien myötä tulevan sodan totalisuus oli tullut selväksi. Valtakuntaa tuskin enää voitaisiin jakaa rintamaan ja selustaan, vaan hyökkäysten suuntautuessa Lapista, Itämereltä ja Pohjanlahden yli suoraan valtion ydinalueille, tuli puolustajan valmistautua taistelemaan kaikkialla Suomen alueella. Rannikon puolustusjärjestelyt ja valmius maahanlaskujen torjuntaan yhdistettynä vaatimukseen kyetä taistelemaan laajoilla alueilla asetti uudenlaisia ehtoja puolustuksen toteutukselle ja puolustajan joukkojen suorituskyvyille.

Ensimmäinen sotien jälkeinen puolustuskäskey valtakunnan puolustamiseksi vahvistettiin 13.6.1952 peitenimellä ”Polttoainehankinta”. Erittäin salaisena laadittu käskey sisälsi suunnitelmat Suomeen tai Suomen alueen kautta Neuvostoliittoon suuntautuvan hyökkäyksen torjumiseksi. Suunnitelmien perusteena olivat edellä kuvailut kolme uhkamallia. Joukkojen käytön perusteeksi uhkamalleista oli valittu epätodennäköisin, mutta vaarallisin vaihtoehto C, jossa hyökkäys Suomeen suuntautuisi Itämereltä, Ruotsin alueelta, sekä Pohjois-Norjasta. Mahdollinen itärajan puolustaminen olisi perustunut jo vuonna 1944 laadittuihin suunnitelmiin Salpa-asemaan tukeutumisesta. ”Polttoainehankinnan” perusajatuksen mukaisesti vihollisen hyökkäysten torjuminen aloitettaisiin rajoilta alkaen, ja puolustuksen syvyyden luomiseksi käskettiin perättäisiä puolustusvyöhykkeitä. Rannikon puolustuksesta vastasivat vastualueiden komentajat. Vastualueiden puolustusvyöhykkeiden lisäksi oli käsketty niin sanottu valtakunnallinen sisin puolustusvyöhyke, jolla oli tarkoitus pysäyttää yllättävät läpimurrot ja mahdollistaa vastahyökkäykset.³⁰

²⁹ Tynkkynen ja Jouko (2007), s. 29.

³⁰ Tynkkynen (2006), s. 444–445.

Täydellisenä muutoksena aikaisempiin, ennen sotia tai niiden aikana laadittuihin operatiivisiin suunnitelmiin verrattuna oli se, että ”Polttoainehankinnassa” puolustuksen perusajatus toteutettiin alueellisen puolustuksen periaatteen mukaisesti. Pääesikunnan alle muodostettiin neljä vastuualuetta (Pohjois-, Etelä- ja Sisä-Suomen vastuualueet sekä Pohjanmaan vastuualue), joiden komentajilla oli johdossaan liki kaikki alueellaan olleet joukot, ja jotka vastasivat kaikista liikekannallepanovalmisteluista alueellaan. Vastuualueiden komentajille oli annettu myös valtuudet käynnistää itsenäisesti tarvittavat puolustustoimenpiteet, mikäli yhteydet ylimpään johtoon katkeaisivat.³¹

Puolustussuunnitelma ”Polttoainehankinta” ehti olla voimassa vain neljättä vuotta, kun Neuvostoliitto palautti Porkkalan vuokra-alueen yllättäen jo vuonna 1956. Porkkalan alueen palautus oli merkittävä muutos Suomen turvallisuuspoliittiselle asemalle; vaikka YYA-sopimus olikin edelleen voimassa, Suomen asema puolueettomana valtiona oli nyt perustellumpi, kun valtakunnan alueella ei ollut enää neuvostojoukkoja. Vuokra-alueen palautuminen loi kuitenkin samalla aukon Suomen eteläisen rannikon puolustussuunnitelmiin. Muun muassa näistä syistä vuonna 1956 käynnistettiin puolustussuunnitelma ”Polttoainehankinnan” tarkistaminen.³²

Joulukuussa 1957 hyväksyttiin uudistettu operaatiosuunnitelma valtakunnan puolustamisesta. Uusi käsky, ”Valpuri”, kumosi vuonna 1952 vahvistetun puolustussuunnitelma ”Polttoainehankinnan”. Uuden suunnitelman perusajatuksena oli edelleen lännestä tulevan hyökkäyksen torjuminen, ja se perustui samoille kolmelle uhkakuvavaihtoehdolle kuin vuoden 1952 suunnitelma, ja painopistealueina olivat edelleen Pohjois- ja Lounais-Suomi, sekä Pohjanlahden kapeikko. Neuvostoliiton muodostamaa uhkaa ei käsitelty erikseen, mutta arvioissa käsiteltiin myös Neuvostoliiton toimia länsi- ja itäliittoumien välisessä sodassa. Yleisesti ottaen vuoden 1957 puolustussuunnitelmaa varten laadittu uhka-arvio oli kuitenkin huomattavasti maltillisempi, kuin vuoden 1952 alkuperäinen arvio. Lännän mahdollisuudet laajamittaisiin sotatoimiin Pohjois-Euroopassa katsottiin rajallisiksi, joskin ilma-aseen muodostamaa uhkaa sekä Suomea vastaan että Suomen alueen kautta Neuvostoliittoa vastaan pidettiin todennäköisenä.³³

Uudessa puolustussuunnitelmassa maa oli edelleen jaettuna neljään alueeseen, joista nyt käytettiin maanpuolustusalueen nimeä. Maanpuolustusalueet oli jaettu puolustusvyöhykkeisiin, joille muodostettiin puolustusasemia. Puolustuksen syvyys varmistettiin valmistelemalla puo-

³¹ Tynkkynen (2006), s. 444–445.

³² Tynkkynen (2006), s. 451.

³³ Tynkkynen (2006), s. 452 ja 457.

lustusvyöhykkeitä myös syvyyteen, jonne ryhmitettävillä joukoilla varmistettaisiin kriittisten alueiden pitäminen omassa hallussa ja mahdollistettaisiin vastahyökkäykset. Sissitoiminta suunniteltiin osaksi puolustustaistelua sillä ajatuksella, että sitomalla vastustajan joukkoja harvateisillä alueilla kyetään omia taistelujoukkoja käyttämään ratkaisujen hakemiseen vastahyökkäyksin. ”Valpurissa” oli myös varauduttu Neuvostoliiton muodostamaan uhkaan, tosin hyvin peitetysti. Varautuminen perustui Pääesikunnan reservissä olleiden prikaatien ja jääkäripataljoonien ryhmittämiseen Sisä-Suomen maanpuolustusalueelle. Vaikka näillä joukoilla oli valmistautumistehtäviä eri suuntiin Pohjois- ja Lounais-Suomeen, niiden ryhmityksellä kyettiin vastaamaan myös Neuvostoliiton suuntaan.³⁴

Vuosien 1952 ja 1957 puolustussuunnitelmien eroja vertailtaessa on havaittavissa selvää kehitystä sekä maailmanpoliittisessa tilanteenarvioinnissa, että sodankäynnin kuvan muutoksen tunnistamisessa. Vuoden -52 suunnitelma näyttäisi nojautuneen ensisijaisesti täyttämään YYA-sopimuksen velvoitteet, ja siinä länsivaltojen muodostama uhka näytteli pääosaa. Maailmansodan kokemuksista näkyivät toisaalta kotimaiset käsitykset suurhyökkäyksen torjunnan vaatimista edellytyksistä puolustuksen syvyydelle, ja toisaalta suurvaltojen antama esimerkki siitä, että yhdistetty maihinnousu- ja maahanlaskuoperaatio oli mahdollinen jopa puolustetulle rannikolle. Sodan ymmärrettiin muuttuneen luonteeltaan totaaliseksi, eli koko valtakunnan alueelle ulottuvaksi, ja kaikkia yhteiskunnan toimintoja koskettavaksi tapahtumaksi. Vuoden -57 puolustussuunnitelmassa uhka-arvioiden perustana olleen länsivaltojen laajamittakaavaisen hyökkäyksen todennäköisyyttä oli pienennetty, ja Neuvostoliiton muodostama uhka oli tunnustettu (joskin peitetysti), mutta muutoin suunnitelmassa esitetty sodan kuva noudatteli pääpiirteittäin edellistä puolustussuunnitelmaa. Sota nähtiin edelleen totaalisenä, ja molemmissa suunnitelmissa uhka-arvioiden mukaisen suurhyökkäyksen torjumisen edellytyksenä oli riittävän syvä ja monikerroksinen puolustusryhmitys, joka mahdollisti paikallisten ratkaisujen hakemisen keskitetyin voimin suoritetuilla vastahyökkäyksillä.

2.2. Ohjesääntökirjallisuus sotien jälkeen

Suomessa heti sotien päättymisen jälkeen nähtiin tarpeelliseksi koota ja analysoida sotakokemuksia Puolustusvoimien kehittämisen pohjaksi. Pääesikunta antoi käskyn sotakokemusten keräämisestä jo vuonna 1945, ja kootusta materiaalista muodostettiin asiakirjasarjoja, jotka olivat tarvitsijoiden käytössä. Kokemusten käyttökelpoisuudesta heräsi myös keskustelua,

---

³⁴ Tynkkynen (2006), s. 457–459.

jossa kommentoitiin muun muassa koottujen kokemusten jäsentämättömyyttä, subjektiivisuutta ja yleisesti ottaen hyödynnettävyyttä nopeasti kehittyvässä maailmassa.³⁵

Sotakokemusten keräämisen lisäksi Pääesikunnassa tunnustettiin tarve uusien ohjesääntöjen, sillä jatkosota oli keskeyttänyt ohjesääntötyön moneksi vuodeksi, ja tärkeimmät ohjesääntöjen, kuten kenttäohjesääntöjen ja jalkaväen taisteluoppaat olivat auttamattomasti vanhentuneita. Suunnitelmat uusien ohjesääntöjen laatimiseksi tehtiin jo alkuvuodesta 1945, mutta erinäisistä syistä johtuen ohjesääntöjen valmistuminen viivästy huomattavasti. Kenttäohjesääntöjen ensimmäiset kaksi osaa painettiin vasta vuonna 1954, huoltoa käsitellyt kolmas osa 1957, ja Kenttäohjesääntöjen yleinen osa vasta vuonna 1958.³⁶

Jalkaväen taisteluoppaiden laatiminen aloitettiin Kenttäohjesääntöjen tavoitin vuonna 1945, ja ensimmäiset osat valmistuivat vuonna 1947. Jalkaväen taisteluoppainen ongelmana oli se, että vuonna 1947 valmistuneet osat käsitelivät vain ryhmän ja joukkueen taistelua, eivätkä ne perustuneet vahvistettuihin sodan ajan joukkojen kokoonpanoihin. Komppanian ja pataljoonan taistelua käsitelleet osat valmistuivat vasta vuosina 1954 ja 1955, joten myös jalkaväen ohjesääntöjen osalta tilanne oli melko heikko koko 1950-luvun alkupuolen ajan.³⁷

Heikohkoa ohjesääntötilannetta 1950-luvun alussa paikkasivat Upseerin käsikirjat. Ennen sotia oli ollut käytössä Kenttäohjesääntöjen rinnalla käytettäväksi tarkoitettu *Upseerin muistiopas*, jonka perusteella Sotakorkeakoulun opettajisto esitti vastaavanlaisen oppaan laatimista vuonna 1949. Luvan saatuaan Sotakorkeakoulun opettajat laativat Eversti S. Simeliuksen johdolla Upseerin käsikirjan osat I ja II alkuvuoden 1950 aikana, ja sodan ajan joukkojen organisaatiokysymysten ratkettua seurasi III osa vuonna 1953. Osat I ja II oli tarkoitettu vain virkakäyttöön, I osan käsittäessä varsinaisen opastekstin ja II osan sisältäessä omien joukkojen harjoituskokoonpanot ja -vahvuudet. III osa oli nimetty ”Joukkoja varten”, ja johdantonsa mukaisesti se käsitteli ”pääasiallisesti kivääripataljoonan, -komppanian ja -joukkueen taistelua niitä tukevien aselajien avustamina.”³⁸ Upseerin käsikirjan III osa oli kuitenkin valmistuttuaan ensimmäinen ohjesääntöön verrattavissa oleva kirja, joka käsitteli laaja-alaisesti pataljoonan taistelua, sisältäen myöskin uusimuotoista prikaatia koskevan osuuden.³⁹

Ohjesääntöjen lisäksi Pääesikunta laati 1950-luvulla erillisiä asiakirjoja, joilla määriteltiin tai ohjattiin taktisten periaatteiden kehitystä. Näistä tärkeimmät olivat vuonna 1952 laadittu oh-

³⁵ Tynkkynen (2014), s. 243–245.

³⁶ Tynkkynen (2014), s. 263–265.

³⁷ Tynkkynen (2014), s. 266–268.

³⁸ *Upseerin käsikirja, III Osa Joukkoja varten*. Top.Rot.11.53.4356, 1953, Johdantosivu.

³⁹ Tynkkynen (2014), s. 268–269.

jauskirje ”Alueellisen maanpuolustuksen järjestely- ja toimintaperiaatteita”, sekä vuosina 1956–1957 laadittu ohje ”Yleistaktillisia suuntaviivoja”. Ensimmäisessä asiakirjassa käsiteltiin puolustuksen järjestämisen periaatteita vuonna 1952 valmistuneen puolustus suunnitelman perusteella. Ohjausasiakirjan mukaan vihollisen toiminta perustuisi voimien keskitettyyn käyttöön, yllätykseen, sekä syviin hyökkäyksiin maahanlaskujen ja ilmavoimien tukemana. Puolustuksen järjestämisen tavoitteena tulisi tällöin olla yhtenäinen ja mahdollisimman syvä puolustusrintama, jossa aktiivisuus, aselajien yhteistoiminta ja omien voimien keskitetty käyttö varsinkin vastahyökkäyksissä olisivat avainasemassa. Vuonna 1957 valmistuneeseen ”Yleistaktillisiin suuntaviivoihin” taasen oli tiivistetysti koottu sotakokemusten perusteella vihollisen suurhyökkäyksen rakenne, ja keinot sen torjumiseksi. Edelleen onnistuneen puolustuksen menestystekijänä olisi riittävän syvä puolustusryhmitys, ja omilla keskitetyillä vastahyökkäyksillä pyrittäisiin ratkaisujen hakemiseen. Aiemmista ohjeista ja ohjesäännöistä poiketen ”Yleistaktillisissa suuntaviivoissa” kohtaamishyökkäys oli nostettu päähyökkäyslajiksi.⁴⁰

2.2.1. Upseerin käsikirja III osa

Upseerin käsikirjan kolmas osa valmistui jakoon vuonna 1953. Koska kenttäohjesäännöt olivat vielä hyväksymättä, käsikirja paikkasi huomattavan aukon sotienjälkeisessä ohjesääntötilanteessa. Käsikirjan ensimmäinen luku käsitteli otsikkonsa mukaisesti ”Maanpuolustuksen yleisiä periaatteita”, ja luvussa kuvattiin totaalisen sodankäynnin kuvaa, alueellisen maanpuolustuksen perusteita, sekä näiden vaikutusta taistelutoimintaan.

Sodan totalisuutta kuvattiin käsikirjassa siten, että sodan vaikutukset tulisivat kohdistumaan paitsi asevoimiin, myös sotaan joutuneen valtion siviiliväestöön, infrastruktuuriin, ja talouselämään. Sodan totalisuuden katsottiin koskettavan sekä hyökkäävää että puolustautuvaa valtiota samalla tavalla, ja tähän perustuen maanpuolustus tulisi ymmärtää kansallisen mitta-kaavan kokonaisuutena, joka sisältää paitsi sotilaalliset, myös taloudelliset puolustusvalmistelut, kuten myös väestönsuojelun ja siviiliomaisuuden suojaamisen.⁴¹

Alueelliseen maanpuolustukseen siirtymisen käsikirja perustelee sodan totalisuudella, eli syvät läpimurrot, maahanlaskut ja maihinnousut ulottaisivat sodan koko valtakunnan alueelle, ja taisteluita käytäisiin alueittain, eikä niinkään perinteisillä rintamalinjoilla. Käsikirjassa an-

⁴⁰ Jouko, Petteri: *Sotakokemusten hyödyntäminen kylmän sodan alussa - kohti alueellista puolustusta. Yleisesikuntaupseerikoulutus 1946–1965*. Artikkelikirjassa *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*. WS Bookwell Oy, Juva 2009, s. 225–233.

⁴¹ *Upseerin käsikirja, III Osa Joukkoja varten*. Top.Rot.11.53.4356 1953, s. 4–5.

netun määritelmän mukaan ”*alueellinen maanpuolustusjärjestelmä tarkoittaa maan jakoa alueisiin, joiden johtoportaiden tehtävänä on suorittaa alueillaan kaikki maanpuolustukseen liittyvät valmistelut, huolehtia niiden täytäntöön panemisesta sekä johtaa sotatoimia ylimmän johdon antamien käskyjen ja ohjeiden mukaan.*” Rajaa sotatoimialueen ja kotialueen välille ei enää voitaisi vetää, jolloin olisi tehokkainta että aluevastuussa oleva johtoporras vastaisi käytännössä kaikista maanpuolustukseen liittyvistä tehtävistä alueellaan, kuten siviilipuolustuksesta, yleisen järjestyksen ylläpidosta, sekä liikekannallepanosta valmisteluineen.⁴²

Alueellisen puolustusjärjestelmän vahvuuksiksi käsikirjassa mainitaan järjestelmän tuottama korkea valmius, puolustushaarojen ja aselajien yhteistoiminta, sekä keskitetyn johdon tuomat mahdollisuudet tehokkain valmistelutoimiin ja voimien tilanteenmukaiseen käyttöön. Vaikkakin käsikirjassa todetaan, että taistelut toteutetaan ”*täysin ohjesääntöjen hengen mukaisesti*”, käsitellään siinä silti alueellisen taistelun tuomia edellytyksiä ja vaatimuksia. Käsikirja toteaa, että puolustuksen tarkoituksena ei ole pelkkä maaston tai tiettyjen asemien pitäminen, vaan vihollista on kulutettava, ja se on pyrittävä lyömään paikallista ylivoimaa hyödyntäen itselle otollisella alueella. Puolustusryhmittymyksen tulee olla riittävän syvä, ja joukkojen tulee valmistautua taistelemaan eristyksissä tai jopa saarrettuina. Käsikirjassa mainitaan myös sissisota tai jopa vastarintaliikkeet yhtenä puolustuksen mahdollisuutena, mikäli liikekannallepano epäonnistuu tai jokin rintamanosa luhistuu. Sissisotaa käyvien joukkojen tulee kyetä häiritsemään ja hidastamaan vihollista, jotta muualla maassa pystytään toteuttamaan vihollisen lyömiseen tarvittavat valmistelut.⁴³

Vihollisen toiminnasta käsikirjassa ei ole erillistä osaa, mutta sitä arvioidaan lyhyesti alueellista puolustusjärjestelmää käsittelevässä alaluvussa. Vihollisen toimintatavoista mainitaan voimakkaan ilma-aseen käyttö sekä maihinnousuoperaatiot puolustetuillekin rannikon osille. Vihollisesta arvioidaan, että se pyrkii nopeisiin läpimurtoihin tarvittaessa maahanlaskujen tukemana, ja että se kykenee luomaan paikallisesti tuliylivoiman tukemaan murtojen laajentamista.⁴⁴

Puolustajan vahvuudeksi käsikirjassa todetaan se, että ”*hyökkääjä aina joutuu vaikeuksiin sille oudoissa olosuhteissa.*” Puolustajan toiminnalle luetellaan viisi eräänlaista yleispätevää taktista periaatetta, jotka on otettava huomioon. Periaatteet ovat maaston ja olosuhteiden hyväksikäyttö, omien joukkojen taistelukyvyyn säilyttäminen, hyökkääjän sitkeä kuluttaminen

⁴² *Upseerin käsikirja, III Osa, s. 6.*

⁴³ *Upseerin käsikirja, III Osa, s. 7–9.*

⁴⁴ *Sama.*

koko alueen syvyydessä, nopeat vastahyökkäykset yllätyksen ja paikallisen ylivoiman turvin, sekä joukkojen liikkuvuus ja saumaton yhteistoiminta.⁴⁵

Upseerin käsikirjan painopiste oli pataljoonan taistelun käsittelyssä, ja taistelulajeista omat lukunsa saivat hyökkäys, puolustus, viivytyt, maahanlaskuntorjunta, sekä sissitoiminta. Hyökkäystä ja puolustusta oli sivumäärien perusteella arvioiden käsitelty melko tasavahvasti (hyökkäys 51 sivua, puolustus 60 sivua), muiden taistelulajien ja erikoistoimintojen jäädessä huomattavasti kevyemmälle käsittelylle. Hyökkäyksen käsittelyn painopiste oli vielä hyökkäyksessä puolustusvalmista vihollista vastaan, kohtaamishyökkäystä käsiteltiin vain lyhyen alustuksen ja kolmen periaatekuvan verran.⁴⁶ Puolustustaistelun perusmenetelmänä oli ”tiivis puolustus”, joka perustui ajatukselle tiiviiköistä puolustuslinjojen muodostamasta puolustusasemasta, jonka pääpuolustuslinja oli oltava puolustajan hallussa taistelujen lopussa. Puolustusaseman ryhmitys tuli suunnitella sellaiseksi, että se tarjosi mahdollisuuden vihollisen hyökkäysten torjumiseen, sekä mahdollisesti asemaan tunkeutuneen vihollisen tuhoamiseen vastahyökkäyksillä.⁴⁷ Harva puolustus tuli kyseeseen käsikirjan mukaan silloin, kun käytettävissä olevilla joukoilla ei kyetty kattamaan koko vastuualueen leveyttä riittävällä syvyydellä.⁴⁸

Sotatekniikan kehitysaskeleita ei käsikirjassa juurikaan käsitelty. Ydinaseen vaikutuksia taisteluihin ei arvioida, ja ylipäänsä ydinaseista ei ole kuin pari mainintaa koko käsikirjassa. Muita moderneja taisteluvälineitä, kuten suihkühävittäjiä tai tutkia käsitellään yhtä vähän. Pääasiassa maininnat jäävätkin havainnekuvien ja yksittäisten teknisten tietojen tasolle.⁴⁹

Upseerin käsikirjan III osassa annettu sodan kuva oli sekoitus toisen maailmansodan aikaista taktiikkaa ja uusien puolustussuunnitelmien pohjalla olleita uhkakuvia. Sodan ulottuminen koko valtakunnan alueelle oli tunnustettu tosiasiaksi, ja tulevan sodan totaalisuuden edellyttämä alueellinen puolustusjärjestelmä sellaisena kuin se käsikirjassa kuvattiin, vastasi hyvin niitä vuoden 1952 puolustussuunnitelmaa maan jakamisesta sotilaslääneihin. Myös sodanajan kokoonpanojen muutos prikaatipohjaiseen kenttäarmeijaan oli huomioitu käsikirjassa, ja vaikkakin se keskittyi pataljoonaan ja sitä alempiin johtoportaisiin, oli uudet johtamisrakenteet jo huomioitu. Kuitenkaan joukkojen taistelua käsitelleet luvut eivät täysin vastanneet totaalisen sodan ja alueellisen puolustusjärjestelmän asettamia edellytyksiä. Käsikirjassa ei juurikaan käsitelty maihinnousujen tai maahanlaskujen torjuntaa, vaikkakin ne olivat keskeisiä

⁴⁵ Sama..

⁴⁶ *Upseerin käsikirja, III Osa*, s. 119–121.

⁴⁷ *Upseerin käsikirja, III Osa*, s. 144–145.

⁴⁸ *Upseerin käsikirja, III Osa*, s. 183.

⁴⁹ *Upseerin käsikirja, III Osa*, esim. s. 280–282, 313–316 ja 330.

elementtejä Pääesikunnan laatimissa uhkavaihtoehtoissa. Myöskään taistelulajien käsittelyn painopiste ei tukenut uuden puolustusjärjestelmän kantavia ajatuksia. Puolustustaistelu perustui edelleen enimmäkseen tiiviisiin linjamaisiin puolustusryhmyksiin, jotka vastasivat jatkosodan aikana saatuja kokemuksia läpimurtoon tähtäävän suurhyökkäyksen torjunnasta. Vaikka alueellisessa puolustuksessa vihollisen lyöminen perustui vastahyökkäyksiin, käsikirjan hyökkäysluku keskittyi käytännössä kokonaan hyökkäykseen puolustusvalmista vihollista vastaan. Upseerin käsikirjan III osan antama kuva sodankäynnistä ei siis vastannut täysin uusien puolustussuunnitelmien asettamia edellytyksiä joukkojen käytölle ja tarvittavalle taktiselle ja operatiiviselle osaamiselle, mutta ilmestyessään se kuitenkin paikkasi huomattavia aukkoja 1950-luvun alun surkeasta ohjesääntötilanteesta.

2.2.2. Kenttäohjesäännöt

Kenttäohjesääntöjen kirjoittaminen uusiksi käskettiin jo vuonna 1945, mutta useat erinäiset syyt, kuten kenttäarmeijan kokoonpanon muuttuminen prikaatipohjaiseksi, viivästyttivät ohjesääntöjen valmistumista. Vuonna 1954 saatiin julkaistua Kenttäohjesäännön I ja II osa, jotka käsittelivät mm. joukkojen johtamisen, yhteistoiminnan, siirrot ja varsinaiset taistelutoimet. Huoltoa käsitellyt III osa julkaistiin vuonna 1957, ja maanpuolustuksen perusteita käsittelevä ”Kenttäohjesääntö yleinen osa” saatiin valmiiksi vasta vuonna 1958.⁵⁰

Kenttäohjesäännön I osa käsitteli joukkojen johtamista yleisesti, sekä muita yleistoimintoja, kuten tiedustelua, joukkojen siirtoja, sekä yhteistoiminnan järjestelyitä. Lisäksi oma lukunsa oli varattu ydinaseilta ja taisteluaineilta suojautumiselle.⁵¹ Ydinaseita käsittelevässä luvussa lähinnä esiteltiin ydinaseen ominaisuuksia, sekä ydinaseiskun vaikutuksia. Todennäköisimpiä maaleina mainittiin suurkaupungit, teollisuusalueet, ja liikenteen solmukohdat. Pienempien ydinaseiden käyttö joukkoja vastaan arvioitiin todennäköiseksi ainoastaan keskeisimpien operaatioiden yhteydessä. Ydinaseen lisäksi Kenttäohjesäännön I osassa käsiteltiin radiologiset-, kemialliset- ja biologiset taisteluaineet sekä polttotaisteluaineet. Kaikkien käyttöä pidettiin mahdollisena taistelukentällä, eikä niiden käyttöä siviilikohteitakaan vastaan pidetty täysin poissuljettuna.⁵²

Kenttäohjesäännön II osa käsitteli pelkästään taistelutoimintaa, sisältäen omat lukunsa mm. hyökkäykselle, puolustukselle, viivytykselle, sissitoiminnalle ja sissisodalle, sekä maahanlas-

⁵⁰ Tynkkynen (2014), s. 263–265.

⁵¹ *Kenttäohjesääntö I Osa (KO I)*. Kauppalehti Oy:n Kirjapaino, Helsinki 1954, s. 5–8.

⁵² *KO I*, 1954, s. 148–159.

kujen ja maihinnousujen torjunnalle.⁵³ Hyökkäyksen käsittelyssä painopisteenä oli vielä hyökkäys puolustusvalmista vihollista vastaan, kuten edellisenä vuonna valmistuneessa Upseerin käsikirjan III osassakin. Kohtaamishyökkäyksen toteutus oli kuitenkin selvitetty kohtuullisen tarkasti. Lisäksi Kenttäohjesääntö II kuvasi mahdollisuuden ”hyökkäykseen rajoite-
tuin päämäärin”, jolloin kyse oli esimerkiksi tietyn maastonkohdan valtaamisesta tai vihollisen voimien sitomisesta tai harhautuksesta muuhun toimintaan liittyen.⁵⁴ Puolustus oli käsitelty kolmessa osassa: tiivis puolustus, harva puolustus, sekä asemasotapuolustus. Tiivis puolustus vastasi Upseerin käsikirjassa kuvattua suurhyökkäyksen torjuntaan valmisteltua puolustusryhmitystä, jossa pääpuolustusaseman taisteluilla pyrittiin torjumaan ja pysäyttämään vihollisen hyökkäys. Puolustustaistelun päämääränä oli edelleen se, että vihollista ei päästetä mur-
tamaan pääpuolustuslinjaa, ja että pääpuolustuslinja on omien joukkojen hallussa taisteluiden jälkeen. Harva puolustus oli tarkoitettu käytettäväksi vaikeakulkuisilla ja vähätiestöisillä alu-
eilla, joilla suurten joukkojen käyttö olisi muutoinkin hankalaa. Tällöin puolustusryhmitymisen suunnittelussa korostuivat luontaisten maastoesteiden hyväksikäyttö, erillisten ”siilitukikoh-
tien” käyttö, sekä aktiivinen partiotiedustelu. Harvassa puolustuksessa taistelutoiminta perus-
tui tukikohtien itsenäiseen taisteluun, ja vihollisen hidastamiseen ja kuluttamiseen, jotta se voitaisiin otollisissa olosuhteissa lyödä vastahyökkäyksellä. Asemasotapuolustuksella tarkoi-
tettiin tilannetta, jossa molemmat osapuolet ryhmittyvät puolustukseen, ja tilanne vakiintuu.⁵⁵ Asemasotapuolustusta ei käsitelty kovinkaan syvällisesti, mutta jatkosodan kaltaista asemaso-
taa pidettiin ilmeisesti vielä mahdollisena, koska sitä oli Kenttäohjesäännössä käsitelty. Maa-
hanlaskujen ja maihinnousujen torjunnasta oli kirjoitettu omat lukunsa, ja molempien osalta ohjesäännössä kuvailtiin operaatioiden valmistelut ja suoritustavat, sekä annettiin ohjeet tar-
vittavista toimenpiteistä torjunnan järjestämiseksi.⁵⁶ Sissitoiminnan ja sissisodan ero oli mää-
ritelty siten, että sissitoiminnalla voitiin korvata pommitukset, maahanlaskut ja maihinnousut silloin, kun tarkoituksena oli vaikuttaa viholliseen sen selustassa esimerkiksi tuhoamalla huol-
tolaitoksia ja -kuljetuksia ja häiritsemällä joukkojen kuljetuksia ja liikenneyhteyksiä. Sissi-
sodalla tarkoitettiin tavanomaisten sotatoimien korvaamista kokonaan sissitoiminnalla tietyil-
lä rintamanosilla tai sotatoimialueilla.⁵⁷

⁵³ *Kenttäohjesääntö II Osa (KO II)*. Kauppalehti Oy:n Kirjapaino, Helsinki 1954, s. 5–7.

⁵⁴ *KO II*, 1954, s. 9–81.

⁵⁵ *KO II*, 1954, s. 89–153.

⁵⁶ *KO II*, 1954, s. 183–230.

⁵⁷ *KO II*, 1954, s. 231–248.

Kenttäohjesäännön III osa hyväksyttiin käyttöön 1957. Ohjesäännön tarkoitus oli kuvattu johdantoluvussa seuraavasti: *”Tämä ohjesääntö on tarkoitettu lähinnä maavoimien huollon ohjesäännöksi keskijohdon huoltopäälliköille, huoltolajijohtajille ja muille johtajille huoltoa koskevan kokonaiskuvan saamiseksi.”*⁵⁸ Ohjesääntö käsittelikin vain huoltoon liittyviä toimintoja, kattaen käytännössä kaikki huoltolajit ja huoltoketjun toiminnan kaikissa taistelulajeissa. Käytännössä Kenttäohjesääntö III oli täydentävä tai erikoisalan ohjesääntö, jota oli käytettävä Kenttäohjesäännön osien I ja II kanssa. Yhdessä kaikki kolme ohjesääntöä muodostivat kokonaisuuden, joka kattoi joukkojen käytön kaikissa taistelulajeissa tukitoimineen.

Kenttäohjesäännöistä viimeisenä vuonna 1958 valmistunut Kenttäohjesäännön yleinen osa käsitteli maanpuolustuksen toteuttamisen valtakunnallisella ja Puolustusvoimien tasolla. Ohjesääntö sisälsi omat lukunsa puolustusvalmisteluista, sotatoimista tärkeimpine erityisaloinneen, sekä valtakunnan palauttamisesta rauhan kannalle. Vaikkakaan Kenttäohjesäännössä ei enää Upseerin käsikirjan tapaan käytetty termiä ”totaalinen sota”, on siinä kuvattu näkemys sodasta edelleen totaalisen sodan kuva. Maanpuolustuksella tarkoitettiin kaikkia niitä sotilaallisia, poliittisia, taloudellisia ja henkisiä toimenpiteitä, joita tarvittiin maan itsenäisyyden säilyttämiseksi. Vastustajan todettiin sodassa käyttävän voimaansa paitsi puolustajan asevoimien tuhoamiseen, myöskin teollisuutta ja infrastruktuuria vastaan, sekä *”vaikeuttamalla kansakunnan toimeentuloa ja elämismahdollisuuksia sekä järkyttämällä henkistä vastustuskykyä.”*⁵⁹

Kenttäohjesäännön yleisen osan mukaan sotilaallinen toiminta jaettiin joko strategiseen puolustukseen tai strategiseen hyökkäykseen, ja näistä strateginen puolustus oli oman riippumattomuutensa turvaamiseen tähtäävän valtion keino. Pelkällä puolustautumisella ei kuitenkaan todettu olevan mahdollisuuksia menestykseen, joten myös puolustajan tuli pyrkiä päämääräänsä tekemällä strategisia hyökkäyksiä. Strateginen puolustus ja -hyökkäys muodostuivat kumpikin useista sotatoimista, eli operaatioista, joiden taistelulajit olivat hyökkäys, puolustus, ja viivytyt. Valitusta strategiasta tai toteutettavasta operaatiosta riippumatta sodankäynnissä ilmeni Kenttäohjesäännön mukaan tiettyjä yleisiä periaatteita, joiden noudattaminen olisi välttämätöntä. Näitä *”sodankäynnin yleisiä periaatteita”* olivat mm. päämäärän selvyys, aktiivisuus, yksinkertaisuus, toiminnan vapaus, yllätys, voimien vaikutuksen keskittäminen ja taloudellinen käyttö, menestyksen hyväksikäyttö, varautuminen odottamattomiin tilanteenkäänteisiin, sekä olosuhteiden hyväksikäyttö ja menettelytapojen kehittäminen. Periaatteiden merki-

⁵⁸ *Kenttäohjesääntö III Osa (KO III)*, 1957, s. 9.

⁵⁹ *Kenttäohjesääntö Yleinen osa (KO yl)*. PERot 1958, s. 5–11.

tys oli kuvattu ohjesäännössä, ja niiden toteutuksesta annettiin myös esimerkkejä ja toimintaohjeita.⁶⁰

Puolustusta käsiteltiin Kenttäohjesäännön yleisessä osassa luvussa ”Strateginen puolustus”. Kenttäohjesäännön mukaan puolustuksen päämääränä oli estää vihollista valtaamasta valtakunnalle elintärkeitä alueita, ja suojata ja ylläpitää sodan jatkamisen kannalta välttämätön infrastruktuuri, teollisuus, sekä ulkomaantuonnin edellyttämät yhteydet. Puolustuksen onnistumisen avaintekijöinä nähtiin vihollisen voimien kuluttaminen syvällä alueella tapahtuvilla operaatioilla, sekä tuhoavien iskujen antaminen tilaisuuden tarjoutuessa. Olosuhteista tai tilanteen vaatimuksista riippuen oli myös mahdollista siirtyä strategisesta puolustuksesta strategiseen hyökkäykseen, mutta lähinnä vain voimakkaan ulkomaisen avun tuella, tai jos vihollisen päävoimat ovat sidottuina muualle.⁶¹

Puolustustaisteluiden toteuttaminen oli kuvattu vaiheittaisena toimintana, jossa taistelut aloitettiin suojajoukoilla heti valtakunnan rajalta alkaen. Suojajoukkojen päätaistelulajina oli viivytytys, ja niiden taistelulla oli tarkoitus mahdollistaa pääjoukkojen liikekannallepanon ja keskitysten toteutus. Mikäli vihollisen hyökkäys suuntautuisi rannikolta valtakunnallisesti tärkeille alueille, voitaisiin suojajoukkoja käyttää myös perinteiseen puolustustaisteluun. Päävoimien ryhmityksellä oli tarkoitus mahdollistaa tilanteen vakauttaminen, eli pysäyttää vihollisen ensimmäiset hyökkäykset ja siten hankkia aikaa syvyydessä tehtäville puolustusvalmisteluille. Olennaista oli myös valmistautua tuottamaan viholliselle vastahyökkäyksillä tappioita kaikkialla, missä se saatiin pysäytettyä, ja tilanteet sen mahdollistivat. Puolustuksen painopistesuunnassa oli jatkuvasti valmistauduttava vihollisen suurhyökkäyksen torjumiseen. Suurhyökkäyksen torjunnassa olennaista oli pyrkiä pitämään syntyvät murtoaukot mahdollisimman kapeina, ja jatkuvasti kuluttaa vihollista sivustoissa, vastahyökkäyksin ja sissitoiminnan keinoin. Tilanteen vaatiessa maaston tai asemien ehdottomasta pitämisestä voitiin luopua, ja keskittyä vihollisen hidastamiseen ja kuluttamiseen.⁶²

Kenttäohjesäännössä todettiin myös, että taisteluiden keskittyessä painopisteisesti tietylle alueelle, muiden alueiden puolustukseen on käytettävissä huomattavasti vähemmän voimia. Tällöin näiden alueiden puolustus toteutettaisiin harvana puolustuksena, jossa avainasemassa olisivat aktiivisuus, sekä maaston ja olosuhteiden hyväksikäyttö. Vihollista tulisi hidastaa todennäköisten hyökkäysurien suunnassa, ja pyrkiä lyömään se maastoitse suunnattavilla vastahyökkäyksillä. Myös vihollisen mahdollisuus hyökätä maastoitse tunnustettiin, josta seurasi

⁶⁰ KO yl, 1958, s. 57–64.

⁶¹ KO yl, 1958, s. 65.

⁶² KO yl, 1958, s. 71–80.

ohje valmistautua taistelemaan kohtaamisolosuhteissa varsinkin vastahyökkäykseen käytettävillä joukoilla. Harvan puolustuksen alueilla myös sissitoimintaa tuli käyttää mahdollisimman tehokkaasti täydentämään puolustusta. Sissitoiminnan tavoitteena tuli olla vihollisen häiritseminen, sen huollon vaikeuttaminen ja joukkojen sitominen selustan varmistamiseen. Samalla sissitoimintaan käytettävillä joukoilla pystyttiin valvomaan määräävien etenemisurien väliin jääviä tiettömiä alueita, ja näin vapauttaa muita joukkoja puolustus- tai vastahyökkäystehtäviin.⁶³

Strategista hyökkäystä Kenttäohjesäännön yleinen osa käsitteli sekä vihollisen että omien joukkojen kannalta. Tulivoimaltaan ja joukkojen määrältään ylivoimaisen osapuolen hyökkäyksen avaintekijöiksi käsitettiin painopisteen valinta todennäköisesti helpoimmalta alueelta, sekä yllätykseen pyrkiminen, jolloin tavoitteen saavuttaminen onnistuisi murtamalla puolustus rintamahyökkäyksellä. Alivoimaisen puolustajankin olisi oman sotatoimiensa menestykseksi toteutettava myös hyökkäysoperaatioita, ja tällöin kyseeseen tulisi joukkojen keskittelyn käytön ja nopeuden turvin vihollisen heikosti puolustettuun sivustaan tai selustaan maastoitse suunnattava hyökkäys. Hyökkäyksen menestyminen edellytti joukkojen irrottamista hyökkäykseen muilta rintamanosilta, jotta muutoin alivoimaisen osapuolen olisi mahdollista saavuttaa edes paikallinen ylivoima. Hyökkäyksen toteutus oli jaettu viiteen vaiheeseen, jotka olivat hyökkäysvalmistelujen suojaaminen, hyökkäysvalmistelut, hyökkäyksen suoritus, menestyksen hyväksikäyttö, sekä joukkojen uudelleenryhmittäminen. Hyökkäyksen tueksi voitiin suunnitella myös suunnitella sissitoimintaa, jolla katsottiin voitavan korvata mairinnousu- tai maahanlaskuoperaatioita esimerkiksi hallitsevien maastonkohtien valtaamiseksi tai vihollisen reservien sitomiseksi.⁶⁴

Merkittävänä muutoksena verrattaessa Kenttäohjesäännön yleistä osaa Upseerin käsikirjan III osaan oli ydinaseiden huomiointi. Kenttäohjesääntö käsittelee ydinaseita yhtenä tulenkäytön välineenä, ja niitä arvioitiin voitavan käyttää sotilaallisten kohteiden lisäksi myös hallinnon lamauttamiseen ja kansakunnan henkisen kestokyvyn murtamiseen. Todennäköisimpänä käyttökohteena pidettiin puolustusryhmittymien murtamista, mikäli puolustaja onnistuisi pysäyttämään tai merkittävästi hidastamaan vihollisen hyökkäystä. Ydinaseiden käyttöä vihollisen joukkojen kanssa kosketuksessa olevaa jalkaväkeä vastaan pidettiin epätodennäköisenä, mutta taaempien puolustusryhmittymien tuhoaminen, huollon lamauttaminen sekä reservien tai vastahyökkäykseen valmistautuvien ryhmittymien tuhoaminen olivat mahdollisia maaleja. Varautumiskeinoja ydinasehyökkäyksen varalta olivat joukkojen hajauttaminen ja niiden liikkuvuuden tilapäinen parantaminen, johtamisyhteyksien varmentaminen tarvittaessa johtajareserveil-

⁶³ *KO yl*, 1958, s. 80–82.

⁶⁴ *KO yl*, 1958, s. 86–89.

lä, sekä linnoittaminen. Varsinaisten ydinräjähdysten lisäksi oli varauduttava myös seuranaisvaikutuksiin, kuten ydinlaskeumaan ja räjähdysten aiheuttamiin metsäpaloihin. Ohjesäännön antaman kuvan perusteella ydinaseen käyttöä pidettiin hyvin todennäköisenä, ja sen seurauksiin oli valmistauduttava kaikilla tasoilla.⁶⁵

1950-luvulla julkaistut kenttäohjesäännöt muodostavat osin hajanaisen kokonaisuuden, sillä Kenttäohjesäännön taistelutoimintaa käsittelevässä II osassa kuvattu taistelutapa varsinkaan puolustuksen osalta ei täysin vastaa yleisessä osassa kuvatun strategisen puolustuksen periaatteita. Osien väliseen epäjohdonmukaisuuteen on todennäköisesti kaksi syytä. Ensinnäkin päätöksestä ohjesääntöjen uudelleen kirjoittamisesta niiden viimeisen osan valmistumiseen meni yli kymmenen vuotta, ja valmistuessaankin ensimmäisten (Kenttäohjesäännöt I ja II) ja viimeisen osan (Kenttäohjesääntö yleinen) välissä kului neljä vuotta, joiden aikana valtakunnan puolustussuunnitelmat päivitettiin. Toisekseen, Kenttäohjesäännöt julkaistiin tietyllä tapaa käänteisessä järjestyksessä, sillä yleistä maanpuolustusta ja puolustusjärjestelmän perusteita kuvannut yleinen osa valmistui viimeisenä. Käytännössä siis osat I–III muodostavat oman kokonaisuutensa, joka taustalla ovat vaikuttaneet vahvasti sotakokemukset sekä osin ensimmäisen puolustussuunnitelman vaatimukset, ja Kenttäohjesäännön yleinen osa omana kokonaisuutenaan täydentää ja päivittää aiempien osien perusteita lähinnä yleisen maanpuolustuksen sekä puolustusperusteiden osalta.

Kenttäohjesäännön yleinen osa vastasi uhka-arvioissa ja puolustussuunnitelmissa annettua sodan kuvaa, ja siinä käsiteltiin taistelutoimintaa alueellisen puolustuksen periaatteiden mukaisesti. Kenttäohjesäännön yleinen osa jatkoi Upseerin käsikirjan linjalla sodan totaalisuudesta ja koko valtion voimavarojen valjastamisesta maanpuolustukseen mahdollisessa sotatilanteessa. Kenttäohjesäännössä oli myös avattu lukijalle alueellisen puolustusjärjestelmän toiminta jaettuna puolustusvalmisteluihin, taisteluiden käymiseen ja näihin liittyviin johto- ja vastuukysymyksiin. Myös taistelutoimintaa käsitelleet luvut vastasivat alueellisen puolustuksen periaatteita. Vaikkakin puolustustaistelusta käsiteltiin erityisesti suurhyökkäyksen torjuntaa, ei puolustuksessa annettu enää yhtä tiukkoja vaatimuksia alueiden pitämisestä, vaan tilanteiden edellyttäessä oli mahdollista luopua joistain puolustuskeskuksista, mikäli siten mahdollistettaisiin varsinaisen hyökkäyksen pysäyttäminen. Painopistesuunnassa puolustusryhmitykseltä edellytettiin edelleen tiiviyyttä ja varsinkin syvyyttä, mutta Kenttäohjesääntö tunnusti myös tarpeen sissitoiminnalla täydennetyin harvan puolustusryhmityksen käyttöön muilla kuin painopistealueilla. Ydinaseen käyttöä pidettiin selvästi keskeisenä elementtinä Kenttäohjesäännön kuvaamalla taistelukentällä. Luonnollisestikaan vihollista ei kyettäisi estämään käyt-

---

⁶⁵ *KO yl*, 1958, s. 101–108.

tämästä ydinaseita, mutta ohjesääntö sisälsi runsaasti ohjeita siitä, miten sen vaikutusta omaan taisteluun voitaisiin rajoittaa, ja mitä varautumistoimenpiteitä edellytettiin eri tasoilla.

2.3. Sodan kuvan kehittyminen 1950-luvulla

1950-luvun puolustussuunnitelmista ja keskeisistä ohjesäännöistä tulkittuna sodan kuvassa tapahtunut kehitys oli suhteellisen hienovaraista. Koko vuosikymmenen perusajatuksena oli, että mahdollisessa tulevassa sodassa Suomi joutuisi yksin puolustautumaan itseään vahvempaa suurvaltavihollista vastaan. Keskeiset muutokset ajattelussa vuosikymmenen alku- ja loppupuoliskon välillä näyttävät tiivistyvän sotilaallisen uhan todennäköisyyteen ja käytettävien välineiden ja menetelmien kehitykseen.

Sekä vuoden 1952 että 1957 puolustussuunnitelmien taustalla vaikuttivat samat Pääesikunnan 1950-luvun alussa laatimat uhka-arviot. Vuonna 1952 suunnittelun lähtökohtana oli valmistautuminen lännen hyökkäykseen Suomen alueelle, ja puolustussuunnitelmien perusteeksi otettu uhka-arvioiden vaihtoehto C (hyökkäys Itämereltä ja Ruotsin alueelta, sekä Pohjois-Norjasta) pakotti asettamaan puolustuksen painopisteen Lounais-Suomeen, sekä varautumaan taisteluun myös Lapissa. Selvänä muutoksena sotien aikaisiin, tai niitä edeltäviin suunnitelmiin oli hyökkäyksen päävoiman suuntautuminen nimenomaisesti lännestä. Uhkasuunnan vaihtumisella oli kaksi selvää muutosta sodankäynnin kuvaan. Sotien aikaisten ja niitä edeltäneiden suunnitelmien ja taktiikan painopisteenä oli maasota, ja sotien jälkeiset uhkasuunnitelmat edellyttivät painopisteen vaihtoa taisteluun rannikolla. Lisäksi uudessa tilanteessa jouduttiin tunnustamaan se, että sodan syttyessä iso osa maan tiheimmin asutetusta alueesta olisi joko sotatoimialuetta, tai muutoin välittömän uhan alla. Kuvatun kaltainen sota käsitettiin totaaliseksi sodaksi, jossa ei enää olisi mahdollista erotella kotialuetta ja sotatoimialuetta, vaan taistelut ja vihollisen asevaikutus ulottuisivat koko valtakunnan alueelle. Varautuminen totaaliseen sotaan edellytti maanpuolustuksen suunnittelua asevoimat ja muun yhteiskunnan kattavana kokonaisuutena, ja taisteluiden laajuus edellytti puolestaan alueellisen puolustusjärjestelmän luomista.

Vuoden 1957 puolustussuunnitelman perusteena pidettiin edelleen lännen hyökkäystä uhkavaihtoehto C:n mukaisesti, mutta suurvaltojen voimavarojen arviointi oli realistisempaa kuin vuoden 1952 suunnitelmassa. Pohjois-Euroopan ei uskottu olevan varsinkaan Naton joukkojenkäytön painopisteessä, mutta silti Suomen alueen käyttöä Neuvostoliittoa vastaan pidettiin mahdollisena. Joka tapauksessa, vaikka Suomea vastaan suuntautuvaa hyökkäystä pidettiin aiempaa epätodennäköisempänä, oli YYA-sopimuksen hengessä edelleen valmistauduttava

sellainen torjumaan. Puolustuksen painopisteen tulisi tällöin olla yhä Lounais-Suomessa, ja Lapin alueen käyttö olisi edelleen kyettävä estämään. Koska kuitenkin Neuvostoliiton asema Suomen itsenäisyyden uhkaajana oli jo jossain määrin (tietysti ehdottoman epävirallisesti) tunnustettu, oli uuteen puolustussuunnitelmaan sisällytetty tähän uhkaan vastaavia elementtejä. Muutoin vuosien 1952 ja 1957 suunnitelmien välillä ei operatiiviselta tasolta katsoen ollut merkittäviä muutoksia sodankäynnin kuvassa. Tulisi hyökkäys sitten lännestä tai idästä, olisi vastassa edelleen joukkojensa määrältä ja sotatekniseltä laadulta ylivoimainen vihollinen, joka kykenisi toteuttamaan suurhyökkäyksen Suomen maa-alueella, ja tukemaan sitä mairinnouksilla ja maahanlaskuilla. Uusi puolustussuunnitelma ei siis sinänsä tuonut muutoksia varsinaiseen sodan kuvaan, vaan edelleen valtakunnan oli varauduttava sodan totaalisuuteen, ja puolustusperiaatteena säilyisi alueellinen puolustusjärjestelmä.

Koska puolustussuunnitelmat olivat salaisia, ja vain tarkkaan valitun harvalukuisen joukon tiedossa, viralliset käsitykset tulevan sodan luonteesta välittyivät suomalaisille sotilaille ohjesääntöjen ja oppaiden kautta. Haasteena ohjesääntöjen kirjoittajille oli kyetä laatimaan ohjesääntöjä, jotka eivät paljastaisi liian tarkasti taustalla vaikuttaneita salaisia suunnitelmia, mutta kuitenkin antaisivat lukijoilleen riittävän tarkat tiedot sodan ajan tehtäviensä täyttämistä. Osaltaan oppaiden ja ohjesääntöjen kirjoittamisessa ohjaavana tekijänä on ollut myös YYA-Suomessa vallinnut sotilaspoliittisesti hankala aikakausi. Vihollista tai edes sen mahdollisia hyökkäyssuuntia ja -tavoitteita ei ollut missään nimessä sopiva nimetä, joten myös vain virkakäyttöön tarkoitetut oppaat oli laadittava mahdollisimman neutraaleiksi.

Vuonna 1954 julkaistussa Upseerin käsikirjan III osassa sodan luonnetta oli kuvattu melko selkeästi. Sodan totaalisuus tehtiin lukijalle hyvin selväksi, samoin sen edellytykset koko valtakunnan voimavarojen valjastamisesta maanpuolustuksen hyväksi. Taistelutoimintaa käsitelneiden lukujensa puolesta käsikirja näyttäisi kuitenkin jääneen vielä sotakokemusten vangiksi. Käsikirjassa kuvatus kaltaisen puolustusryhmitys olisi saattanut sopia maitse tapahtuvan suurhyökkäyksen torjuntaan, mutta se ei sellaisenaan kuitenkaan vastannut uhka-arvioissa kuvattuun hyökkäykseen. Lisäksi uhka-arvioiden ja puolustussuunnitelmien keskeinen elementti, taistelu rannikolla maihin nousevaa vihollista vastaan, oli Upseerin käsikirjassa jätetty hyvin vähälle huomiolle. On kuitenkin oletettava, ettei Upseerin käsikirjaa pyrittykään laatimaan uuden puolustussuunnitelman opaskirjaksi. ”Polttoainehankinta” pidettiin erittäin salaisena, eikä varmastikaan tullut kyseeseen, että sen ydinkohtia olisi avattu käytännössä julkisessa kirjassa. Ilmestymisajankohta huomioiden, kirjoittajat ovat katsoneet tärkeimmäksi laatia oppaan, jossa käsiteltiin vastikään muuttuneita sodan ajan joukkojen kokoonpanoja, jotta upseeriston koulutukselle saataisiin yhteneväiset perusteet.

Kenttäohjesäännön osissa I–III kuvattu joukkojen käytön tapa oli vielä pitkälti Upseerin käsikirjassa kuvatun mukainen. Puolustuksen toteuttamistapa oli edelleen vihollisen pysäyttämiseen ja pääpuolustusaseman pitämiseen perustuva suurhyökkäyksen torjuntamalli. Edistystä oli selvimmin nähtävissä maihinnousun torjunnan käsittelyssä. Kenttäohjesäännön II osassa annetut ohjeet maihinnousun torjunnasta edellyttivät aselajien ja puolustushaarojen yhteistoimintaa, ja puolustusryhmitysten suunnittelussa oli huomioitava riittävä syvyys sekä vastahyökkäysten käyttö sekä menetettyjen asemien takaisin valtaamiseksi että vihollisen sillanpääasemien lyömiseksi. Rannikon puolustuksesta annettu kuva vastasi siis hyvin alueellisesta puolustuksesta annettuja vaatimuksia.

Kenttäohjesäännön yleisessä osassa vuodelta 1958 sodan kuvassa tapahtuneet muutokset näkyivät jo selkeämmin. Sodan totaalisuus ja kokonaisuuden puolustuksen toteutus oli kirjoitettu loogiseksi kokonaisuudeksi, ja alueellisen puolustusjärjestelmän toteutus oli hahmotettavissa ohjesäännöstä. Taistelutoimintaa koskevissa ohjeissa ei nojaututtu enää pelkästään suurhyökkäyksen torjuntaan, vaan ohjesäännössä huomioitiin myös puolustuksen järjestäminen muualla kuin vihollisen hyökkäyksen painopistesuunnassa. Ydinaseiden huomioiminen kaikkeen toimintaan vaikuttavana elementtinä oli myös keskeinen muutos sodankäynnin kuvassa verrattuna esimerkiksi Upseerin käsikirjassa kuvattuun taistelukenttään. Aikakauden hengelle ominaisesti ydinaseiden käyttöä tulevassa sodassa pidettiin ennemmin sääntönä kuin mahdollisuutena, joka on nähtävissä siinä, kuinka paljon Kenttäohjesäännössä keskitytään erilaisiin keinoihin minimoida ydinaseiskujen vaikutusta omaan toimintaan, sekä ohjeissa toiminnan jatkamisesta ydinasevaikutuksen jälkeen.

Sodan kuvassa strategisessa mittakaavassa ei 1950-luvulla tapahtunut merkittävää muutosta. Mahdollisen sodan nähtiin olevan laajuudeltaan koko valtakuntaa koskettava suursota; pienempiä alueellisia konflikteja tai puhtaasti kahden valtion välistä sotaa ei pidetty todennäköisenä. Sodan nähtiin olevan seurausta länsi- ja itäblokkien vastakkainasettelusta, ja Suomi tulisi vedetyksi mukaan maantieteellisen sijaintinsa vuoksi, jonka perusteella Suomen merkitys näkyisi lähinnä kauttakulku- tai tukialueena hyökkäyksille Neuvostoliittoon tai Neuvostoliitosta Pohjois-Atlantin rannikolle. Sodassa keskeisiä alueita Suomesta olisivat Lounais- ja Etelä-Suomi sekä Lappi. 1950-luvun loppua kohti länsivaltojen suurhyökkäystä Suomeen alettiin pitää yhä epätodennäköisempänä, mutta YYA-sopimuksen velvoitteet sekä tahto pysyttäytyä mahdollisessa suursodassa puolueettomana edellyttivät kykyä koko maan puolustamiseen ja valtakunnan alueiden käytön estämiseen. Neuvostoliiton muodostama uhka tunnustettiin Pääesikunnan salaisissa arvioissa, mutta edelleen geopoliittisesta asemasta johtuen ei avoimiin

valmistautumistoimiin voitu ryhtyä edes suunnitelmatasolla, joten myös vuosikymmenen lopulla laaditut suunnitelmat ja niiden taustalla ollut virallinen käsitys sodasta säilyivät länsipainotteisena.

Operatiivisella tasolla sodankäynnin kuva kehittyi 1950-luvun kuluessa vastaamaan alueellisen puolustusjärjestelmän perusteita. Vuosikymmenen alun ohjesääntöjen antaman kuvan perusteella on tulkittavissa, että taisteluiden oletettiin noudattelevan toisen maailmansodan loppupuolella nähtyjen suurhyökkäysten piirteitä. Hyökkäyksen torjumiseksi puolustusryhmittyksessä oli oltava syvyyttä, eli perättäisiä puolustustasoja, sillä vihollisen oletettiin pystyvän murtamaan puolustuksen halutessaan vähintään paikallisesti. Puolustuksen tavoitteena oli kuitenkin pystyä pitämään pääpuolustusasema, eli mahdollisesti menetetyt asemat oli vallattava takaisin. Kenttäohjesäännön yleisessä osassa vuonna 1958 puolustuksen konseptia oli muutettu siten, että vaatimusta asemien pitämisestä ei pidetty enää ehdottomana. Tietyistä tasoista voitiin luopua tilanteen niin vaatiessa, edellyttäen että vihollista pystyttiin edelleen kuluttamaan, ja että sitä ei päästetty laajentamaan saavuttamaansa menestystä. Vuosikymmenen alkupuolen ohjesäännöissä hyökkäyksen perusmenetelmänä oli valmisteltu hyökkäys puolustukseen ryhmittynyttä vihollista vastaan, joka tilanteena vaikuttaa melko epätodennäköiseltä, mikäli vihollinen pyrki ohjesäännöissä kuvatulla tavalla nopeamman liikkeensä ja tehokkaamman tulivaikutuksensa avulla nopeasti tuhoamaan puolustuksen ja saavuttamaan operaationsa tavoitteet. Vuosikymmenen lopulle edettäessä vastahyökkäykset joko murtoon pääsyttä tai puolustuksen pysäyttämää vihollista vastaan arvioitiin toteutettavan ennemmin kohtaamishyökkäysten kaltaisissa oloissa, jolloin luonnollisesti kohtaamishyökkäyksen käsittely sai enemmän jalansijaa taktiikassa.

Yhtenä selvänä sodankäynnin kuvan kehittymisen merkinä voidaan pitää valmistautumista maihinnousuihin ja maahanlaskuihin. Molemmat operaatiotyypit olivat osoittaneet toimivuutensa toisessa maailmansodassa, ja uudet uhka-arviot painottivat erityisesti maihinnousujen mahdollisuutta. Maahanlaskut nähtiin tukevinä operaatioina, jolloin ne liittyisivät esimerkiksi maihinnousun toteutukseen, tai sitten osana maahyökkäystä. Sekä maihinnousun että maahanlaskun onnistunut torjunta edellytti omilta joukoilta yhteistoimintaa, hyvää liikkuvuutta, sekä aktiivisia toimenpiteitä, joten varsinkin maihinnousun torjuntaa käsiteltiin kohtuullisilla sivumäärillä vuosikymmenen ohjesäännöissä.

Sotateknisen kehityksen näkyvimpänä muutoksena 1950-luvulla oli ydinase. Vuosikymmenen alussa esimerkiksi Upseerin käsikirjassa oli vain muutamia mainintoja ydinaseesta, mutta vuoden 1958 Kenttäohjesäännön yleisessä osassa oli jo oma alalukunsa ydinaseen vaikutuk-

silta suojautumisesta sotatoimia käsitelleessä osassa. Vaikkakin arviot ydinaseen käytön todennäköisyydestä ja mahdollisista ydiniskujen kohteista vaihtelivat, oli ydinaseesta kuitenkin tullut sellainen elementti sodankäynnin kuvassa, ettei sitä voitu jättää huomioimatta. Ydinaseen lisäksi muu aikakauden sotatekninen kehitys, kuten ulkomailla tapahtunut voimakas joukkojen mekanisointi ja helikopterien käyttö, ei näkynyt kovin selvästi ainakaan 1950-luvun ohjesääntöjen kautta. Helikopterit mainitaan useissa oppaissa tai ohjesäännöissä maahanlaskuihin liittyen, samoin esimerkiksi erilaisissa harjoitusvastustajan kokoonpanoissa vihollisen joukot ovat mekanisoituja, mutta muutoin ohjesäännöissä asiaan ei juuri oteta kantaa. Yleinen sotatekninen kehitys ja sen vaikutus vastustajan joukkojen suorituskykyyn oli siis tiedossa, mutta todennäköisesti sitä ei korostettu suomalaisissa ohjesäännöissä kolmesta mahdollisesta syystä. Ensinnäkään sillä ei ollut sellaista vaikutusta taistelukentällä, että se olisi ollut erityisen maininnan arvoinen. Jatkosodasta oli jo saatu kokemuksia voimakkaiden panssarihyökkäysten torjunnasta, joten asia kyettiin kattamaan yleisissä taistelutoimintaa koskeneissa ohjeissa. Toisekseen liiallinen vastustajan ylivoimaisuuden korostaminen ei sovi ohjesääntöihin, joiden on osaltaan vakuutettava lukijansa siitä, että hyökkäyksen torjumiseen ja vihollisen lyömiseen ainakin paikallisesti on mahdollisuus. Kolmanneksi, sotatekninen kehitys on nopeaa, mutta muutokset näkyvät taistelukentällä viiveellä ja pieninä muutoksina, ja ohjesääntöjen on normaalisti tarkoitus olla käytössä useita vuosia, joten niillä ei ole mielekäs-tä tavoitella ehdotonta ajantasaisuutta, vaan pyrkimys on antaa kattava, mutta yleisluontoinen kuva käsiteltävästä aiheesta.

3. OPERATIIVISET SOTAPELIT VUOSINA 1948 - 1959

”Suoritettu sotapeli osoitti, miten äärettömän tärkeitä on järjestää tällaisia suuria sotapelejä, joissa konkreettisin esimerkein saadaan monipuolisesti käsiteltyä useita pohdinnan alaisia kysymyksiä.”

Kommentti Uudenmaan Sotilasläänin Esikunnan sotapelikertomuksessa.⁶⁶

1950-luvulla järjestetyt operatiiviset sotapelit olivat ilmeisimmin osa Puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeen uudelleen aloittamaa liikekannallepano- ja puolustussuunnittelua, joka käynnistettiin vuonna 1948. Operatiivisten sotapelien järjestäminen aloitettiin samaan aikaan kuin puolustussuunnittelu; vuonna 1948 mahdollisesti toteutetuista peleistä ei ole löytynyt lähdeaineistoa, mutta vuonna 1949 järjestettiin operatiivisen tason sotapelit ainakin Merivoimien Esikunnassa, Kevyessä Prikaatissa, 1. Divisioonan Esikunnassa, 2. Divisioonan Esikunnassa sekä Helsingin Sotilasläänin Esikunnassa.⁶⁷

Vuosina 1950 - 1952 operatiivisia sotapelejä järjestettiin Pääesikunnan käskemillä perusteilla rauhan ajan yhtymissä sekä aluejärjestön esikunnissa. Tällöin vuosittain käskettiin sotapelejä järjestävät esikunnat tai johtoportaat, peleihin osallistuvat joukko-osastot sekä keskeisimmät opetustarkoitukset tai sotapelien teemat. 1950-luvun alkupuoliskolla toteutettujen sotapelien opetustarkoitukset näyttävät noudatelleen ainakin pääosin Pääesikunnan Koulutusosastolla laadittua suunnitelmaa upseerien taktillisesta jatkokoulutuksesta.⁶⁸ Vuosina 1949 - 1952 toteutetut sotapelit on lueteltu taulukossa 1.

⁶⁶ PvPE 92/Koul.1/5 sal, 8.5.1952, T26965/F:5 sal, KA

⁶⁷ MerivE Op.Os asiak. 60/Op./5e/sal/21.5.49, T20218/3 KA; KevPrE asiak. 40/Koul. tsto/5g1/sal/7.11.49, T26965/F2 sal KA; 1.DE asiak. 1166/II/5h/22.10.49, T26965/F2 sal KA; 2.DE asiak. 12/Koul./5g2/sal./11.4.50, T20131/F2 sal, KA; PvPE asiak. 133/sal/20.12.49, T26965/F2 sal KA

⁶⁸ PvPE asiak. 2478/Koul.1/5a, 26.8.1952, T20169/1, KA

Vuosi	Sotapelit järjestäneet joukko-osastot (vast.)	Pääesikunnan käskemä opetustarkoitus
1949	1.DE, 2.DE, KvPrE, HelSIE, MerivE	Ei ilmeisesti yhtenäisesti käskettyä opetustarkoitusta. Kaikki järjestetyt pelit erosivat toisistaan opetustarkoitusten, käytettävien joukkojen ja harjoitusalueen puolesta.
1950	1.DE, 2.DE, 3.DE, KvPrE	Sissisota tai maarintamaan liittyvä rannikon puolustus.
1951	1.DE, 2.DE, 3.DE, KvPrE, Hel.SI.E, K-S.SI.E	Prikaateista muodostetun armeijakunnan taistelu.
1952	1.DE, 2.DE, 3.DE, Uud.SI.E, Pohjm.SI.E	Ei yhtenäisesti käskettyä opetustarkoitusta, mutta tilannekehityksen tuli käsittää vaiheet puolueettomuusvartiointista viivytystaisteluiden kautta puolustukseen ryhmittymiseen.

Taulukko 1: Vuosina 1949–1952 järjestetyt operatiiviset sotapelit.

Vuodelle 1953 suunniteltiin koko Puolustusvoimat kattavaa sotapeliä, jossa olisi pelattu puolustussuunnitelman toimeenpano alkaen puolueettomuusvartiointin vahventamisesta ja jatkuen vaiheittain aina torjuntataisteluiden käymiseen. Peli olisi toteutettu vuoden aikana vaiheittain useilla eri johtamistasoilla Pääesikunnasta yhtymien esikuntiin, ja tilannekehityksen oli määrä käsittää puolueettomuusvartiointi eri kokoonpanoissa, puolueettomuusvartiointin vahventaminen, liikekannallepano ja joukkojen keskittäminen sekä varsinainen taisteluvaihe. Sotapelin toteutumisesta ei ole tosin löytynyt minkäänlaisia lähteitä, joten tämän hetkisen tiedon valossa on epäselvää, järjestettiinkö kyseisen kaltaista laajamittaista sotapeliä vuonna 1953, vai jäikö se vain suunnitelman asteelle.⁶⁹

Vuodesta 1954 alkaen isojen sotapelien järjestämisvastuu on näyttänyt siirtyneen Sotakorkeakoulun vastuulle. Vuoden 1954 sotapeli oli suunnattu sotakoulujen opettajistolle, mutta vuodesta 1955 eteenpäin sotapeleihin käskettiin myös sotakoulujen ulkopuolisia upseereita toimimaan komentajina ja erilaisissa esikuntatehtävissä. Näitä pelejä voidaan pitää verrannollisina aiempina vuosina yhtymissä järjestettyihin sotapeleihin, koska niissäkin Pääesikunta on antanut vaatimukset pelien järjestämisestä ja peleihin on osallistunut upseereita eri joukko-

⁶⁹ PvPE asiak. 83/Op.1/5 sal, 7.8.1952, T26965/F:5 sal, KA

osastoista. Sotakorkeakoulun järjestämät operatiiviset sotapelit 1954 - 1959 on esitetty taulukossa 2.⁷⁰

Vuosi	Sotapelin aihe tai opetustarkoitus	Huomattavaa
1954	Perusyhtymän johtaminen, sotapelitekniikka	Tarkoitettu sotakoulujen opettajille ja helsinkiläisille ye-upseereille
1955	Meripuolustuksen sotapeli	Alun perin käsketty Merisotakoulun johdettavaksi
1956	Suurhyökkäyksen torjuminen maarintamalla ("Komentajien operatiivinen sotapeli")	Osallistujina huomattavasti korkearvoisia upseereita kaikista puolustushaaroista
1957	Ei tiedossa	Ei tietoja, onko vuonna 1957 järjestetty sotapeliä.
1958	Operatiivinen- ja huoltosotapeli	Pelaajina myös kertausharjoituksiin käskettyjä evp-upseereita
1959	Operatiivinen- ja huoltosotapeli	Pelaajina myös kertausharjoituksiin käskettyjä evp-upseereita

Taulukko 2: Sotakorkeakoulun vuosina 1954–1959 järjestämät operatiiviset sotapelit.

3.1. Sotapeliin yleisistä järjestelyistä

1950-luvulla toteutetut sotapelit järjestettiin yleensä hyvin samantapaisin menetelmin. Sotapeliin osapuolet oli nimetty siniseksi (suomalaiset joukot) ja keltaiseksi (vihollisen joukot). Sotapeliin erotuomari toiminta oli tyypillisesti järjestetty siten, että sotapelin johto vastasi isoista koko peliä koskevista ratkaisuista ja toimi samalla osapuolten ylempänä esikuntana (esimerkiksi armeijakunnan sotapelissä johto toimi armeijan tai ryhmän esikunnan roolissa), ja erikseen nimetyt erotuomarit vastasivat taistelutilanteiden tulosten päätöksistä. Yleisjoukkojen (jalkaväen) erotuomarien lisäksi aselajeilla tai puolustushaaroilla saattoi olla omat erotuomariinsa, esimerkiksi 3. Divisioonan vuonna 1950 järjestetyssä rannikon puolustusta käsitelleessä sotapelissä oli esikunta-, tykistö-, rannikkojoukko-, laivasto- lentojoukko-, ilmatorjunta- ja pioneerierotuomarit. Sotapeliin järjestämisen tueksi oli Pääesikunnan Koulutusosasto julkaissut vuonna 1950 "Sotapeliin ohjeita" -nimisen asiakirjan, jossa oli annettu ohjeet pelien suunnittelulle, valmisteluille sekä käytännön järjestelyiden toteutukseen.⁷¹

⁷⁰ Ks. esim. "Komentajien sotapelin" suunnitteluohje: PE asiak. 267/Optsto/5, 13.4.1956, T21369/F:49, KA

⁷¹ 3.D asiak. 25/II/5 j, 26.9.1950, T20218/3, KA sekä PvPE asiak. 1040/Koul.1/5c4, 6.3.1950, T19470/8, KA.

Sotapelien materiaaliset valmistelut vaativat varsinkin 1950-luvun alkuvuosina erityisiä ponnisteluja. Esimerkiksi 1. Divisioonan vuoden 1950 sotapeli oli käsketty sijoittaa Lappiin, mutta divisioonan esikunnalla ei ollut hallussaan suunnitellusta alueesta kuin 1:400.000 mittakaavainen yleiskartta ja joitain sota-aikana Ruotsissa valmistettuja 1:100.000 mittakaavaan suurennettuja otteita samasta yleiskartasta.⁷² Ilmeisesti samankaltainen tilanne oli myös 2. Divisioonan esikunnalla, joka tilasi omaa saman vuoden sotapeliään varten ”*miel. eri mittakaavaisia*” karttoja Pääesikunnan Topografiselta osastolta ja tietoja Pohjois-Suomen lentokentistä Ilmavoimien Esikunnalta.⁷³

Sotapelien sisäiset viestijärjestelyt vaihtelivat riippuen siitä, kuka sotapelin järjesti. 2. Divisioonassa toteutti omat pelinsä käyttäen pääsääntöisesti tiloissa ollutta keskusradiota sekä lähetäjäseureina toimineita erotuomareita, kun taas Uudenmaan Sotilasläänin sotapelissä vuonna 1952 oli rakennettu erikseen puhelinyhteydet sotapeliä varten ja järjestämiskäskyssä oli annettu ohjeet viestien peittämisestä ja salaamisesta. Vuosikymmenen lopussa järjestettyihin Sotakorkeakoulun sotapeleihin osoitettiin erikseen viestialan henkilöstöä pelien vaatimien yhteyksien rakentamiseen ja ylläpitoon.⁷⁴

Sotapelit pelattiin tyypillisesti kaksipuoleisina siten, että ainakin peliosapuolten komentajille oli julkaistu sotapelin lähtötilanne ennakkoon, ja heitä oli edellytetty laatimaan toiminnan käynnistämiseen vaadittavat suunnitelmat, kuten puolustajan joukkojen ryhmitys tai vihollisen hyökkäyssuunnitelma ennen varsinaisen pelin aloittamista. Osassa peleistä keltainen osapuoli toimi ”maaliosastona” siten, että sotapelin johto oli laatinut vihollisen suunnitelmat valmiiksi. Kaikissa peleissä kuitenkin vihollisellekin oli jätetty joitain toiminnanvapauksia, ja tyypillisesti myös keltaisten toiminta oli arvioitu sotapeleistä laadituissa kertomuksissa.

Järjestetyistä sotapeleistä laadittiin kertomukset, joissa arvioitiin pelissä tehtyjä ratkaisuja sekä esitettiin johtopäätöksiä peleistä saaduista hyödyistä ja opeista. Virallisten kertomusten lisäksi sotapelit herättivät keskustelua myös niiden järjestämisperusteista. Esimerkiksi merivoimien komentaja otti vuonna 1952 kantaa maihinnousuhyökkäysten todellisiin suoritusmahdollisuuksiin Suomenlahdella, kun asiaa oli käsitelty aiempien vuosien sotapeleissä.⁷⁵

⁷² 1.D asiak. 27/II/5h/sal, 21.9.1950, T24228/3, KA

⁷³ 2.D asiak. 29/Koul./7c/sal, 9.12.1949, T24141/F3 sal, KA sekä 2.D asiak. 32/Koul./7c/sal, 22.12.1949, T24141/F3 sal, KA

⁷⁴ 2.D asiak. 12/Koul./5g2/sal. 11.4.1950, T24141/F4 sal, KA, 2.D asiak. 10/Koul./5g2/sal. 21.4.1950, T24141 F5 sal, KA, UudSIE asiak. 44/5 sal, 17.3.1952, T26965/F5 sal, KA, SKK asiak. 15/5a sal, 28.2.1958, T23101/F3, KA

⁷⁵ MerivE asiak. 937/Op.3/5e, 23.10.1952, T20169/1, KA

3.2. Operatiiviset sotapelit 1949–1953: yhtymien ja aluejärjestön johtamat sotapelit

Vuoden 1949 operatiivisista sotapeleistä ei ole löytynyt lähdeaineistoa, joka olisi selvittänyt pelien järjestämisperusteita, kuten yhteisiä opetustarkoituksia, tutkimustavoitteita tai mahdollista liittymistä operatiiviseen suunnitteluun. Sotapelejä järjestettiin kuitenkin ainakin Merivoimien Esikunnassa, 1. Divisioonan Esikunnassa, Kevyen Prikaatin Esikunnassa sekä Helsingin Sotilasläänin Esikunnassa. Merivoimien peli järjestettiin jo huhtikuussa 1949, ja 1. Divisioonan, Kevyen Prikaatin ja Helsingin Sotilasläänin pelit järjestettiin marraskuussa.⁷⁶ Kevyen Prikaatin ja Helsingin Sotilasläänin pelit järjestettiin päivälleen samaan aikaan, joten voitaneen olettaa, että käskyt niiden järjestämisestä ovat tulleet koordinoitusti Pääesikunnasta.

Merivoimien Esikunnassa toteutetussa pelissä tutkittiin suojajoukkovaiheen (su-vaihe) aikaisista merivoimien perustamista, rannikkojoukkojen riittävyttä, sekä laivaston johtosuhteita. Tavoitteena oli myöskin *”jonkinlaisen kokonaiskuvan saaminen meri-, maa- ja ilmavoimien yli- ja keskijohdon järjestelyistä, keskinäisistä suhteista eri portaissa ja yhteistoiminnan koordinoimismahdollisuuksista.”*⁷⁷

Jokainen maavoimien yhtymissä järjestetty peli oli erilainen toisiinsa verrattuina. 1. Divisioonan pelissä lähtökohtatilanteena oli oman divisioonan hyökkäys vihollisen prikaatia vastaan Kymenlaaksossa.⁷⁸ Kevyen Prikaatin sotapelissä opetustarkoitukset oli asetettu osapuolille siten, että sinisen opetustarkoituksena oli hyökkäys puolustukseen ryhmittynyttä vihollista vastaan, ja keltaisella vastaavasti siirtyminen puolustuksesta viivytykseen, sekä vastahyökkäys.⁷⁹ Helsingin Sotilasläänin Esikunnan pelissä aiheena oli yhdistetyn maahanlasku- ja maihinnousuoperaation torjunta pääkaupunkiseudulla. Pelissä tehtyjen havaintojen perusteella Helsingin Sotilasläänin aikoi myös seuraavana vuonna tutkia maastoharjoituksina alueen keskeisimmät maihinnousu- ja maahanlaskupaikat.⁸⁰

⁷⁶ MerivE Op.Os asiak. 60/Op./5e/sal/21.5.49, T20218/3 KA; KevPrE asiak. 40/Koul. tsto/5g1/sal/7.11.49, T26965/F2 sal KA; 1.DE asiak. 1166/II/5h/22.10.49, T26965/F2 sal KA; PvPE asiak. 133/sal/20.12.49, T26965/F2 sal KA

⁷⁷ MerivE Op.Os asiak. 60/Op./5e/sal/21.5.49, T20218/3 KA

⁷⁸ 1.DE asiak. 1166/II/5h/22.10.49, T26965/F2 sal KA

⁷⁹ KevPrE asiak. 40/Koul. tsto/5g1/sal/7.11.49, T26965/F2 sal KA

⁸⁰ PvPE asiak. 133/sal/20.12.49, T26965/F2 sal KA

Vuonna 1950 järjestettävistä sotapeleistä Puolustusvoimain Pääesikunta käski erillisellä salaisella asiakirjalla, että pelien opetustarkoituksia ei käsketä julkisessa Koulutuksen pysyväiskäskyssä, vaan että pelien opetustarkoitukset käsketään vain yhtymien komentajille lähetettävillä kirjelmillä. Koulutusosaston asiakirjassa oli laadittu jo joitain linjauksia järjestettävistä peleistä, jonka lisäksi siinä pyydettiin Pääesikunnan Operatiiviselta osastolta toivomuksia pelien järjestämiseen liittyen.⁸¹ Operatiivisen osaston vastauksessa Koulutusosaston lausuntoopyyntöön sotapeleissä käsiteltäviksi aiheiksi nostettiin puolueettomuusvalvonta ja rajavartiointi Lapissa, sekä puolustuksenomaisen viivytystaistelun järjestelyt myöskin Lapissa.⁸²

Koulutusosaston suunnitelmien ja Operatiivisen osaston lausunnon perusteella laadittiin yhtymäkohtaiset käskyt vuonna 1950 järjestettävistä sotapeleistä. Kevyelle Prikaatille osoitetussa käskyssä opetustarkoitukseksi määrättiin *”oman rintaman luhistuessa puolustuksessa olevan kahden jv.rykmentin ja vastahyökkäyksen juuri suorittaneen ps.prikaatin siirtyminen sissisotaan”*. Samalla määrättiin, että peli on suoritettava Päijänteen ja Saimaan välisellä alueella.⁸³ 1. Divisioonan sotapelin opetustarkoituksena oli *”maarintamaan liittyvän rannikon puolustus, viivytyt meririntamaan liittyvällä maarintamalla ja sissitoiminta maarintaman avoimella sivustalla”*.⁸⁴ 2. Divisioonan järjestettäväksi käsketyt sotapelin opetustarkoituksena oli sissisota⁸⁵ ja 3. Divisioonalla vastaavasti rannikon puolustus ja maihinnousun torjunta.⁸⁶

Vuoden 1951 pelien suunnittelu aloitettiin Pääesikunnassa jo vuoden 1950 lopulla. Tuolloin Pääesikunnan koulutusosasto pyysi lausuntoa muilta Pääesikunnan osastoilta seuraavan vuoden sotapeliin järjestämiskäskyn luonnoksesta. Luonnoksen saatteessa todettiin, että vuoden 1951 upseerien jatkokoulutuksen pääaiheeksi tullaan määräämään ylimenohyökkäys sekä vesistön puolustus. Luonnoksessa sotapeliin ensisijaiseksi tarkoitukseksi määrättiin perehdyttää esiuupseerit prikaateista muodostetun armeijakunnan käyttöön ylimenohyökkäyksessä ja vesistön puolustuksessa.⁸⁷ Operatiivisen osaston lausunnossa pelien järjestämisestä pyydetään ottamaan huomioon joustavuus armeijakuntien kokoonpanoissa ja tykistön kokoonpanoissa sekä kokeilemaan erillisten raskaiden pataljoonien käyttöä nimenomaan rannikon puolustuksessa. Raskaista pataljoonista ja niiden mahdollisista kokoonpanoista pyydettiin lähettämään erikseen esityksiä Pääesikunnalle. Operatiivisen osaston lausunnossa pidettiin myös tärkeänä, että aluejärjestön esikunnissa palvelevia upseereita sijoitettaisiin sotapeleissä myös toimiviin

⁸¹ PvPE asiak. 68/Koul.1/5b19 sal,19.8.1949, T26965/F2 sal, KA

⁸² PvPE asiak. 804/Op.1/5/sal 10.9.1949, T26965/F2 sal, KA

⁸³ PvPE asiak. 123/Koul.1/5b19/sal, 30.11.1949, T19527/11, KA

⁸⁴ 1.DE asiak. 27/II/5h/sal, 21.9.1950, T24228/3, KA

⁸⁵ 2 DE asiak. 12/Koul./5g2/sal, 11.4.1950, T20131/F2 sal, KA

⁸⁶ 3.DE asiak. 25/II/5j, 26.9.1950, T-20218/3 sal, KA

⁸⁷ PvPE asiak. 129/Koul./5 sal, 20.9.1950, T26965/F:3 sal, KA

joukkoihin.⁸⁸ Pääesikunnan Järjestelyosaston lausunnossa ei otettu kantaa sotapelien opetus-
tarkoitukseen tai muihin järjestelyihin kuin aluejärjestöjen esikunnissa palvelevien upseerien
käyttöön sotapeleissä. Lausunnossaan Järjestelyosasto yhtyi Operatiivisen osaston näkemyk-
seen aluejärjestön upseerien käytöstä ja esitti jakoperiaatteen, jonka mukaan eri aluejärjestön
esikunnat osallistuisivat järjestettäviin sotapeleihin.⁸⁹

Vuoden 1951 operatiivisista sotapeleistä laadittiin yhtenäinen käsky kaikille sotapelejä järjes-
täville yhtymille. Käskyssä määritettiin sotapelien ensisijaiseksi tarkoitukseksi ”*perehdyttää
esiupseerit prikaateista muodostetun armeijakunnan käyttöperiaatteisiin vesistön tai rannikon
puolustuksessa ja mahdollisesti myös ylimenohyökkäyksessä sekä samalla tutkia prikaatin
sisäisten komentosuhteiden järjestelyä*”. Järjestämiskäskyn luonnokseen verrattuna sotapelien
painotus muuttui siis aavistuksen puolustuksellisemmaksi, kun ylimenohyökkäys oli määritet-
ty ensisijaisen tarkoituksen sijaan mahdolliseksi tarkastelukohteeksi. Sotapelien järjestäjille
annettiin mahdollisuus tarkastella peleissään myös aluejärjestön mahdollisuuksia ”*perustaa
nopeasti joukkoja osin improvisoidun liikekannallepanon tietä*”. Sotapelissä käytettäviksi
joukoiksi määriteltiin Päämajan alaiseen armeijaan kuuluva armeijakunta, jonka tarkan ko-
koonpanon suunnittelu annettiin pelien järjestäjien vastuulle. Järjestäviksi organisaatioiksi
käskettiin 1., 2. ja 3. Divisioona, Kevyt Prikaati, Helsingin Sotilasläänin Esikunta sekä Keski-
Suomen Sotilasläänin Esikunta. Lisäksi Tykistökoululle käskettiin järjestää tykistön sotapeli
Tykistön tarkastajan erikseen käskemien ohjeiden mukaan.⁹⁰

Vuoden 1952 sotapelien järjestämiseen liittyen Pääesikunnan Operatiivinen osasto laati Kou-
lutusosastolle lausunnon, jonka mukaan sotapeleissä tulisi huomioida Koulutusosaston käs-
kemän yleisen koulutusaiheen lisäksi kunkin vastualueen todelliset tehtävät sekä olosuhteet.
Joukkojen käyttö tulisi huomioida kattamaan valmiuden kohottamisen myötä muuttuvat ko-
koonpanot. Lisäksi lausunnon mukaan todellinen puolustusvalmius tulisi käsitellä siten, että
pelien yleistilanteessa ja tilannekehityksessä huomioitaisiin joukkojen käyttö alkaen alue-
loukkauksista ja edeten viivytystaisteluiden kautta vihollisen torjumiseen. Myös aluejärjestön
roolia haluttiin korostaa huomioimalla joukkojen perustaminen, toiminta vajaavahvaisina se-
kä aluejärjestön osuus kuljetusten ja yhteistoiminnan järjestämisessä.⁹¹

⁸⁸ PvPE asiak. 80/Op.1/5 sal, 6.10.1950, T26965/F:3 sal, KA

⁸⁹ PvPE asiak. 350/Järj.2/11 sal, 13.11.1950, T26965/F:3 sal, KA

⁹⁰ PvPE asiak. 182/Koul.1/5 sal, 30.11.1950, T26965/F:3 sal, KA

⁹¹ PvPE asiak. 171/Op.1/OT/s/sal, 31.10.1951, T21442/F:4 OT-sal, KA

Koulutusosaston laatimassa vuoden 1952 sotapelejä koskevassa käskyssä käsketään yhtymiä järjestämään ”strategisia sotapelejä”. Järjestäviksi joukoiksi käskettiin 1., 2., ja 3. Divisioonaa sekä Uudenmaan Sotilasläänin ja Pohjanmaan Sotilasläänin esikunnat. Sotapeleille ei käsketty varsinaisesti erillistä opetustarkoitusta, mutta Operatiivisen osaston lausunnosta on käytännössä kopioitu sanasta sanaan vaatimukset yleistilanteen ja tilannekehityksen suunnittelemisesta kattamaan vaiheet puolueettomuusvartiointista viivytystaisteluiden kautta puolustukseen ryhtymiseen sekä niihin liittyvät joukkojen kokoonpanojen muutokset.⁹²

Uudenmaan Sotilasläänin otti oman sotapelinsä kertomuksessa kantaa Koulutusosaston käskyssä olleeseen käsitteeseen ”strateginen sotapeli” toteamalla, että heidän sotapelinsä nimettiin operatiiviseksi sotapeliksi koska *”käytettävissä oli pää-asiallisesti sellaista upseeriainesta, jolle kuuluu lähinnä sotatoimien johtaminen ja taktilliset tehtävät.”* Sotilasläänin totesi ottaneensa asian esille vain koska se näki käsitteistössä olevan selventäviä määräyksiä vaativia epäselvyyksiä. Sotilasläänin näkemyksen mukaan peli oli tasoltaan operatiivis-taktinen, ja vain eräät pelin johdon ja sinisen komentajan suunnitelmat olivat tasoltaan strategisia.⁹³

Vuoden 1952 elokuussa Pääesikunnan Operatiivisen osaston Koulutusosastolle osoittamassa asiakirjassa todettiin, että vuonna 1953 järjestettävissä sotapeleissä olisi välttämätöntä käsitellä puolueettomuusvartiointiin ja valtakunnan puolustamiseen liittyviä kysymyksiä. Jotta sotapelit vastaisivat tätä tarkoitusta, Operatiivinen osasto piti tarpeellisena, että pelit tulisi toteuttaa Pääesikunnan johtamina ja sen laatimien perusteiden mukaisesti. Asiakirjassa esitetään sotapelien johtajaksi Yleisesikunnan päällikköä, ja osallistujiksi Pääesikuntaa, Meri- ja Ilmavoimien esikuntia, yhtymiä ja aluejärjestöä. Pelien tilanteen tulisi käsittää puolueettomuusvartiointi eri kokoonpanoissa, puolueettomuusvartiointin vahventaminen, liikekannallepano ja joukkojen keskittäminen sekä varsinainen taisteluvaihe. Operatiivinen osasto esitti, että taisteluvaihe pelattaisiin normaalina sotapelinä yhtymittäin, ja sitä edeltävät vaiheet toteutettaisiin *”kirjallisesti ja annetut tehtävät tulisi kunkin esikunnan hoitaa oman varsinaisen tehtävänsä ohella.”*⁹⁴

Operatiivisen osaston esityksestä on tulkittavissa, että edellisinä vuosina pelatut sotapelit eivät ole riittävässä määrin vastanneet niihin esityksiin, joita Operatiivinen osasto on laatinut pelien järjestämisestä, ja että osaston tavoitteena on ollut luoda yhtenäinen ja koordinoitu sotapeli-kehys, jolla olisi pelattu strategisella ja operatiivis-taktisella tasolla valtakunnan puolustus-suunnitelmien toimeenpano. Valitettavasti kyseisen kaltaisesta sotapelistä vuonna 1953 ei ole

⁹² PvPE asiak. 61/Koul.1/OT/5/sal, 24.11.1951, T21442/F:4 OT-sal, KA

⁹³ PvPE asiak. 92/Koul1/5 sal, 8.5.1952, T26965/F:5 sal, KA

⁹⁴ PvPE asiak. 83/Op.1/5 sal, 7.8.1952, T26965/F:5 sal, KA

löytynyt minkäänlaisia lähteitä, joiden perusteella olisi pääteltävissä onko peli toteutettu vai ei.

3.3. Operatiiviset sotapelit 1954–1959: Sotakorkeakoulun johtamat pelit

Vuonna 1954 Sotakorkeakoulu järjesti operatiivisen sotapelin, johon Pääesikunnan Koulutusosasto pyysi muita sotakouluja, kuten Kadettikoulua, Taistelukoulua ja aselajikouluja esittämään osallistujia. Sotakouluja pyydettiin esittämään taktiikan ja aselajitoimintojen opettajina toimivia ye-upseereita sekä Helsingissä palvelevia ye-upseereita, ja pelin opetustarkoituksena olikin jatkokouluttaa mainittuja upseereita perusyhtymän johtamisessa, laajentaa osallistujien ”taktillista yhteisnäkemyttä”, sekä tutustuttaa heidät sotapelitekniikan uutuuksiin. Peli oli siis ilmeisesti luonteeltaan opetus- ja koulutustapahtuma. Osanottajaluettelon perusteella peliin osallistui yhteensä 17 upseeria, joista isoin osa palveli Pääesikunnassa tai Taistelukoululla.⁹⁵

Vuonna 1955 meripuolustuksen tarkastaja oli käskenyt Merisotakoulua järjestämään sotapelin, johon Pääesikunnan Meripuolustusosasto pyysi kannanottoa Sotakorkeakoululta. SKK:lta pyydettiin lausuntoa siitä, miten se voisi osallistua mainittuun sotapeliin ja että tulisiko peli järjestää taktisen vai operatiivisen tason sotapelinä.⁹⁶ Sotakorkeakoulun lausuntona oli, että pelissä tulisi käsitellä operatiivista tasoa, ja että SKK:n merisotalinja osallistuisi peliin.⁹⁷ Tämän lausunnon jälkeen peliä kehitettiin laajemmaksi ilmeisesti Sotakorkeakoulun ja Merisotakoulun yhteistyöllä, sillä marraskuussa SKK esitti Pääesikunnan koulutusosastolle, että peliin tarvittaisiin ”koulutuksen tehostamiseksi ja laajentamiseksi” yhteensä 26 upseeria toimimaan erilaisten pataljoonien komentajina. SKK:n esityksessä toivottiin että pataljoonien komentajat olisivat mieluiten Sotakorkeakoulua käymättömiä, ja että esimerkiksi Taistelukoulun ja Tykistökoulun luutnanttikurssien oppilaat voisivat tulla kysymykseen.⁹⁸ Pääesikunnan Koulutusosaston antamassa käskyssä sotapelin osallistujista pelistä käytetään nimitystä ”meripuolustuksen sotapeli”, ja siihen osallistui ainakin 63 upseeria sekä ilmeisesti Taistelukoululta yhden luutnanttikurssin oppilasupseerit.⁹⁹

Vuodesta 1956 eteenpäin Sotakorkeakoulun rooli sotapelien järjestämisessä kasvoi. Vuonna 1956 SKK:a käskettiin järjestämään operatiivinen ”komentajien sotapeli”, jonka aiheeksi määrättiin suurhyökkäyksen torjunta, ja jonka osallistujat olivat korkean tason tehtävissä toi-

⁹⁵ PE asiak. 3038/Koultsto 5a4, 26.10.1954, T21369/F:46, KA sekä SKK asiak. 939/5e, 8.12.1954, T21369/F:46, KA

⁹⁶ PE asiak. 904/Meriptsto/5a2, 1.6.1955, T21369/F:48, KA

⁹⁷ SKK asiak. 607/5a, 29.6.1955, T21369/F:48, KA

⁹⁸ SKK asiak. 916/5e, 17.11.1955, T21369/F:48, KA

⁹⁹ PE asiak. 3225/Koultsto/5a4, 26.11.1955, T21369/F:48, KA sekä PE asiak. 3228/Koultsto/5c, 24.11.1955, T21369/F:48, KA

mineita upseereita Pääesikunnasta, rauhan ajan joukko-osastoista sekä sotakouluilta.¹⁰⁰ Vuodesta 1958 eteenpäin Sotakorkeakoulun toimeenpanemien sotapelien nimikkeeksi otettiin ”Operatiivinen ja huoltosotapeli”, ja uutena elementtinä näihin peleihin alettiin kärkeä evp-upseereita kertausharjoituksiin.¹⁰¹

Vuoden 1958 sotapeliin liittynyt kertausharjoitus oli ilmeinen menestys, sillä operatiivisen osaston kertausharjoituksesta ja evp-upseerien toiminnasta kirjoittama arvio sisälsi melkein pä pelkästään myönteisiä havaintoja. Kertomus päättyy esitykseen, jonka mukaan käytäntöä tulisi jatkaa vuosittain nimenomaan Sotakorkeakoulun järjestämien sotapelien yhteydessä. Asiakirjan marginaaliin tehdyn merkinnän mukaan päämajoituspäällikö, kenraalimajuri A Maunula hyväksyi esityksen, ja vuoden 1959 vastaavaan sotapeliin käskettiin myös evp-upseereita kertaamaan.¹⁰²

3.4. Yhteenveto

Operatiivisen mittakaavan sotapelien järjestämisen aloittaminen 1940-luvun lopulla näyttää liittyneen liikekannallepano- ja operatiivisten suunnitelmien laatimiseen, joka käynnistettiin vuonna 1948. Sotapelien järjestämiseen liittyvien asiakirjojen mukaan peleille määrättyt opetustarkoitukset noudattelivat upseerien taktillisesta jatkokoulutuksesta laadittua suunnitelmaa, mutta tavoitteita tarkennettiin vuosittain, jotta ne vastaisivat mm. joukkojen kokoonpanoihin ja puolustus suunnitelmiin tehtyjä muutoksia. Erityisesti Pääesikunnan Operatiivinen osasto esitti vuosittain sotapelien järjestämiskäskeyjä koskeneissa lausunnoissaan muutoksia ja lisäyksiä, joilla sotapelien järjestämistä ohjattiin.

Ensimmäisillä sotateleillä vuosina 1949 - 1950 on ilmeisesti kokeiltu uusien puolustus suunnitelmien laatimiseen liittyen mahdollisuuksia joukkojen käytön vaihtoehtoiksi, ja kokeiltu sotakokemuksiin verrattuna uudenlaisia tilanteenkehityksiä. Ottaen huomioon, ettei tässä vaiheessa Puolustusvoimilla vielä ollut vahvistettua puolustus suunnitelmaa, eikä kaikille joukoille ollut vielä edes saatu jaettua ajantasaisia määrävahvuuskirjoja,¹⁰³ on oletettavissa että pelien järjestämisperusteet perustuivat joko luonnosasiakirjoihin, tai mikä todennäköisempää, erilaisiin vanhoista määrävahvuuksista muokattuihin harjoitus määrävahvuuksiin. Joka tapauksessa peleistä on jo havaittavissa tulevista liikekannallepano- ja operatiivisista suunnitelmista.

¹⁰⁰ PE asiak. 267/Optsto/5, 13.4.1956, T21369/F:49, KA sekä PE asiak. 3692/Koultsto/5a17, 6.11.1956, T21369/F:49 KA

¹⁰¹ PE asiak. 252/Koultsto/5a sal, 27.9.1957, T21442/7b, KA sekä PE asiak. 1048/Koultsto/5a4, 15.3.1958, T21369/F:55, KA

¹⁰² PE asiak. 328/Optsto/5 sal, 19.6.1958, T26965/F17 sal, KA

¹⁰³ Tynkkynen 2014: s. 250.

telmista löytyviä elementtejä, kuten joukkojen portaittainen perustaminen täydennys- ja suoja-joukkokokoonpanojen kautta, sekä yhtymien käyttö alueellisen puolustuksen periaatteella. Esimerkiksi vuonna 1950 useammankin sotapelin aiheena oli maarintamaan liittyvän rannikkoalueen puolustus, joka oli sotakokemuksiin verrattuna täysin uudenlainen tilanne, mutta vastasi Pääesikunnan uhka-arvioiden vaihtoehtoja B ja C, joissa hyökkäys suuntautuisi Itämereltä. Samoin omalla alueella ylivoimaista vihollista vastaan laajamittaisen sissitoiminnan keinoin toteutettu harva puolustus oli taistelutapa, jota ei sotien aikaan ollut käytetty, mutta joka muuttuneen maailmantilanteen vuoksi nähtiin yhtenä mahdollisena kehityskulkuna. Sissitoiminnan tehokkuudesta oli havaintoja sotavuosilta, mutta nyt sotapeleissä toimintaa oli laajennettu, ja siihen käytettiin eri sotapeleissä sekä sissipataljoonia, että tavanomaisia joukkoja.

Vuosien 1951 ja 1952 sotapeleissä oli havaittavissa edeltäneitä vuosia selvempi koulutuksellinen lähestymistapa. Vuonna 1951 yhteiseksi määrättyä opetustarkoituksena oli prikaatipohjaisten armeijakuntien taistelu, ja vuoden 1952 sotapeleihin oli käsketty sisällyttää tilannekehyyksen puolustusvalmiuden kehittyminen vaiheittain. Sotapeleille käsketyistä aiheista oli siis jo nähtävillä sodan ajan joukkorakenteen sekä valmiuden kohottamisjärjestelmän muutos. Sotapeleillä pyrittiin siis valmistelemaan koulutuksellisesti upseeristoa tulevia tai vastikään voimaan tulleita muutoksia varten. Edelleen pelien lähtötilanteissa näkyi uusien uhka-arvioiden vaikutus, sillä pelit sijoitettiin rannikolle, ja ne sisälsivät elementtejä rannikon puolustuksesta sekä maihinnousujen torjunnasta.

Yhtymittäin toteutettujen Pääesikunnan käskemillä perusteilla toteutettujen sotapeliin järjestäminen vaikuttaa loppuneen vuoteen 1952, ja vuosi 1953 näyttäytyy eräänlaisena käännepis-teenä operatiivisten sotapeliin järjestämisen suhteen. Vuoden 1953 mahdollisesta sotapeli-toiminnasta ei ole löytynyt lähteitä aiemmin mainittua Pääesikunnan Operatiivisen osaston asiakirjaa lukuun ottamatta. Sotilaslääneissä on kyllä järjestetty maastoharjoituksia, joissa on laadittu arvioita vihollisen toiminnasta sekä suunniteltu omien joukkojen ryhmyksiä¹⁰⁴, mutta näihin maastoharjoituksiin ei ole sisällytetty sotapelillisiä elementtejä vaan ne ovat olleet ilmeisesti osa sotilasläänien omaa operatiivista suunnittelua. Todennäköisesti vuodelle 1953 Pääesikunnan Operatiivisella osastolla hahmottelemalla sotapelillä olisi ollut tarkoitus testata edeltävänä vuonna valmistunutta uutta puolustus suunnitelman toimeenpanoa, mutta se on joko jäänyt toteuttamatta, tai sitten se on toimeenpantu niin rajatulla osallistujajoukolla ja niin vahvasti salattuna ja peiteltyinä, ettei siitä ole säilynyt lähteitä. Todennäköisesti sotapeli on päätetty salaamissyistä johtuen jättää toimeenpanematta, sillä ensimmäinen puolustus suunni-

¹⁰⁴ Pohm SI asiak. 58/II/5 sal, 6.5.1953, T26965/F:6 sal, KA

telma oli hyvin tarkoin varjeltu kokonaisuus, ja kaikki johtamistasot läpileikkaavasta sotapelistä olisi ollut liian helposti tulkittavissa suunnitelman todelliset perusteet.

Vuodesta 1954 eteenpäin sotapelien järjestämisvastuu siirtyi Sotakorkeakoululle, joskin vuosi 1954 oli ilmeisesti eräänlainen väli vuosi, jonka aikana sotapelien järjestämiseen liittyvää osaamista levitettiin eri sotakouluille Sotakorkeakoulun järjestämän pelin välityksellä. Vuoden 1954 sotapelin opetustavoite oli antaa jatkokoulutusta perusyhtymän johtamisessa, mutta varsinainen liittymäpinta operatiivisiin suunnitelmiin oli oletettavasti melko ohut, sillä lisäperusteena oli mainittu, että pelaajat toimivat pelaajaryhmän apulaisina. Kun otetaan vielä huomioon, että muiksi tavoitteiksi oli kirjattu taktisen yhteisnäkemys laajentaminen ja uusimpaan sotapelitekniikkaan tutustuminen, on Sotakorkeakoulun vuonna 1954 järjestämä peli ollut ilmeisesti puhtaasti koulutuksellinen. Samalla yhtymien tai sotilasläänien esikuntien järjestämät pelit loppuivat kokonaan, joskin yhtymissä järjestettiin edelleen erilaisia maastontarkasteluita ja taktillisia keskustelutilaisuuksia. Tutkitusta lähdeaineistosta ei ole selvinnyt, mikä on ollut syynä yhtymien sotapelitoiminnan lopettamiseen, mutta tarve laajamittaisen sotapelien järjestämiseen ei ole kuitenkaan lakannut, sillä seuraavina vuosina Sotakorkeakoulu järjesti vielä sotapelejä, jotka ovat verrannollisia vuosikymmenen alkupuoliskolla järjestettyihin peleihin.

Vuosina 1955 ja 1956 Sotakorkeakoulu järjesti kaksi operatiivista sotapeliä, jotka näyttäisivät edelleen perustuneen vahvasti operatiivisen suunnittelun tarpeisiin. Vuoden 1955 sotapelin järjestämiskäskyssä annettiin vaihtoehtoiksi toteuttaa peli joko taktisella tai operatiivisella tasolla, joista jälkimmäinen päättyi toteutukseen. Vuoden 1956 sotapeli taas kulki nimellä ”Komentajien sotapeli”, ja sen järjestämishojeissa lähdettiin suoraan siitä, että kyseessä oli operatiivisen tason sotapeli. Sotapeli oli osanottajien virka-asemalla mitattuna vuosikymmenen merkittävin peli, ja siinä käsiteltiin suurhyökkäyksen torjuntaa. Sotapelin merkitystä kuvaa se, että pelin arvostelutilaisuuteen osallistui mm. Yleisesikunnan päällikkö, ja arvion ilmavoimien käytöstä kirjoitti ilmavoimien komentaja. ”Komentajien sotapelin” jälkeen seurasi samanlainen väli vuosi kuin vuonna 1953, sillä vuonna 1957 ei ilmeisesti järjestetty operatiivisen mittakaavan sotapelejä niin Sotakorkeakoulussa kuin muuallakaan. Vaikuttimina tälle tauolle sotapelien sarjassa saattavat olla Suomen muuttunut sotilaspoliittinen tilanne, sekä puolustussuunnitelmien uudistaminen. Neuvostoliitto palautti Porkkalan tukikohdan Suomelle vuonna 1956, ja vuonna 1957 korvattiin vuodesta 1952 voimassa ollut operatiivinen suunnitelma ”Polttoainehankinta” uudella ”Valpuri” -suunnitelmalla.

Vuoden 1957 tauon jälkeen operatiivisten sotapelien järjestäminen Sotakorkeakoululla jatkui, ja mittakaavaltaan pelit vastasivat aiempina vuosina toimeenpantuja pelejä. Vuosina 1958 ja 1959 nimikkeellä ”Operatiivinen ja huoltosotapeli” järjestettyihin sotapeleihin komennettiin edelleen suuri määrä upseereita kaikkialta Puolustusvoimista, ja myös Sotakorkeakoulun opiskelijat ja opettajat osallistuivat niihin. Lisäksi uutena elementtinä olivat kertausharjoitukseen käskettyjen evp-upseerien osallistuminen erilaisiin komentaja- ja esikuntatehtäviin. Peleillä oli sekä koulutuksellisia, että tutkimuksellisia tavoitteita, ja päätellen siitä, että niiden tapahtumat kuvattiin eri vuosina eri alueille Suomessa, niillä oli ilmeisesti myös merkitystä operatiivisten suunnitelmien testaamisessa. Sotakorkeakoulun järjestämien pelien etuna oli opiskelijoista johtuva suuri osallistujamäärä, joka mahdollisti myös prikaatia alempien johtoportaiden miehittämisen, jolloin pelit käsittivät useampia johtamisen tasoja.

Vuosien 1949 - 1959 välisenä aikana järjestetyistä operatiivisista sotapeleistä on selvästi havaittavissa sodan jälkeisen ajan maanpuolustukselle asettamien uudenlaisten haasteiden moninaisuus. Yhdessäkään pelissä ei lähtökohtatilanteena ollut vihollisen hyökkäys valtakunnan itärajan yli, vaikka kaikissa sotapeleissä kuvattiinkin suurvaltavihollisen hyökkäystä Suomeen. Vihollisen tulosuunta oli aina Pääesikunnan uhka-arvioiden mukaisesti joko rannikolta Lounais-Suomeen tai luoteesta Lappiin. Lähtökohtatilanteista yleisin oli vihollisen maihinnousuhyökkäys joko lounaiseen Suomeen tai eteläiselle rantamaalle, joten pelit noudattelivat myös puolustussuunnitelmien perusteena ollutta uhka-arviota ja siten osaltaan testasivat ja kouluttivat puolustussuunnitelman perusteita. Vuosikymmenen alkuvuosina toteutetut laajamittaista sissitoimintaa tai sissisotaa käsitelleet pelit ottivat osaltaan kantaa uhka-arvioiden vaihtoehtoon A, eli länsiliittouman hyökkäykseen Pohjois-Norjasta, ja samalla niiden pohjalta pystyttiin arvioimaan harvan puolustuksen toteuttamismahdollisuuksia Lapissa.

4. SODAN KUVA SOTAPELEISSÄ

”Tässäkin harjoituksessa meneteltiin epäjohdonmukaisesti. Tehtiin virheitäkin. On kuitenkin ratkaiseva ero siinä, että teemme nämä virheet rauhan eikä sodan aikana. Nyt voimme virheitä karsia ja niistä oppia leikkimättä verellä ja kansan kohtalolla.”

Ehdotus yleisesikunnan päällikön esittämiksi ajatuksiksi Sotakorkeakoulussa

10.12.–15.12.1956 tapahtuneen sotapelin selostus- ja tarkastelutilaisuudessa.¹⁰⁵

Kaikilla 1950-luvulla toimeenpannuilla operatiivisilla sotapeleillä oli käskettynä ensisijainen opetustarkoitus, ja sotapeleistä saatuja havaintoja käsiteltiin tyypillisesti tähän opetustarkoitukseen verrattuna. Sotapelikertomuksista ja -havainnoista löytyy kuitenkin huomattava määrä erilaisia huomioita yleisestä operaatiotaidosta, laadituista suunnitelmista ja niiden toimeenpanosta, sekä sotapelissä kuvattujen joukkojen kokoonpanoista ja käyttöperiaatteista. Seuraavaksi käsitellään sotapeleistä saatuja havaintoja ensin valikoitujen sotapeliesimerkkien kautta, sekä vertaillaan näistä peleistä saatuja havaintoja ja niistä johdettuja tuloksia. Sotapelien tarkastelu käsitellään ajallisesti jaettuna kahteen kokonaisuuteen. Ensin käsitellään vuosikymmenen alkupuoliskolla eri yhtymien esikunnissa järjestettyjä sotapelejä, joiden jälkeen tarkastellaan vuosina 1956–1959 Sotakorkeakoulussa järjestettyjä pelejä.

Ajallisen jaottelun lisäksi tutkittavissa sotapeleissä muodostuu myös temaattinen jaottelu maihinnousun torjuntaan sekä maahyökkäyksen torjuntaan. Temaattinen jaottelu muodostuu automaattisesti tarkasteltujen pelien lähtökohtatilanteiden kautta, sillä vuosikymmenen alkupuoliskolla toteutetuissa sotapeleissä yhdistävänä tekijänä oli miltei kaikkien pelien keskittyminen maihinnousun torjuntaan tai maihin nousseen vihollisen hyökkäyksen torjuntaan rannikkoalueella. Sotakorkeakoulussa toimeenpantujen pelien operatiivisena kehyksenä oli taa-sen maahyökkäyksen torjunta, eli vaikka pelien tilanteenkuvausten taustalla saattoi olla vihollisen maihinnousu, niin taistelutoiminnassa päähuomio keskittyi taisteluun maarintamalla.

Oman huomionsa ansaitsevat sissisotaa käsitelleet sotapelit, joita järjestettiin kaksi kappaletta vuonna 1950. Näissä peleissä tutkittiin laajamittaisen sissisodan käyttöä tilanteissa, joissa tavanomainen puolustus oli joko epäonnistunut, tai todettu epätarkoituksenmukaiseksi. Näistä sissisotapeleistä käsitellään 2. Divisioonassa toteutettu sotapeli. Peli eroaa opetustavoitteiltaan ja lähtökohtatilanteeltaan muista vuosina 1949–1959 toteutetuista peleistä, ja se oli hyvin keiluluonteinen, mutta sen keskeiset teemat sissisota ja viivytystaistelu laajalla alueella näky-

¹⁰⁵ N:otta, 14.12.1956, T21369:49, KA

vät myöhemmin toteutetuissa sotapeleissä, ja ne jäivät eri muodoissaan osaksi suomalaista sotataittoa. Sissisotaa käsitellyt peli käsitellään 1950-luvun alkupuoliskon pelien yhteydessä, koska se on sodan kuvaltaan ja käsittelyltään selvästi osa vuosikymmenen alkuvuosien pelejä.

4.1. 1950-luvun alun sotapelit: rannikon puolustus

Rannikon puolustus sekä taistelu Etelä- ja Länsi-Suomen rannikkoalueilla oli toistuva teema 1950-luvun alkuvuosina järjestetyissä sotapeleissä. Verrattuna toisen maailmansodan taisteluihin, sekä ennen sotia laadittuihin puolustussuunnitelmiin, kyseessä on ollut uudenlainen operaatioympäristö. Taistelu suurimittaisen maihinnousuoperaation tehnyttä suurvaltavihollista oli uhkakuva, joka nousi Suomessa puolustussuunnittelun keskiöön, kun varauduttiin länsiliittoutuneiden hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan Suomen alueen kautta. Rannikon puolustuksessa keskeinen elementti oli maavoimien, merivoimien ja rannikkojoukkojen välinen yhteistoiminta, johon haettiin toimivia malleja useissa sotapeleissä.

4.1.1. 3. Divisioonan sotapeli 1950: Rannikon puolustus

3. Divisioonan sotapelin opetustarkoituksena oli määriteltä rannikon puolustus ja maihinnousun torjunta. Sotapeli oli alkuperäisten käskyjen mukaan määrä järjestää keväällä, mutta ilmeisesti pelin kokoonpanon kasvamisesta johtuvien tilakysymysten vuoksi peli toimeenpantiin erillisluvalla vasta syyskuussa 1950.¹⁰⁶ Pääesikunnan antaman käskyn mukaan peliin tuli osallistua mm. 40 upseeria merivoimista, sekä lentojoukkojen ja ilmatorjunnan vanhempia upseereita Ilmavoimista. Maavoimien osalta käskettiin osanottajiksi Helsingin ja Kymen sotilasläänneistä *”huomioimaan ainakin kaikki everstit ja everstiluutnantit”*.¹⁰⁷

3. Divisioonan sotapelin yleistilanteena oli suursota, jonka vaikutuspiiriin myös Suomi oli joutunut. Kuten muissakin vuosikymmenen sotapeleissä, ei peliin liittyvistä asiakirjoista suoranaisesti selviä, oliko vihollisella (keltainen) kuvattu Neuvostoliittoa vai jotain länsivaltaa tai -liittoumaa, mutta esimerkiksi sotapelin suunnitelmassa on lause, jossa todetaan, että Suomi on *”ryhtynyt Neuvostoliiton luvalla puolueettomuutensa turvaamistoimenpiteisiin”*. Suunnitelma-asiakirjan Pääesikunnan Operatiiviselle osastolle lähetetyssä jakelukappaleessa maininta *”Neuvostoliiton luvalla”* on viivattu yli, jolloin lähtökohtatilanteesta tulee sanamuodoiltaan neutraali. Sotapelikertomuksen liitteenä löytyvä pelissä käytetty lähtökohtatilanne onkin kir-

¹⁰⁶ 3.D asiak. 9/II/5j. sal, 10.3.1950 ja PvPE asiak. 68/Koul.I./5c4/sal, 25.4.1950, T20218/3 KA

¹⁰⁷ 3.D asiak. 3/II/5j. sal, 3.3.1950, T20218/3 KA, 3.D asiak. 4/II/5j. sal, 3.3.1950, T20218/3 KA, 3.D asiak. 5/II/5j. sal, 3.3.1950, T20218/3 KA, 3.D asiak. 6/II/5j. sal, 3.3.1950, T20218/3 KA, 3.D asiak. 7/II/5j. sal, 3.3.1950, T20218/3 KA

joitettu ilman mainintaa Neuvostoliitosta. Keltaisen maihinnousulaivaston lähtösatamien on kuitenkin todettu olevan noin 250 kilometrin etäisyydellä Suomen rannikosta, ja laivaston suojausosasto ”*suojaa Suomenlahdella lähinnä itään päin*”, joten neutraaleista muotoiluista huolimatta on selvästi tulkittavissa, että tilanteenkuvauksen lähtökohtana on länsivaltojen hyökkäys Suomeen.¹⁰⁸

Sotapelissä sinisellä puolella pelattuna joukkona oli III Armeijakunta, joka koostui kahdesta kaaderipohjalle perustetusta prikaatista ja aselajijoukoista, joiden lisäksi sille oli alistettu kaksi rannikkoprikaatia. Edellisten lisäksi III AK:aan kuului vielä kolme prikaatia, joiden perustaminen oli ainakin osin kesken sotapelin tilanteen käynnistyessä. Yhteensä siis sotapelissä sinisellä oli seitsemän prikaatia sekä armeijakunnan johdossa olevia aselajijoukkoja. Eteläisen rantamaan ja rannikon puolustukseen määrätyn III AK:n vastuualue ulottui Porkkalan vuokra-alueen itäreunasta valtakunnan itärajaan asti. Pohjoisessa vastuualueen raja kulki Vainikkala-Kouvola-Lahti-Järvelä -rautatien mukaan. Keltaisella joukkoina oli ”Ryhmä K” vahvennettuina ilma- ja merivoimien osastoilla. Ryhmä K:n tehtävänä oli suorittaa maihinnousu Loviisa-Kotka -alueelle. Ryhmä K:n johtoportaanana oli armeijakunnan esikunta (”XX Armeijakunta”) ja joukkoina kaksi divisioonaa (kummassakin kolme jalkaväkirykmenttiä sekä kaksi kenttätykistörykmenttiä), merijalkaväkiprikaati, panssarirykmentti ja laskuvarjorykmentti. Ryhmä K:lle osoitetun maihinnousulaivaston kuljetuskyvyksi kertasuorituksena ilmoitettiin edellä mainitut joukot, pois lukien yksi divisioona. Maihinnousulaivaston saattoa ja maihinnousun tukemista varten oli kuvattu yli 80 aluksen vahvuiset merivoimat. Ilmavoimien vahvuus oli yksi lentotukialus, kaksi saattotukialusta, kaksi hävittäjädivisioonaa ja yksi pommitusdivisioona.¹⁰⁹

Sotapelin suunnitellut tilanteet ja alustava ohjelma oli lähetetty ennakkoon Pääesikuntaan, ja lähtökohtatilanne oli annettu ennen harjoituksen alkua tietoon toimiville komentajille ennakkoperehtymisen mahdollistamiseksi sekä ensimmäisten käskyjen ja suunnitelmien laatimiseksi.¹¹⁰ Varsinainen sotapeli toteutettiin 5.-8.9.1950 Upseerikoulun tiloissa Haminassa. Sotapeliin osallistui yhteensä 125 upseeria maa-, meri-, ja ilmavoimista. Sotapelin johtajana toimi 3. Divisioonan komentaja kenraalimajuri Autti. Sinisellä puolella miehitettyinä olivat yhtymien esikuntien keskeiset tehtävät, sekä ilma- ja merivoimien ja rannikkojoukkojen yhteysupseerien tehtävät. Keltaisella henkilöstön käyttö painottui armeijakunnan esikuntaan, ja sen alajohdortaat oli miehitetty heikommin. Sotapeli oli teknisesti toteutettu aikakaudelle tavanomaisella tavalla. Yhteydet osapuolten eri johtoportaiden välillä sekä osapuolten ja pelin johdon

¹⁰⁸ PvPE asiak. 106/Koul.I/sal, 25.7.1950, T26965/F:3 sal, KA

¹⁰⁹ Sama.

¹¹⁰ Sama.

välillä oli toteutettu puhelimilla. Sotapelissä oli asetettu sotapelin johtajan avuksi erillisiä erotuomareita arvioimaan osapuolten toimintaa. Pelin johtajan apulaisena oli esikuntaerotuomari, jonka lisäksi rannikkojoukoilla, laivastolla, lentojoukoilla, pioneereilla sekä tykistöllä oli omat erotuomarinsa, jotka myös kirjoittivat omat arviointinsa sotapelikertomuksen liitteiksi. Lisäksi pelissä oli kaksi jalkaväen erotuomaria, jotka vastasivat kaistoittain maavoimien joukkojen erotuomaroinnista.¹¹¹

Sotapelissä kuvattiin keltaisen maihinnousun suoritus ja sen torjuntatoimet siten, että ensimmäisenä pelipäivänä keskityttiin tilanteeseen orientoitumiseen ja saatiin tulikosketus joukkojen välillä ulkosaaristossa, toinen pelipäivä keskittyi saaristotaisteluihin ja maihinnousun sillanpään saavuttamiseen, kolmantena päivänä keltainen pyrki laajentamaan sillanpääasemaansa ja sininen vastaavasti rajoittamaan sitä. Neljäntenä ja viimeisenä päivänä oli suunniteltu käsiteltävän sinisen toteuttama vastahyökkäys ja keltaisen puolustautuminen sitä vastaan.¹¹² Sotapelin alkuvaiheissa keskeisimmät havainnot sinisen osapuolen toiminnasta liittyivät vastuunjaon ja yhteistoiminnan epäselvyyksiin maavoimien ja merivoimien joukkojen välillä. Pelin erikoistilanteessa oli määritetty, että rannikkoprikaatit oli alistettu jalkaväkiprikaateille rantaviivan puolustusta ja sen valmistelua koskevissa asioissa, mutta olivat muuten armeijakunnan ja päämajan alaisia. Tätä alistussuhdetta pidettiin hankalana erityisesti rannikkoprikaatien oman toiminnan sekä vastuukysymysten määrittelyn kannalta. Esimerkiksi nostettiin prikaatien ja rannikkoprikaatien välisen vastuualueiden rajan määrittelemineen suhteessa rantaviivaan. Pelissä toteutettiin vaihtoehto, jossa vastuualueiden raja seurasi pääsääntöisesti rantaviivaa, mutta tietyt pitkälle ulottuvat niemenkärjet oli käsketty rannikkoprikaateille ja vastaavasti lähellä mannerta sijainneet saaret oli käsketty jalkaväkiprikaatien vastuualueeksi. Sotapelin rannikkojoukko-erotuomarin havaintojen mukaan pelissä toteutetut alistusjärjestelyt eivät olleet toimivia, eikä vastuukysymys rantaviivasta tullut selväksi kaikille osapuolille. Alistus- ja yhteistoimintasuhteen epäselvyys johti myös epäonnistuneisiin puolustusryhmittäisiin joidenkin prikaatien kaistoilla, kun jalkaväkiprikaatin komentaja ei osannut tai halunnut ryhmittää joukkojaan rantaviivan puolustamiseen, vaan jätti sen rannikkoprikaatin vastuulle. Sotapelikertomuksen yleisen osan yhteenvedossa todetaankin, että maavoimien upseereilla on hyvin vähäinen tuntemus meripuolustuksen joukkoista.¹¹³

Ylipäänsä kertomuksessa arvioitiin, että sekä armeijakunnan esikunnalta, että prikaateilta puuttui selkeä suunnitelma rannikon puolustuksesta. Jalkaväkiprikaateissa tämä näkyi liian suppeina ja koottuina ryhmittäisinä, sekä harkitsemattomina joukkojen uudelleenryhmittämi-

¹¹¹ 3.D asiak. 25/II/5 j, 26.9.1950, T20218/3, KA

¹¹² Sama.

¹¹³ Sama.

sinä, kun ensimmäisiä viitteitä maihinnousujen suuntaamisesta saatiin. Armeijakunnan suunnitelmasta arvosteltiin liian takapainoista ryhmitystä, josta arvioitiinkin, että sinisen armeijakunnan komentajalla oli ilmeisenä tarkoituksena selvittää päämaihinnousun suuntautuminen, ja sitten keskittää joukkonsa painopisteisesti sen lyömiseen.¹¹⁴

Sotapelissä keltaisen osapuolen painopiste oli laivasto, eli maihinnousun toteutus sekä suojaus. Tästä huolimatta keltaisen komentaja ei saanut toteuttaa alkuperäistä suunnitelmaansa maihinnoususta (esikuntaerotuomarin kertomuksessa perusteluksi todetaan pelitekniset syyt, kuten sopivien karttojen puute). Muutoin keltaisen osapuolen suunnitelmat saivat lähinnä kritiikkiä vain liiallisesta optimismista, mutta ne todettiin muuten asiallisiksi, ja että ne antoivat hyvän kuvan maihinnousuoperaation suorituksesta.¹¹⁵

Pelin edettyä maalla käytyihin taisteluihin, keskeiseksi kysymykseksi sinisellä nousivat johtamisen haasteet. Sininen irrotti prikaateistaan pataljoonia erillisiksi taisteluosastoiksi, joiden johtaminen nähtiin haasteelliseksi, sillä pataljoonilla ei ollut riittävän kokoisia esikuntia useasta pataljoonasta koostuvan osaston johtamiseen. Toisaalta pelin loppupuolella yksi prikaateista oli vastahyökkäystä varten tehtyjen alistusten myötä saanut johdettavakseen yhteensä seitsemän pataljoonaa, mutta johtamisvaikeuksien vuoksi se hajotettiin yhdeksi kolmen pataljoonan taisteluosastoksi ja nelipataljoonaiseksi prikaatiksi. Prikaatien suhteen kertomuksessa esitettiin esikunnan kasvattamista lisäämällä prikaateille ”komentajan apulainen” sekä riittävästi muuta henkilöstöä, jotta esikunnasta voitaisiin irrottaa erillinen johto-osa tilapäistehtäviä varten.¹¹⁶

Kertomuksessa todettiin myös tilannekehityksen edenneen sellaiseksi, että armeijakunnan esikunnan johdossa olleiden alaisten määrä kasvoi liian suureksi, kun joukkoja jouduttiin järjestelemään uusiksi. Yhtenä ratkaisuna tilanteeseen esitettiin sekä sotapelikertomuksen yleisessä osassa että esikuntaerotuomarin kertomuksessa ratkaisuksi divisioonakokoonpanon palauttamista, joko korvaamaan prikaatit tai sitten armeijakunnan ja prikaatien väliin tulevaksi johtoportaaaksi. Muutoinkin eri erotuomarien kirjoittamien havaintojen yhteenvedossa kiinnitettiin erityisesti huomiota aselajien ja puolustushaarojen välisiin johtosuhteisiin ja yhteistointaan.¹¹⁷

¹¹⁴ 3.D asiak. 25/II/5 j, 26.9.1950, T20218/3, KA

¹¹⁵ Sama.

¹¹⁶ Sama.

¹¹⁷ Sama.

4.1.2. 2. Divisioonan sotapeli 1951: Alueellinen puolustus

Vuoden 1951 sotapelien ensisijaiseksi opetustarkoitukseksi oli Pääesikunnan Koulutusosaston käskyllä määrätty prikaateista koostuvan armeijakunnan käyttöperiaatteiden kouluttaminen vesistön tai rannikon puolustuksessa sekä mahdollisesti ylimenohyökkäyksissä. Lisäksi oli käsketty tutkia prikaatien sisäisten johtosuhteiden järjestelyä. Sotapelillä pyrittiin siten vastaamaan kahteen aikakauden keskeiseen muutokseen puolustus suunnittelun perusteissa; sodan ajan kokoonpanojen muutokseen divisioonasta prikaatiin ja puolustuksen painopisteen siirtymiseen Karjalan kannakselta länsirannikolle.¹¹⁸

2. Divisioonan sotapeli toteutettiin 29. - 31.3.1951 divisioonan esikunnassa Turussa. Peliin osallistui kaikkiaan 93 upseeria, joista sinisellä puolella oli 53, keltaisella 12 ja pelin johtoorganisaatiossa 28. Sinisen puolen osallistujat tulivat 2. Divisioonan alaisista joukkoosastoista, Lounais-Suomen Sotilasläänin esikunnasta (ml. sen alaisina olleista sotilaspireistä), sekä Ilma- ja Merivoimista. Keltaisen puolen osallistujat tulivat Helsingin Sotilasläänistä. Sinisen osapuolen kokoonpanoksi oli päätetty kuuden prikaatin vahvuinen armeijakunta, joka muodostettiin siten että 2. Divisioonan alaiset 4. ja 6. Jalkaväkirykmentti sekä Turun-, Salon-, Rauman-, ja Porin sotilaspireitit muodostivat henkilöstöstään kukin yhden prikaatin. Prikaateista oli käsketty peliorganisaatioon miehittää prikaatin komentaja, esikuntapäällikkö, patteriston komentaja sekä yksi pataljoonan komentaja. Esikuntapäälliköiltä toivottiin prikaatitason viesti-, huolto- ja pioneeriosaamista.¹¹⁹

Pääesikunnan Koulutusosastolle lähetettiin pelin tilannekuvaukset tutustuttaviksi ennen pelin toteuttamista. Tilannekuvausten saatteessa perusteltiin sotapeliin suunniteltujen prikaatien suurta määrää uudistuvalla perustamisjärjestyksellä, jossa Lounais-Suomen Sotilasläänin todellisuudessakin perustaisi vastaavan määrän joukkoja (Pääesikunnan antamassa järjestämiskäskyssä armeijakunnan vahvuudeksi annettiin kolmesta viiteen prikaatia). Saatteessa muutenkin todetaan pyrkimyksenä olevan, että käytössä olevien joukkojen ja kaluston määrä olisi ”todellisuus pohjalla.” Aluejärjestön esikunnat olivat myös pelanneet pelissä käytettyjen joukkojen perustamisen, esimerkiksi Lounais-Suomen Sotilasläänissä laadittiin ennen peliä luettelot

¹¹⁸ PvPE asiak. 182/Koul./5.sal, 30.11.1950, T26965/F3 sal, KA

¹¹⁹ 2.DE asiak. 4/Koul./5g1 sal, 13.2.1951, T24141/F:5 sal, KA sekä 2.DE asiak. 5/Koul./5g1 sal, 13.2.1951, T24141/F:5 sal, KA

käytettävistä perustamispaikoista, aikalaskelmat joukkojen perustamiseen kuluva ajasta, sekä luettelot ylimääräisistä miehistä, hevosista ja ajoneuvoista. ¹²⁰

Sotapelin lähtökohtatilannetta ei ole juurikaan kuvailtu, kertomuksessa on erikseen jopa maininta, ”*ettei peliin sekoiteta mitään poliittis-luonteisia asioita*”. Pelin alussa sinisen joukot kuvattiin perustetuiksi ja niiden komentajille annettiin tilannetiedotuksia yleistilanteen kehittymisestä ja keltaisen joukkojen etenemisestä ”valtakunnan läntisen rajan länsipuolelta” ennen varsinaisen pelitilanteen aloittamista. Keltaisen joukkojen ryhmitys ja sen ilmavoimien kentät kuvattiin alkutilanteessa Keski- ja Länsi-Ruotsiin. Keltaisen joukot muodostuivat kahdesta divisioonasta ja yhdestä maahanlaskudivisioonasta sekä näitä tukeneista lentojoukoista ja laivastovoimista. Keltaisen tehtävänä oli vallata osillaan Ahvenanmaa, suorittaa päävoimillaan maihinnousu Uudenkaupungin–Rauman alueelle sekä harhauttamistarkoituksessa suorittaa hyökkäys Hankoniemelle Ahvenanmaan valtaamisen jälkeen. ¹²¹

Sotapelin kulku noudatti keltaisen puolen komentajan päätöstä, jonka mukaan 20.7. (ensimmäinen pelattu vuorokausi) aloitettiin Ahvenanmaan valtaaminen yhdellä divisioonalla ja pataljoonan maahanlaskulla, 21.7. maahanlaskudivisioonan osat suorittivat maahanlaskun harhautus- ja sitomistarkoituksessa Hankoniemelle ja 22.7. loput keltaisen joukot aloittivat maihinnousun päätoimintasuunnassa. Pääosien maihinnousua viivästyttiin vuorokaudella Ahvenanmaalla kuvattujen kalustotappioiden ja ruuhkautumisten vuoksi, jotka johtuivat keltaisen valitsemasta ahtaasta ja karikkoisesta maihinnousupaikasta. ¹²²

Sinisen puolen muodostaneen II Armeijakunnan vastuualue ulottui etelässä Porkkalan vuokra-alueen länsirajalle ja pohjoisessa Merikarvian pohjoispuolelle. Alue muodostettiin Lounais-Suomen Sotilasläänin alaisten sotilaspiirien vastuualueiden mukaan, ja oli leveydeltään 365 km. Vastuualueesta II AK muodosti kuusi kaistaa sekä Ahvenanmaan tukikohdan. II AK:n johtoportana toimi pelin kuvaama Lounais-Suomen Ryhmä, joka jonkin verran ohjasi joukkojen käyttöä ja ryhmitystä pelin alkutilanteessa. Merivoimista pelissä oli edustettuina sekä rannikkotykistöä että laivastoa. Rannikkotykistö toimi tiiviissä yhteistoiminnassa II AK:n kanssa, ja laivasto omina johtoportanaan (Saaristomeren meripiiri ja yleislaivasto). Ilmavoimista II AK:aa tukemaan oli kuvattu kolme hävittäjälaivuetta. ¹²³

¹²⁰ 2.DE asiak. 7/Koul./5g1 sal, 2.3.1951, T24141/F:5 sal, KA sekä Loun.Suo.sl.E asiak. 42/II/5a sal, 26.2.1951, T20131/F:5 sal, KA

¹²¹ 2.DE asiak. 10/Koul.5g2 sal, 21.4.1951, T24141/F:5 sal, KA

¹²² Sama.

¹²³ Sama.

Sotapelissä molempien osapuolten tekemät ratkaisut ja niiden perusteella kuvattu toiminta oli arvioitu pääsääntöisesti asialliseksi, eikä kummankaan osapuolen katsottu tehneen merkittäviä virheitä. Yksittäisistä ratkaisuista kertomuksessa on nostettu esiin lähinnä Ahvenanmaata koskevia päätöksiä, kuten keltaisen osapuolen Ahvenanmaan valtaamiseen sidottujen joukkojen määrä (11 pataljoonaa), ja tämän vaikutus päätoimintasuunnan taiteluiden onnistumiseen.¹²⁴

Ahvenanmaan puolustuksen II AK oli toteuttanut siten, että saarten puolustuksesta vastasi Rannikkotykistörykmentti 7 (RTR 7), johon kuului kaksi rannikkopataljoonaa, merivartiokomppania ja kevyt rannikkotykistöpatteristo. RTR 7:ä oli vahvennettu kahdella jalkaväkipataljoonalla ja yhdellä hevosvetoisella kenttätykistöpatteristolla, mutta kertomuksessa arvioitiin joukkojen määrän olleen liian vähäisen saarten puolustamiseksi. II AK:n komentajan ajatuksena on kuitenkin ilmeisesti ollut ryhtyä sissisotaan, mikäli tavanomainen puolustustaistelu ei riittäisi vihollisen torjumiseen. Sissisodankäynnistä Ahvenanmaalla todettiin, että onnistumisen edellytykset olisivat olleet paremmat, mikäli sissitoimintaan olisi valmistauduttu alusta alkaen eikä vasta vihollisen onnistuttua käytännössä valtaamaan Ahvenanmaan. Toisaalta arvosteltiin Ahvenanmaan alueen soveltuvuutta sissitoimintaan, koska sissijoukkojen kootulle käytölle yli joukkueen kokoisina osastoina ei nähty mahdollisuuksia. Ajatusta suunnitelmallisesta sissitoiminnasta ei kuitenkaan kertomuksessa täysin tyrmätty, vaan pikemminkin sen edut ja haitat jätettiin avoimeksi kysymykseksi.¹²⁵

Havainnot ilmavoimien käytöstä olivat linjassa yleisten havaintojen kanssa; lentojoukkojen ja ilmatorjuntajoukkojen käyttö nähtiin riittävän tehokkaaksi ja yhteistoiminta muiden joukkojen kanssa oli onnistunutta. Laivaston käytöstä keskeisimpinä havaintoina esitettiin sotapelissä esiinnoussut tarve aloittaa väylämerkintöjen poistaminen, merimiinoittaminen sekä mahdollisten mairinnoisujen kohteina olevien satamien estetöiden teko riittävän ajoissa. Muista havainnoista poiketen laivaston osuudessa on otettu kantaa myös joukkojen ja kaluston riittävyyteen: pelissä kuvattu alusmäärä (joka valmisteluasiakirjojen perusteella on ollut ”todellisuus pohjalla”) nähtiin riittämättömäksi, ja alusten laatu ja kunto puutteellisiksi.¹²⁶

Sotapelin kertomuksessa on erikseen lausuttu prikaateista muodostetun armeijakunnan soveltuvuudesta operatiivisiin tehtäviin. Sotapelissä toimineen II AK:n esikunnan havaintojen mukaan prikaati-kokoonpano mahdollistaa joukkojen joustavan ryhmittämisen ja prikaateista koostuvan armeijakunnan keskitysmahdollisuudet ja operaatioiden suunnittelu onnistuvat hy-

¹²⁴ 2.DE asiak. 10/Koul.5g2 sal, 21.4.1951, T24141/F:5 sal, KA

¹²⁵ Sama.

¹²⁶ Sama.

vin. Lausunnossa on vertailtu prikaateja ja armeijakuntaa divisioonien käyttöön vastaavassa tilanteessa, ja todettu armeijakunnan soveltuvan divisioonaa paremmin annettujen tehtävien täyttämiseen. Prikaatikokoonpanon eduiksi laskettiin myös kuvatussa tilanteessa taisteluvaiheeseen etupainoiseen ryhmytykseen. Haasteeksi havaittiin armeijakunnan kyky johtaa useiden alajohtoportaiden toimintaa. Lausunnossa on esitetty, että mikäli armeijakunnalla on johdettavanaan enemmän kuin kolme prikaatia, tulisi mahdollisesti perustaa erillinen taistelukomentoporras, joka vastaisi tietyn alueen prikaatien taistelujen johtamisesta. Taistelukomentoporras olisi osa armeijakunnan esikuntaa esim. suunnitteluvaiheessa, mutta tilanteen niin vaatiessa, se voitaisiin asettaa johtovastuuseen erilliseen suuntaan. Suurimmaksi puutteeksi ”prikaatisysteemissä” nähtiin tulivoiman keskittämisen vaikeus, jonka nähtiin pakottavan organisaatioiden rikkomiseen, mikäli painopistesuuntaan halutaan keskittää riittävästi tulivoimaa.¹²⁷

4.1.3. Uudenmaan Sotilasläänin sotapeli 1952: Uudenmaan puolustus

Uudenmaan Sotilasläänin Esikunnan sotapeli järjestettiin 16.–19.4.1952 Helsingissä. Sotapelin tarkoituksena oli selvittää Helsingin puolustuksen kysymyksiä, johdon järjestelyitä alueellisessa puolustuksessa, aluejärjestön toimintamahdollisuuksia sekä tykistön, ilma- ja merivoimien sekä panssariprikaatin käyttömahdollisuuksia Uudenmaan alueella. Sotapelin yleistilanteeksi oli kuvattu länsi- ja itäliittoumien välille Euroopassa syttynyt suursota. Pelitilanteen alkuun mennessä Suomi oli pysytellyt liittoutumattomana ja sotatoimien ulkopuolella, päättäen ”*torjua kaikki puolueettomuuden loukkaukset (...) sekä tinkimättä omin voimin täyttävänsä kaikki Suomen ja NL:n ystäväyyden ja keskinäisen avunannon sopimuksen sille asettamat vaatimukset.*” Sotapelin tilannekehityksessä vihollisena (keltainen) oli länsiliittouma, joka oli pommittanut Porkkalan vuokra-alueita ja loukannut Suomen alueellista koskemattomuutta Suomen yli itään lentäneillä pommituslentueilla. Yleistilanteessa itä- ja länsiliittoumien kuvattiin käyttäneen ydinaseita Euroopassa, mutta Neuvostoliitto ei ollut aktiivinen millään tavoin Suomen alueella. Pelin yleistilanteessa ja osapuolille jaetuissa erikoistilanteissa oli muutoinkin kuvattu melko laajasti ja seikkaperäisesti sotatapahtumia Suomen lähialueilla ja mm. propagandan menetelmiä ja vaikutuksia väestöön.¹²⁸ Tässä suhteessa peli erosi huomattavasti aiemmista sotapeleistä, kuten esimerkiksi 2. Divisioonan vuonna 1951 järjestämästä pelistä, jossa yleistilanteen käsittely oli tarkoituksella pidetty hyvin suppeana ja epäpoliittisena, tai 3. Divisioonan pelistä vuodelta 1950, jonka yleistilanteesta oli karsittu kaikki viittaukset Neuvostoliittoon.

¹²⁷ 2.DE asiak. 7/Koul./5g1 sal, 2.3.1951, T24141/F:5 sal, KA sekä 2.DE asiak. 10/Koul.5g2 sal, 21.4.1951, T24141/F:5 sal, KA.

¹²⁸ UudSIE asiak. 44/5 sal, 17.3.1952, T26965/F:5 sal, KA

Sotapelin tekninen toteutus oli suunniteltu myös huolellisesti. Sotapelikäsky sisälsi erilliset ohjeet erotuomariryhmille sekä ohjeet esikuntapalvelusta, kuten karttojen käytöstä ja sotapäiväkirjan täytöstä. Peliryhmille oli osoitettu konekirjoittajattaria käskyjen ja asiakirjojen puhtaaksikirjoittamista varten, ja peliin oli järjestetty erillinen ”neiti Aika”, joka vastasi sotapelikellon ajan tiedottamisesta pelaajille. Viestivälineinä sotapelissä käytettiin sekä puhelin- että radioyhteyksiä, ja puheviestit oli peitettävä.¹²⁹

Sotapelissä sinisen (Suomi) osapuolen kokoonpanona oli Uudenmaan sotilasläänin perustama I Armeijakunta, joka muodostui kolmesta prikaatista, erillisistä pataljoonista sekä aselajijoukoista. Lisäksi sinisellä toimi merivoimista Suomenlahden meripiiri. Sinisten joukkojen osalta sotapeliin liittyi myös aluejärjestöharjoitus, jossa Uudenmaan sotilasalueen alaisille sotilaspiireille annettiin sotapelin tilanteeseen liittyviä tehtäviä joukkojen perustamisesta, täydennysmateriaalin hankkimisesta sekä henkilöstön ja materiaalin evakuoinneista.¹³⁰

Keltaisen tavoitteina oli saada Suomi luopumaan puolueettomuudestaan sekä avata Suomenlahden kapeikko Porkkalan-Naissaaren kohdalta. Ensimmäinen tavoite saavutettaisiin valtaamalla Helsinki (koodinimeltään operaatio ”Liberty”), ja toinen tavoite tuhoamalla Porkkalan tukikohta. Keltaisen joukoista sotapelissä kuvattiin maahanlaskudivisioona, merijalkaväkividivisioona ja yksi jalkaväkividivisioona, sekä tarvittavat laivasto- ja lentojoukot.¹³¹

Sotapeliin osallistui yhteensä 96 upseeria, joista sinisellä puolella toimi 66 ja keltaisella 9 loppujen ollessa erotuomareina tai pelin johto-osissa. Keltaisen toiminta oli rajoitettu maali-osastomaiseen toimintaan, eli sotapelin johto julkaisi keltaiselle heti pelin alussa koko hyökkäyksen ”operaatioidean”, ja keltaisen pelaajat toteuttivat sen mukaisesti omat osatehtävänsä.¹³²

Sotapelistä laaditussa kertomuksessa ei ole esim. yhtymien aiempien vuosien sotapelikertomusten tapaan avattu pelitapahtumia tai sotapelissä tehtyjä päätöksiä, vaan ainoastaan kirjattu yhteenveto sotapelistä saaduista havainnoista. Pelin perusteella Uudenmaan sotilasläänin muodostaman armeijakunnan vastuualuetta olisi tullut muuttaa niin, että myös Hankoniemi kuuluisi saman vastuualueen piiriin, eli että vastuualueen rajat noudattelisivat hallinnollisen Uudenmaan läänin rajoja. Perusteluna esitettiin, että kaikkien Uudellamaalla tapahtuvien sota-toimien painopisteenä olisivat Porkkalan vuokra-alue sekä Helsinki. Sotilasläänin lausunnon

¹²⁹ UudSIE asiak. 44/5 sal, 17.3.1952, T26965/F:5 sal, KA

¹³⁰ Sama.

¹³¹ Sama.

¹³² PvPE asiak. 92/Koul1/5 sal, 8.5.1952, T26965/F:5 sal, KA

mukaan Hankoniemelle toteutettavat maihinnousut liittyisivät pääkaupunkiseudun valtauksen, eivätkä ”*laukaisemaan jotain tärkeää tavoitetta lounais-Suomessa.*” [sic], jolloin olisi perusteltua liittää Hankoniemi osaksi Helsingistä vastaavan yhtymän vastuualuetta.¹³³

Yhteistoimintakysymyksistä otettiin kantaa erityisesti Merivoimien toimintaan, johon esitettiin ratkaisuna yhteysupseerin asettamista Suomenlahden meripiiristä Uudenmaan alueesta vastaavan armeijakunnan esikuntaan sekä sotatoimien alettua meripiirin alistamista armeijakunnan johtoon. Ainoa armeijakunnan kokoonpanoa tai käytettävyyttä koskenut havainto oli, että armeijakunnan esikuntaan olisi lisättävä osasto, joka johtaisi aluejärjestöjen toimintaa armeijakunnan alueella. Lisäksi todettiin rannikko- ja ilmatorjuntatykistön välisen yhteistoiminnan olevan erittäin sujuvaa, mutta kenttätykistö taasen ei kyennyt yhtä sujuvaan yhteistoimintaan muiden joukkojen kanssa.¹³⁴

Aluejärjestöharjoituksesta sekä sotilaspiirien osuudesta harjoituksessa saatiin havaintoja joukkojen perustamisjärjestelyistä, täydennystehtävistä sotatoimien alettua sekä väestön evakuointijärjestelyistä. Havainnoissa esitettiin alueen sotilaspiirien ensimmäisiä perustamistehtäviä laajennettaviksi, sekä erillisten varastojen perustamista sotilaspiireille. Myös Helsingin evakuoinnista esitettiin, että johtosuhteet sotilas- ja siviiliviranomaisten välillä tulisi selvittää etukäteen.¹³⁵

4.1.4. 2. Divisioonan sotapeli 1950: Sissisotaa

Kun Suomessa alettiin selvittää puolustusjärjestelmän perusteita sotien jälkeisessä muuttuneessa tilanteessa, myös sissitoiminta oli yksi kiinnostuksen kohteista. Sotien ajalta sissitoiminnan tehokkuudesta oli useita esimerkkejä, ja aihetta tutkittiin ja selvitettiin muun muassa sotakouluissa.¹³⁶ Sissitoiminta oli yhtenä elementtinä mukana useimmissa 1950-luvulla toteutetuissa sotapeleissä, ja vuosikymmenen alkupuolella järjestettiin myös sotapelejä, jotka keskittyivät nimenomaisesti sissitoimintaan ja sissisotaan. Vuonna 1950 Kevyt Prikaati järjesti sotapelin, jossa puolustuksen epäonnistuttua siirryttiin tavanomaisilla joukoilla sissitoimintaan, ja 2. Divisioona sai tehtäväkseen järjestää sotapelin, jonka opetustarkoituksena oli sissisota. Pelin järjestämisalue oli käsketty rajata etelästä Tornio - Kemi - Pudasjärvi - Taivalkoski - Iivaara - tasan mukaan. Peli vastasi Pääesikunnan Operatiivisen osaston lausuntoa vuonna 1950 järjestettävien pelien opetustarkoituksista. Pelin toteutusta on myös valvottu Pääesikun-

¹³³ PvPE asiak. 92/Koul1/5 sal, 8.5.1952, T26965/F:5 sal, KA

¹³⁴ Sama.

¹³⁵ Sama.

¹³⁶ Palokangas 2014, s. 197–198.

nan toimenpitein, sillä esimerkiksi pelitilanteisiin liittyvät erikoismääräykset ja puolustavan osapuolen joukkojen kokoonpanot käskettiin lähettää Pääesikunnan Koulutusosastolle ennen sotapelin toteuttamista.¹³⁷

13. - 16.3.1950 2. Divisioonan esikunnassa Turussa toteutettuun sotapeliin osallistui upseereita 2. Divisioonaan kuuluneiden joukko-osastojen lisäksi myös Ilmavoimista sekä Lounais-Suomen Sotilasläänin esikunnasta. Kaikkiaan sotapeliin osallistui 37 upseeria, joista sinisellä puolella toimi 13, keltaisella 8 ja pelin johdossa 16. Sotapelin johtajana toimi 2. Divisioonan komentaja kenraalimajuri K.A. Heiskanen ja pelin esikuntapäällikkönä oli 2. Divisioonan esikunnan koulutustoimiston päällikkö majuri K. Karttunen. Teknisesti peli oli toteutettu ajalle tyypilliseen tapaan, eli eri osapuolten edustajat toimivat omissa huoneissaan, ja osapuolien ja pelin johdon välinen viestiyhteys oli toteutettu keskusradiolla sekä erikseen määrätyillä lähettiupseereilla.¹³⁸

Sotapelin lähtötilanne oli kuvattu siten, että vihollinen (keltainen) oli tehnyt maihinnousuja ensin Lounais-Suomen ja Vaasan alueille ja myöhemmin katkaissut Suomen Oulu-Tornio alueelle tehdyllä maihinnousulla oli siten eristänyt puolustajan (sininen) Lapin-joukot muista joukoista. Tämän tilannekehityksen perusteella oli tehty arvio, jonka mukaan puolustajalle epäedulliset voimasuhteet, sekä toiminta-alueen joutuminen eristykseen muista joukoista tekivät ”säännölliset sotatoimet” mahdottomiksi ja jopa tarkoituksenvastaisiksi. Tähän arvioon perustuen Pohjois-Suomessa olleilla joukoilla olisi ryhdyttävä suunnitelmalliseen sissisotaan.¹³⁹

Sotapelikertomuksessa todetaan, että laajamittainen sissisota oli peliin osallistuneelle upseeristolle käytännössä tuntematon aihe, ja että osallistujille pyrittäisiin tuomaan esille keskeisimpinä opetustarkoituksina ”aktiivisuus, yllättävyys ja järkevä häikäilemättömyys”. Lähtökohtatilanne oli pyritty laatimaan sellaiseksi, että tavanomaiseen joukkojen käyttöön totunut upseeristo pystyttäisiin perehdyttämään uuteen aiheeseen mahdollisimman luontevasti. Sinisen osapuolen pelaajille oli annettu myös muutamia ohjeita joukkojen käytöstä, tukialueiden valinnasta ja tiedusteluverkoston luomisesta.¹⁴⁰

¹³⁷ 2.DE asiak. 7/Koul./5g1 sal, 28.2.1950, T24141/F:4 sal, KA

¹³⁸ 2.DE asiak. 12/Koul./5g2/sal, 11.4.1950, T24141/F4 sal, KA

¹³⁹ Sama.

¹⁴⁰ Sama.

Sotapelissä pelattuina joukkoina sinisellä oli viidestä sissipataljoonasta muodostettu Osasto L., jonka komentajana toimi everstiluutnantti Luukko ja keltaisen puolen muodosti vahvennettu 40. divisioona, komentajanaan everstiluutnantti Lammetmaa. Molemmilla osapuolilla oli lisäksi käytössään ilmavoimiensa suorituskykyjä. Sinisen ja keltaisen komentajat saivat pelin lähtökohtatilanteen tietoonsa joitain viikkoja ennen pelin toteutusta, ja heidän tuli suunnitella ja lähettää sotapelin johdolle suunnitelmansa joukkojensa ryhmyksestä pelin alkutilanteessa ennen pelin aloittamista.¹⁴¹

Sotapelin käynnistyessä kuvattiin tilanteesta, että keltainen oli saanut laskuvarjopataljoonallaan vallattua Rovaniemen lentokentän ja Rovaniemen kauppalan alueen. Keltaisen 40.D:n tehtävänä oli Rovaniemen ja Kemijärven valtaaminen, ja sen jälkeen valmistautua jatkamaan pohjoiseen Sodankylän ja Pelkosenniemen suuntiin. Sinisen tehtävänä oli käydä sissisotaa hyökkääjää vastaan Lapin alueella. Keltaisen toiminta-ajatuksena oli edetä joukoillaan häikäilemättä teiden suunnissa, sekä pyrkiä saamaan yhteys Rovaniemelle tehtyyn maahanlaskuun. Keltaisen komentajan tekemistä ratkaisuista ei sotapelin kertomuksessa ole juurikaan muita mainintoja kuin että ”*Vahv. 40.D:n komentajan toiminta oli koko ajan määrätietoista. Saatu tehtävä pidettiin mielessä antautumatta harhateille.*” Sinisen puolen ratkaisuja on käsitelty paljon tarkemmin. Kertomuksessa mainintaankin, että ”*Sotapelin johto oli halunnut tarkoituksellisesti panna Os.L:n komentajan puntariin.*” Kyseisen komentajan päätöstä sitoa kolme viidestä sissipataljoonastaan Rovaniemen lentokentän vallanneen laskuvarjopataljoonan lyömiseksi arvosteltiin ”*perustelemattomaksi*” ja ”*virheeksikin*”. Sotapelin johto kuitenkin ylemmän johtoportaan ominaisuudessa antoi Os.L:n komentajan toteuttaa suunnitelmansa, jotta siitä saataisiin havaintoja.¹⁴²

Sotapelissä tehtyjä päätöksiä ja tilanteita arvioitiin muutoinkin melko tarkasti. Jokainen Os.L:n alajohtoportaan ollut sissipataljoona sai oman lyhyen arviointinsa, jonka lisäksi arviointiin erikseen huoltoa, lento- ja viestitoimintaa sekä pioneeriasioita koskeneita ratkaisuja. Arviointien perusteella sinisen komentajan toiminnan katsottiin noudattaneen liiaksi perinteistä taistelutapaa, eikä joukkoja osattu käyttää tehokkaasti nimenomaan sissitoimintaan. Joukkojen sitominen hyökkäykseen lentokentälle oli keskeisin virhe, ja muutenkin sotapelin johto oli arvioinut, ettei Os.L:n komentaja kyennyt toimimaan ylemmän johtoportaan antamien vaatimusten mukaisesti. Osaltaan arvioinneissa on kiinnitetty huomiota hyvinkin yksityiskohtaisiin asioihin, kuten sissipataljoonien muonittamiseen liittyen kalastusvälineiden keruuseen sekä tynnyreiden hankkimiseen marjastamista ja sienestämistä varten, mutta tämä johtune

¹⁴¹ 2.DE asiak. 12/Koul./5g2/sal, 11.4.1950, T24141/F4 sal, KA sekä 2.DE asiak. 7/Koul./5g1 sal, 28.2.1950, TT24141/F:4 sal, KA

¹⁴² 2.DE asiak. 12/Koul./5g2/sal, 11.4.1950, T24141/F4 sal, KA

siitä että peli on ollut ensimmäinen laajamittaista sissitoimintaa käsittelevä sotapeli, ja tästä syystä pelissä on haluttu olla mahdollisimman perusteellisia.¹⁴³

Sotapelikertomuksen päättävässä yhteenvedossa käsitellään lyhyesti havaintoja, joita peli antoi sissisodasta. Tiivistetysti esittäen havainnot olivat, että sissisota on erityisesti pienelle armeijalle huomionarvoinen menetelmä, mutta ”kysymystä sissisodasta” on edelleen harkittava ja sen menetelmiä on kehitettävä. Kehittämiseen liittyen lopuksi todetaan, että joukko-osastojen tulee toimeenpanna pienemmillä kokoonpanoilla sotapelejä ja karttajarjoituksia, joissa käsitellään sissitoiminnan tekniikkaa.¹⁴⁴

Vuoden 1950 jälkeen ei enää järjestetty operatiivisia sotapelejä, jotka olisivat keskittyneet ainoastaan sissisotaan. Oletettavasti pääasiallinen syy tähän on ollut se, että puolustussuunnittelu keskittyi tavanomaisin joukoin käytävään sotaan. Sissitoiminta kuitenkin säilyi jatkossakin suomalaisessa keinovalikoimassa, ja käytännössä kaikissa sotapeleissä sinisen kokoonpanoon kuului sissijoukkoja, joiden käyttöä ja tehokkuutta arvioitiin peleissä.

4.1.5. Havainnot 1950-luvun alun sotapeleistä

Kaikissa rannikon puolustukseen liittyneissä sotapeleissä lähtökohtatilanne oli samanlainen: Suomi oli joutunut sotaan määrittelemättömän (mutta selvästi länsivaltoja edustavan) vihollisen kanssa. Kaikissa peleissä vihollisen operaatio perustui maihinnousuun Etelä-Suomen rannikolle, ja sillanpään varmistamisen jälkeen vihollisen päähyökkäyksen tavoitteet olivat sisämaassa. Sinisen joukkoihin kuului laivastojoukkoja, rannikkojoukkoja, ilmavoimien joukkoja, sekä maavoimien yhtymiä. Peleissä kuvattujen joukkojen moninaisuuden takia puolustushaarojen välinen yhteistoiminta olikin keskeisiä sotapeleissä tutkittavia asioita. Organisaatiouudistuksen mukaisesti sinisen joukot toimivat prikaatipohjaisina armeijakuntina, ja yleensä pelit käsitelivät yhden armeijakunnan toimintaa.

Vihollisen kokoonpano oli esitellyissä sotapeleissä jotakuinkin sama; yleisjoukkojen määrä oli rannikon puolustusta käsitelleissä peleissä kussakin kolme divisioonaa vahvennuksineen, ja operaatioon osallistui vahvat osastot vihollisen ilma- ja merivoimista. 2. Divisioonan sissisotapelissä vihollisella oli vain yksi vahvennettu divisioona, mutta Lapin alue olikin kuvattu yleistilanteessa sivusuunnaksi, ja toisaalta pelin alkua edeltäneessä tilannekehityksessä vihollinen oli tehnyt ensin maihinnousuja Etelä-Suomeen, jonka jälkeen Oulun ja Tornion alueelle

¹⁴³ 2.D asiak. 12/Koul./5g2/sal, 11.4.1950, T24141/F4 sal, KA

¹⁴⁴ Sama.

tehdyllä maihinnousulla se oli katkaissut Suomen alueen. Kaikissa peleissä viholliselle kuvattiin siis kyky tehdä huomattavan isoja maihinnousoperaatioita, ja sen kokonaisvahvuus oli useita divisioonia.

Rannikon puolustusta käsitelleissä sotapeleissä keskeisimmät elementit olivat joukkojen yhteistoiminta ja vastuukysymykset taisteltaessa rannikolla, sekä uudet sodanajan joukkojen kokoonpanot. Hyökkäyksen suuntautuminen maihinnousuna aiheutti selvästi päänvaivaa varsinkin maavoimien upseereille. Laivastojoukkojen, rannikkojoukkojen ja maavoimien toiminnan yhteensovittamisessa oli selvästi parannettavaa, joka selittyy sillä, että aiheesta ei ollut sotakokemuksia samassa mittakaavassa, eikä myöskään ohjesääntöjä tai oppaita. Sotapeleissä yhteensovittamisen haasteet näkyivät esimerkiksi rannikkojoukkojen ja jalkaväkiprikaatien vastuualueiden rajojen epäselvyytenä (”rantaviivan” käyttäminen rajana ei ollut yksiselitteinen kummallekaan osapuolelle), sekä useilla eri tavoin toteutettuina johto- ja alistussuhteina.

Prikaateista muodostettujen armeijakuntien käytössä nähtiin myös useita haasteita varsinkin 2. ja 3. Divisioonan sotapeleissä. Prikaatien komentajia kritisoitiin liian tiiviistä puolustusryhmityksistä, jolloin tärkeitä alueita jäi valvomatta, ja armeijakunnan esikunta koettiin liian pieneksi johtamaan useita alaisia. Ratkaisuna armeijakunnan johtamishaasteisiin esitettiin divisioonan palauttamista johtoportaaksi armeijakunnan ja prikaatien väliin, sekä esikuntien vahvuuksien kasvattamista niin, että ne kykenisivät johtamaan useampia alaisia tai jakautumaan useammaksi johto-osaksi. 2. Divisioonan omassa sotapelissään tekemien havaintojen perusteella on tulkittavissa, että vaikka prikaateja pidettiin joustavampina kuin divisioonia, ei armeijakunnan esikunnan kokoonpanoon tai johtamiskykyyn luotettu vielä yhtä paljon kuin divisioonan esikuntaan. Verrattaessa 3. Divisioonan havaintoja vuodelta 1950 2. Divisioonan vastaaviin vuodelta 1951, ei 3. Divisioonassa löydetty paljoakaan positiivista sanottavaa prikaatista tai armeijakunnasta sodan ajan joukkona. Havainnot johtamisvaikeuksien kasvusta johdettavien joukkojen määrän kasvaessa olivat kuitenkin hyvin samankaltaisia molemmissa sotapeleissä. Kyseessä on selvästi ollut ”tottumiskysymys”, jossa uudenlainen operatiivinen tilanne yhdistettynä muuttuneisiin kokoonpanoihin on herättänyt vastarintaa.

Sissisotaa käsitelleessä 2. Divisioonan sotapelissä lähtökohtatilanne oli huomattavasti erilainen, kuin muissa peleissä. Pelin lähtötilanne oli kuvattu sellaiseksi, että tavanomaisilla taistelutoimilla ei ollut menestymisedellytyksiä Pohjois-Suomessa, ja joukoilla oli käsketty aloittaa laajamittainen sissitoiminta vihollista vastaan. Tässä sotapelissä keskeiset haasteet vaikuttivatkin liittyneen nimenomaisesti sissisotaan, sillä sinisen joukkojen komentajien arvioitiin käyttäneen joukkojaan liiaksi perinteisen taistelutoiminnan tapaan. Vihollisen toiminta kuvattiin

tiin pelissä tavanomaiseksi sodankäynniksi, ja keltaisen osapuolen pelaaja ilmeisesti myöskin keskittyi toteuttamaan pelissä saamaansa tehtävänsä perinteisen taistelutoiminnan tapaan. Keltaisen mahdollisuuksia aktiiviseen vastasissitoimintaan ei pelikertomuksen mukaan käytetty, joten tältä osin pelistä saadut johtopäätökset eivät ole kovin kattavia. Kertomuksessa todetaan kuitenkin sotapelin olleen erinomaisen havainnollinen tapahtuma, ja että se osoitti hyvin, minkälaiset mahdollisuudet laajamittainen sissisota antaa puolustajalle määrällisesti ylivoimaista vihollista vastaan. Sissisotaa käsitelleet sotapelit näyttävät jääneen kuitenkin omanlaiseksi erikoisuudekseen 1950-luvun operatiivisten sotapeliin sarjassa, sillä sissisodan käsittely tässä mittakaavassa jäi ilmeisesti perinteisemmän puolustustaistelun jalkoihin, eikä aiheeseen enää palattu operatiivisissa sotapeleissä.

Kokonaisuutena arvioiden 1950-luvun ensimmäisissä operatiivisissa sotapeleissä sodan ja sodankäynnin kuva noudatteli vielä pitkälti toisen maailmansodan tapahtumien perusteella muodostuneita käsityksiä. Merkittävimmät muutokset olivat yleistilanteessa, eli vihollisen hyökkäyksessä lännestä. Kaikissa käsitellyistä sotapeleistä yleistilanne noudatteli Pääesikunnan uhka-arvioiden vaihtoehtoa C, eli vihollisella oli mahdollisuus käyttää myös Ruotsin aluetta sotatoimiinsa. Tyypillisesti tämä ”ison tilanteen” kuvaus oli kuitenkin jätetty rivien välissä tulkittavaksi, sillä pääsääntöisesti peleissä ei haluttu käsitellä strategiselle tasolle tai kansainväliseen tilanteeseen kuuluvia asioita yhtään sen tarkemmin kuin oli välttämätöntä pelin toteutuksen kannalta.

Sodan totaalisuus ei vielä juurikaan näkynyt vuosien 1950–1952 sotapeleissä, sillä kuvatut tapahtumat ja yleistilanteen kuvaus eivät sisältäneet elementtejä esimerkiksi kaupunkien pommituksista tai ydinaseen käytöstä. Pääsääntöisesti pelit myöskin keskittyivät vain taistelutoimintaan, eikä esimerkiksi väestönsuojeluun liittyviä kysymyksiä käsitelty kuin Uudenmaan Sotilasläänin johtamassa pelissä. Joukkojen perustamiseen liittyviä kysymyksiä oli käsitelty peleissä, mutta muutoin kokonaismaanpuolustukseen liittyviä kysymyksiä ei mainittu sotapeliin kertomuksissa.

4.2. Sotakorkeakoulun sotapelit: maahyökkäyksen torjunta

Vuoden 1953 väli vuoden jälkeen operatiivisen mittakaavan sotapeliin järjestäminen keskittyi Sotakorkeakoululle. Ensimmäinen järjestetyistä peleistä oli luonteeltaan opetustekninen, mutta jo vuonna 1955 järjestettiin sotapeli, johon käskettiin osallistujia myös sotakoulujen ulkopuolelta. Vuoden 1955 meripuolustusta käsitelleen sotapelin jälkeen Sotakorkeakoulun järjestämät sotapelit alkoivat keskittyä maihinnousun torjunnan sijaan taisteluun maarintamalla.

Vaikkakin mereltä suuntautuva hyökkäys oli edelleen keskeinen elementti puolustussuunnitelmia, ei perinteistä maavoimien taistelua ollut kuitenkaan täysin unohdettu. 1950-luvun operatiivista sotapeleistä suurimittakaavaisimmat pelit järjestettiin vuosikymmenen lopulla Sotakorkeakoulussa, ja kaikkien näiden pelien aiheena oli maahyökkäyksen torjunta. Näiden sotapelien sarjan aloitti ”Komentajien operatiivinen sotapeli” vuonna 1956, ja vuosina 1958 ja 1959 järjestetyt ”Operatiiviset ja huoltosotapelit” jatkoivat samasta aiheesta.

4.2.1. Komentajien operatiivinen sotapeli 1956

Sotakorkeakoulun vuonna 1956 toimeenpantavaksi käsketyt ”Komentajien operatiivisen sotapelin” suunnitteluperusteet käskettiin Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirjalla, jossa esitettiin, että pelin pääopetustarkoituksena tulisi olla suurhyökkäyksen torjuminen maarintamalla ja että pelin tulisi tapahtua armeijan puitteissa. Vastustajalla tulisi olla käytettävissään suurvallan asevoimille tyypilliset voimat ja välineistö, ydinase mukaan luettuna. Sotapelin lähtökohtatilanteessa suojajoukot olisivat pysäyttäneet ensimmäiset hyökkäykset ja pelin varsinaisessa tilannekehityksessä käsiteltäisiin puolustuksen lujittaminen, laajan rintamamurron rajoittaminen, vihollisen hyökkäyksen pysäyttäminen ja tilanteen vakauttaminen sekä mahdolliset vastahyökkäykset vihollisen lyömiseksi. Sotapeli tulisi sijoittaa sellaiselle alueelle, joka olisi tiestön ja maaston puolesta edullinen suurhyökkäyksen toteuttamiselle.¹⁴⁵

Komentajien operatiivinen sotapeli toteutettiin Sotakorkeakoululla 10. - 15.12.1956 ja siihen osallistui Sotakorkeakoulun ulkopuolelta 35 upseeria (22 sinisellä ja 9 keltaisella puolella sekä 4 erotuomaria). Peliin osallistui muihin vuosikymmenen sotapeleihin verrattuna huomattavan korkea-arvoisia upseereita; osallistujista neljä oli kenraaleita ja 15 everstejä. Majuria nuorempia upseereita pelaajiksi ei komennettu yhtäkään.¹⁴⁶ Sotapelin seuraajista oli myös laadittu oma käskynsä, jonka mukaan peliä saivat seurata vain nimetyt henkilöt (Pääesikunnan päälliköitä ja aselajitarkastajia sekä Päämajoitustestarin erikseen määräämät upseerit).¹⁴⁷

Sotapelistä ei ole löytynyt lähtökohtatilannetta, tilannekuvauksia tai pelin osapuolille annettuja tehtäviä, mutta laadittujen kertomusten ja huomioiden perusteella pelissä käsiteltiin vain yhtä sotatoimea, eikä strategista tilannetta käsitelty.¹⁴⁸ Molemmilla osapuolilla pelattiin yhtä armeijaa (sinisellä 2. Armeija ja keltaisella 9. Armeija), jotka koostuivat pääosin armeijakunnista sekä erilaisista ”ryhmistä” (esimerkiksi sinisellä Länsi-Suomen Ryhmä, joka koostui

¹⁴⁵ PE asiak. 267/Optsto/5, 13.4.1956, T21369/F:49, KA

¹⁴⁶ PE asiak. 3692/Koultsto/5a17, 6.11.1952, T21369/F:49, KA

¹⁴⁷ Sama.

¹⁴⁸ N:otta, 14.12.1956, T21369:49, KA

armeijakunnista ja rannikkotyökistöstä). Pelatut sotatoimet sijoituivat Länsi-Suomeen Pohjanlahden ja Päijänteen väliselle alueelle, ja taisteluiden painopiste oli Lounais-Suomessa sekä Kanta-Hämeessä. Sotapelissä käsiteltiin miltei kuukauden mittainen ajanjakso (1.8. - 23.8.), jonka aikana toteutettiin Pääesikunnan Operatiivisen osaston sotapelin tilanteita käsitelleen esityksen mukaiset operaatiot ensimmäisten hyökkäysten torjumisesta tilanteen vakauttamiseen sekä vastahyökkäykseen asti.¹⁴⁹

Pelistä laadittiin virallisen Pääesikunnan Operatiivisen osaston päällikölle osoitetun kertomuksen lisäksi ainakin Ilmavoimien komentajan havaintoihin perustunut erillinen kertomus sekä ”esitys Yleisesikunnan päällikön esittämiksi ajatuksiksi”. Virallisessa kertomuksessa sotapelin kulku on käsitelty sotatoimen vaiheiden mukaan havaintoina sekä sinisen että keltaisen osapuolen ratkaisuksista. Kertomuksessa keskeisinä havaintoina on kiinnitetty huomiota puolustajan ryhmittymisen syvyyteen ja puolustustasojen määrään, sekä joukkojen ryhmittymis- ja vastuualueiden kokoon. Kalustoon ja organisaatioihin liittyvissä havainnoissa otettiin kantaa prikaatien heikkoon operatiiviseen liikkuvuuteen, erityisesti hevosvetoisen tykistön aiheuttamiin haasteisiin sekä tykistön ja panssarintorjunta-aseistuksen heikkoon kantamaan. Kertomuksessa on suorasanaisesti arvioitu joitain puolustajan operaatioissaan tekemiä ratkaisuja virheellisiksi ja suorastaan vääriksi, sekä myös hyvin selvästi arvioitu, että mikäli vihollinen olisi esim. käyttänyt ydinasettaan keskitetympin, olisi sinisen puolustus murrettu. Kertomukseen oli kirjattu havainnot myös ilmatorjunnan ja -aseen käytöstä sekä huollon toiminnasta. Havaintojen mukaan sinisen ilmatorjuntavoima oli riittämätön, jolloin keltainen pystyi ilma-aseellaan merkittävästi vaikuttamaan puolustajan tykistön sekä erityisesti huollon toimintaan. Huollon toiminnasta oli kirjoitettu edellä mainitun ilma-aseen vaikutuksen lisäksi havaintoja eri johtoportaiden huoltolaitosten siirtymätarpeista ja mahdollisuuksista, keskeisten havaintojen liittyessä ajoneuvokaluston riittävyyteen ja käytettävyyteen.¹⁵⁰

Ilmavoimien komentajan tekemissä havainnoissa keskityttiin omien ilmavoimien toimintamahdollisuuksiin sotapelissä, sekä sotapelien tarjoamaan mahdollisuuteen harjoittaa ilmavoimien upseeristoa. Toiveena esitettiin, että tulevissa sotatepeleissä sinisen ilmavoimien kokoa ei rajoitettaisi Pariisin rauhansopimuksen vaatimusten mukaisesti, ja että ilmavoimista voisi osallistua enemmän henkilöstöä harjoittelemaan erityisesti yhteistoimintaa. Taktisista tai operatiivisista ratkaisuksista oli kiinnitetty huomiota ainoastaan siihen, että sininen tuntui suhtautuvan keltaisen suorittamiin maahanlaskuihin ylimalkaisesti.¹⁵¹

¹⁴⁹ SKK asiak. 5/5 sal, 19.1.1957, T26965/F14 sal, KA

¹⁵⁰ Sama.

¹⁵¹ IlmavE 10217/Optsto/5, 29.12.1956, T21369/F:49, KA

Yleisesikunnan päällikön esittämät ajatukset keskittyvät yleisiin havaintoihin sotapelistä sekä siinä tehdyistä ratkaisuksista. Havainnoissa on otettu kantaa puolustajan ryhmitymisen syvyyteen, prikaatien vastuualueiden leveyteen sekä käytettyjen johtosuhteiden selkeyteen ja toimintaan. Havainnoissa verrataan useaan otteeseen sotapelissä käytettyjä menetelmiä jatkosodan torjuntavaiheessa käytössä olleisiin toimintatapoihin. Lisäksi Yleisesikunnan päällikkö on nostanut esille tämän sotapelin kaltaisten tapahtumien ehdottoman tärkeyden upseeriston valmistautumisessa omiin sodan ajan tehtäviinsä, ja että vaikka sotapelissä tehtiinkin virheellisiä ratkaisuja, on parempi tehdä nämä virheet rauhan aikana ja pyrkiä karsimaan niitä ja oppimaan niistä.¹⁵²

Komentajien sotapeli Sotakorkeakoululla vuonna 1956 oli vuosikymmenen sotapeleistä selvästi suurimittakaavaisin. Pelissä käsiteltiin armeijan operaatioita liki kuukauden mittaisen sotatoimen aikana, ja komentajatehtäviin oli sijoitettu useita korkea-arvoisia upseereja. Pelistä kirjattujen havaintojen perusteella prikaatit ja armeijakunnat olivat jo vakiintuneet käytettäväksi kokoonpanoiksi, eikä niiden suhteen esitetty enää kritiikkiä. Havaitut puutteet ja niistä johdetut kehittämissuhteet käsittelivätkin joukkojen varustamista, suorituskykyä sekä käyttöperiaatteita. Käyttöperiaatteiden suhteen varsinkin Yleisesikunnan päällikön ajatuksissa verrataan pelissä tehtyjä ratkaisuja sotakokemuksiin, kuten puolustusryhmitymisen syvyyteen Kannaksen torjuntataisteluissa, mutta myös viitataan ”*tuleviin sodankäynnin periaatteisiin*”¹⁵³, kuten päämäärään ja olosuhteiden hyväksikäyttöön.

4.2.2. Sotakorkeakoulun Operatiivinen ja huoltosotapeli 1958 ja 1959

Sotakorkeakoulun toimeenpaneman operatiivisen- ja huoltosotapelin suunnittelu on käynnistetty syyskuussa 1957, jolloin Pääesikunnan Koulutusosasto antoi ohjeet sotapelin suunnittelusta varten. Suunnitteluperusteiden mukaisesti sotapelin opetustarkoituksena olisi Pohjois-Suomeen suuntautuneen hyökkäyksen pysäyttäminen vaikeassa tilanteessa, tilanteen vakauttaminen sekä vihollisen lyöminen voimakkaalla vastahyökkäyksellä. Vastahyökkäysvaiheeseen tulisi sisällyttää suurehkon joukon vesistökuukaus. Varsinaiseen operatiiviseen sotapeleihin liittyisi sinisellä myös huoltosotapeli, jossa tulisi tutkia huollon toimintaa erityisesti ampumatarvikekulutuksen ja täydennystarpeiden osalta. Huoltoon liittyneen tutkimustehtävän pontimena oli ilmeisesti suunnitelma siirtää ampumatarvikehuolto tykistön tarkastajan vastuulta huoltapuolelle, johon liittyen heinäkuussa -57 Pääesikunnan Komentopäällikölle oli laadittu esitys järjestelyn tutkimisesta jossain soveltuvassa sotapelissä. Sinisen joukkojen

¹⁵² N:otta, 14.12.1956, T21369:49, KA

¹⁵³ Sama.

vahvuudeksi suunnitteluperusteet määrittivät armeijan, joka muodostuisi kolmesta armeijakunnasta (kukin neljän prikaatin vahvuisena). ”Maaliosaston tapaisesti” toimivat keltaisen joukot käsittäisivät kaksi armeijakuntaa, joista kummallakin olisi kahden divisioonan voimat, sekä ydinaseita. Suunnitteluperusteiden mukaisesti sotapeliin osallistuisivat Sotakorkeakoulun, Huoltokoulun ja Tykistökoulun opettajat, oppilasupseereita huoltoupseerikurssilta ja tykistön luutnanttikurssilta sekä noin 60 muualta komennettavaa upseeria.¹⁵⁴

Vuoden 1958 keväällä suunnitelma oli tarkentunut siten, että sotapeliin osallistuisi edellä mainittujen sotakoulujen henkilöstön ja opiskelijoiden lisäksi 60 upseeria sekä 12 kertausharjoitukseen kutsuttavaa reservin upseeria. Sotapelin johtaisi jalkaväen tarkastaja apulaisenaan Sotakorkeakoulun johtaja.¹⁵⁵

Reserviläisten, jotka olivat kaikki majurin–everstin arvoisia evp-upseereita, käskeminen sotapelin tapaiseen kertausharjoitukseen oli selvästi merkittävä tapahtuma. Käsky harjoituskoonpanosta oli Puolustusvoimain Komentajan allekirjoittama, ja Puolustusvoimien Komentopäällikkö oli allekirjoittanut Pääesikunnan Koulutusosaston laatiman ohjausasiakirjan, jossa käskettiin mm. reserviläisten majoittumiseen ja varustamiseen liittyvistä asioista. Ohjausasiakirjassa käskettiin Sotakorkeakoulua myös toteuttamaan kertausharjoitukseen liittyvät valmennuspäivät, joilla reserviläiset valmennettaisiin ajan tasalle harjoitusta varten. Helsingin varuskunnan laitoksia ja joukko-osastoja velvoitettiin antamaan tässä asiassa Sotakorkeakoululle sen tarvitsema tuki. Erikseen korostettiin vielä sitä, että kertaamaan tulevat upseerit on saatava tuntemaan että heidän panostaan harjoituksessa arvostetaan, että heillä on harjoituksen jälkeen mahdollisuus antaa palautetta ja ehdotuksia tapahtumasta.¹⁵⁶

Vuoden 1958 sotapelin yleistilanteeksi oli kuvattu Suomen joutuminen Keltaisen suurvallan yllätyshyökkäyksen kohteeksi. Hyökkäys Suomeen suuntautui lounaasta ja pohjoisesta. Tilanteessa Venäjä [sic], Ruotsi ja Norja olivat julistautuneet puolueettomiksi. Lounaasta suuntautuneiden maihinnousuhyökkäysten ei kuvattu saavuttaneen mainittua menestystä, ja varsinaisen sotapelin tapahtumat keskittyivätkin Lappiin, jossa vastassa oli Norjan suunnasta hyökännyt armeijan vahvuinen vihollinen. Yleistilanteeseen liittyen kuvattiin vihollisen myös käyttäneen ydinaseita rannikkolinnakkeita ja joitain sisämaan kohteita vastaan, sekä pyrkineen häiritsemään puolustajan joukkojen perustamista ilmahyökkäyksin ja yrittäneen vaikuttaa puolustustahtoon propagandalla. Lapissa hyökännyt vihollinen, 5. Jäämeren Armeija, tehtävänään

¹⁵⁴ PE asiak. 252/Koultsto/5a sal, 27.9.1957, T21442/7b, KA sekä PE asiak. 370/Optsto/5/sal, 9.7.1957, T26965/F.14 sal, KA

¹⁵⁵ PE asiak. 1048/Koultsto/5a4, 15.3.1958, T21369/F:55, KA

¹⁵⁶ PE asiak. 1231/Koultsto/5d, 31.3.1958, T21369/F:55, KA

lyödä Pohjois-Suomessa toimivat puolustajan joukot ja vallata Pohjois-Suomi Nurmes-Iisalmi-Ylivieska -linjalle saakka, koostui kahdesta kahden divisioonan vahvuisesta armeijakunnasta, panssaridivisioonasta, maahanlaskurykmentistä sekä kahdesta tykistödivisioonasta. Puolustajan joukot muodostuivat Lapin Armeijasta, jolla oli alaisinaan kolme armeijakuntaa, lennosto, Lapin Rajavartiosto, rannikkotykistörykmentti, yksi jääkäriprikaati ja kolme sissipataljoonaa. Lapin Armeijan tehtäväksi oli annettu torjua vihollisen hyökkäys ja säilyttää edellytykset Pohjois-Suomen takaisinvaltaamiseksi vastahyökkäyksellä, kun tarvittavat vahvennukset saataisiin ryhmitettyä kesäkuun loppuun mennessä. Lapin Armeijan tuli siis kyetä toimimaan ainakin kahden viikon ajan, sillä pelin aloituspäivämäärä oli 15.6.¹⁵⁷

Sotapelin aloitustilanteessa hyökkääjän armeijan ensimmäinen porras oli saavuttanut Kittilän tasan, josta sen tuli jatkaa hyökkäystään tehtävänsä mukaisesti. Puolustajan joukoista Lapin Rajavartioston kuvattiin aloittaneen taistelun kesäkuun alussa rajan ylittänyttä vihollista vastaan ja viivytäneen sitä vajaan kahden viikon alussa. Varsinaiset pelattavat joukot kuvattiin osin ryhmityneiksi toiminta-alueilleen ja osin vielä siirtymässä tai jopa perustettavana oleviksi. Sotapelin aloitusta varten kummankin osapuolen komentajille oli annettu valmistautumistehtävinä laatia päätöksensä toiminnan aloittamisesta ensimmäisenä pelattavana päivänä (15.6.).¹⁵⁸

Sotapelissä kummankin osapuolen komentajat saivat tehdä päätöksensä joukkojensa käytöstä itsenäisesti, joka johti molempien osapuolten päävoimien kohtaamiseen kummankin yrittäessä kiertää tai saarrosta toisensa. Keltaisen komentaja suuntasi joukkojensa painopisteen Sallan-Kemijärven suuntaan, tavoitteenaan saartaa puolustaja Kuusamo-Kajaani -suunnasta, ja vastaavasti sinisen komentajan suunnitelmana oli ryhmittää hyökkäävät joukkonsa Kemijärvi-Salla -tasalle, josta ne olisi ilmeisesti pyritty suuntaamaan vihollisen oletettuun sivustaan. Tämä johti sotapelin pattitilanteeseen, jossa kumpikaan osapuoli ei päässyt ratkaisuun ilman tilanteen ulkopuolisia lisäjoukkoja. Sotapelikertomuksen perusteella kummallakin osapuolella arvioitiin olleen mahdollisuudet ratkaista tilanteenkehitys edukseen, mutta ilmeisesti koukkaavien joukkojen kohtaaminen veti kummankin osapuolen huomion puoleensa ja tuloksena oli *”ennenaikainen ratkaisuun pyrkivä ja katkerantuntuinen taistelu, joka veti puolin ja toisin kaikki joukot vähitellen mukaansa”*. Sotapelistä kirjoitetun kertomuksen perusteella tämä pattitilanne ei kuitenkaan haitannut pelin toteuttamista, sillä molempien osapuolten armeijakuntien esikunnat saivat paljon harjoitusta vaihtelevista operatiivisista tilanteista. Molempien osapuolten taistelu perustui maastokoukkauksin tehtyihin hyökkäyksiin, joita keltainen tuki maahanlaskuilla ja sininen vastaavasti sissitoiminnalla. Armeijakuntien ja varsinkin niiden

¹⁵⁷ SKK asiak. 15/5a sal, 28.2.1958, T23101/F3, KA

¹⁵⁸ Sama.

alaisten sotakouluopiskeijoilla miehitettyjen johtoportaiden todettiin saaneen korvaamattoman arvokkaita kokemuksia pelistä. Myös sissitoiminnasta ja sen valmisteluista saatiin tuloksiin oltiin tyytyväisiä. Ilmeisesti sissitoiminnan vaikutuksia keltaisen joukkoihin jopa hieman rajoitettiin, jotta keltaisen joukot eivät olisi heikentyneet liiaksi.¹⁵⁹

Sotapelin loppuasetelmassa osapuolet olivat siis lukkiutuneet taisteluihin varsin suppealla alueella, eikä kumpikaan osapuoli saavuttanut operatiivisia tavoitteitaan ilman lisävoimien käyttöä sotapelin päättyessä. Lopputilanteen arvioinnista on pääteltävissä, että sinisen suunnitelman toteutus epäonnistui, mutta koska sotapelille asetetut opetustavoitteet täyttyivät armeijakuntien saadessa riittävästi tehtäviä ja toimintaa, ei tälle epäonnistumiselle asetettu kovinkaan suurta arvoa.

Vuonna 1959 Sotakorkeakoulu toimeenpani operatiivisen ja huoltosotapelin hyvin samantyyppisillä järjestelyillä kuin edeltävänä vuonna. Pelin johti jälleen jalkaväen tarkastaja, apulaisenaan Sotakorkeakoulun johtaja, ja siihen osallistui yli 60 upseeria eri esikunnista ja joukko-osastoista, sekä Sotakorkeakoulun, Tykistökoulun ja Huoltokoulun opiskelijat opettajineen. Edeltävän vuoden tapaan sotapeliin oli käsketty 12 kertausharjoituksiin käskettyä reservin upseeria.¹⁶⁰

Vuoden 1959 sotapeli oli sijoitettu Järvi-Suomeen, ja sen lähtötilanteessa keltainen oli vallannut eteläisen Suomen satamat, ja jatkoi hyökkäystään yhdeksän divisioonan vahvaisilla joukoilla Salpausselän yli Mikkelin suuntaan. Tässä sotapelissä keltaisen joukkojen harjoituskokoonpano oli C- ja Pent-harjoitusmäärävahvuuksien mukainen, eli vihollisen organisaatio oli lähellä yhdysvaltalaisista organisaatiota. Sininen puolen joukkojen vahvuus oli yhteensä 13 prikaatia jaettuna kahteen armeijakuntaan. Sinisen suunnitelmana oli käyttää yhtä armeijakuntaa viivytystaisteluihin, ja toisen armeijakunnan vastahyökkäyksellä lyödä vihollisen joukot ja vallata takaisin Etelä-Suomen satamat.¹⁶¹

Keltaisen hyökkäys oli kuvattu hyvin suoraviivaiseksi, ja sotapelin alkuvaiheissa se pystyi murtamaan sinisen puolustuksen useilla alueilla ja pakottamaan sinisen vetäytymään ja viivytämään. Tilanteen jatkuessa keltainen kuitenkin suuntasi joukkojaan niille epäedullisiin järvi- ja kapeikkoihin, joka mahdollisti sinisen järjestelmällisemmän vastarinnan. Keltainen käytti hyväkseen modernia sotakalustoaan, kuten maahanlaskuja, sekä helikopteri- ja vesistö-

¹⁵⁹ SKK asiak. 27/5a sal, 7.6.1958, T23101/F3, KA

¹⁶⁰ PE asiak. 1064/Koultsto/5a4/23.3.1959, T21369/F:58, KA

¹⁶¹ SKK asiak. 25/5a/sal/22.6.1959, T23101/F3, KA

kauksia. Ydinaseen käyttöä rajoitettiin pelin johdon päätöksellä, sillä rajoittamattomana sen nähtiin aiheuttavan myös hyökkääjälle tarpeettomia haittoja.¹⁶²

Sinisen suunnitelmana oli pitää Salpausselkä itärajalta Kausalaan ja viivyttaa vihollista Lahdesta Heinolan suuntaan. Vastahyökkäystä varten toinen armeijakunta olisi keskitetty Mäntyharjulle, josta se olisi hyökännyt Lahden eteläpuolitse kohti Riihimäkeä. Viivytystä tuettiin voimakkaalla sissitoiminnalla, jolla tähdättiin vihollisen huoltoyhteyksien katkaisemiseen. Vihollisen menestys ja arvioitua nopeampi hyökkäysvauhti kuitenkin pakotti sinistä muuttamaan suunnitelmiaan, ja toteutetussa suunnitelmassa joukot hyökkäsivät Mikkelin alueelta Saimaan saariston kautta vihollisen hyökkäyskiilan kylkeen. Suunnitelmaa pidettiin osin epäonnistuneena, sillä sininen ei kyennyt pitämään tavoitealuettaan kuin rajoitetun ajan, ja samalla keltaisen toinen hyökkäyssuunta uhkasi katkaista sinisen joukkojen yhteydet.¹⁶³

Sotapelikertomukseen kirjoitettujen arvioiden mukaan sinisen epäonnistumisen keskeisinä syinä olivat keltaisen ennakoitua parempi menestys Salpausselällä, ja siitä seurannut nopeampi eteneminen, sekä vastahyökkäyksen väärä suuntaaminen. Sinisen vastahyökkäykseen kuulunut kahden prikaatin vahvuinen ylimenohyökkäys yöllä arvioitiin myös todellisuudessa paljon vaikeammaksi suoritukseksi, kuin se oli sotapelissä kuvattu. Lisäkritiikkiä sininen sai joukkojensa johtosuhteiden jatkuvasta muuttamisesta, ja selustan suojausten heikoista järjestelyistä.¹⁶⁴

Verrattuna vuoden 1958 operatiiviseen ja huoltosotapeliin, vuoden 1959 sotapelissä oli useita samankaltaisuuksia. Kummassakin pelissä sinisen suunnitelma perustui puolustuksen ja viivytyksen yhdistelmälle, jolla hankittiin aikavoittoa reservien perustamiselle ja suuntaamiselle. Ratkaisua haettiin vastahyökkäyksellä, joka kummassakin pelissä epäonnistui väärän ajoituksen ja suuntaamisen vuoksi. Kummassakin pelissä keltainen käytti hyväkseen organisaationsa ja kalustonsa tuomia mahdollisuuksia, kuten maahanlaskujen ja helikopterien käyttöä, ja kummassakin pelissä arvioitiin, että näiden modernien elementtien vaikutus olisi todellisuudessa ollut suurempi, kuin millaiseksi se sotapelissä kuvattiin. Kummassakin pelissä yksi sinisen puolen vahvimmista elementeistä oli sissitoiminta, vuoden 1958 pelissä se arvioitiin jopa niin tehokkaaksi, että sen vaikutuksia piti rajoittaa pelitasapainon säilyttämiseksi.

¹⁶² SKK asiak. 25/5a/sal/22.6.1959, T23101/F3, KA

¹⁶³ Sama.

¹⁶⁴ Sama.

Molemmissa ”Operatiivisissa ja huoltosotapeleissä” tilanteen kehittyminen ja siitä tehdyt havainnot olivat hyvin samankaltaisia. Sinisellä puolustus- ja viivytystaistelut arvoitiin kokonaisuutena onnistuneimmiksi osa-alueiksi, kun taas ratkaisua hakeneet vastahyökkäykset epäonnistuiivat. Vastahyökkäysten epäonnistumisen syiksi nähtiin väärin asetetut tavoitteet, tai väärin valittu hyökkäyshetki. Molemmissa sotapeleissä on lisäksi huomioitava se, että keltaisen sodankäyntimenetelmiä tai niiden tehokkuutta rajoitettiin esimerkiksi kieltämällä ydinaseen laajamittainen käyttö. Todennäköisesti molemmissa sotapeleissä pelin johto halusi ylläpitää jonkinlaista pelitasapainoa joukkojen välillä, jotta komentajien tekemien päätösten vaikutuksia pystyttäisiin arvioimaan, eivätkä operatiiviset ja taktiset ratkaisut hautautuisi kalustollisen ylivoiman alle.

4.2.3. Havainnot Sotakorkeakoulun sotapeleistä

Sotakorkeakoulun vuosien 1956–1959 sotapelien selkein eroavaisuus verrattuna vuosikymmenen alkupuoliskon peleihin on se, että niissä oli siirrytty käsittelemään maahyökkäyksen torjuntaa. Lähtökohtatilanteiden taustalla olivat edelleen 1950-luvun alun uhka-arviot, joissa hyökkäys Suomeen suuntautui lännestä, mutta sotapelien taistelutoiminta keskittyi nyt alueille, jotka oli valittu soveltuviksi vihollisen suurhyökkäykselle. Kaikissa kolmessa pelissä käytettiin eri aluetta (vuonna 1956 Lounais-Suomea, 1958 Lappia, ja 1959 Päijät-Hämettä ja Itä-Suomea), mutta perusidea peleissä oli käytännössä sama. Ottaen huomioon, että 1957 puolustus suunnitelmiin liittyen oli arvioitu, että todellisuudessa Neuvostoliitolla olisi huomattavasti korkeampi valmius uhata Suomea kuin länsivalloilla, voidaan olettaa että maahyökkäyksen torjuntaan liittyvillä peleillä vastattiin tähän uhkakehitykseen.

Kuten 1950-luvun alun pelitkin, myös Sotakorkeakoulun pelit keskittyivät taistelutoimintaan muiden kokonaismaanpuolustukseen liittyvien osatekijöiden jäädessä huomiotta. Pelien yleis-tilanteiden kuvauksissa oli selvitetty tilanteen kehittyminen strategisella tasolla, mutta edelleen operatiivista tasoa ylempiä asioita ei käsitelty. Sodan totaalisuus oli kuitenkin edelleen mukana tilanteenkuvauksissa, sillä esimerkiksi vihollisen kuvattiin käyttäneen propagandaa puolustustahdon murtamiseksi, sekä pommittaneen keskeisiä liikennealueita.

Omien joukkojen osalta organisaatiomuutosten vaikutukset eivät enää olleet yhtä merkitseviä tarkastelukohteita, kuin juuri prikaatiorganisaatioon siirtymisen aikana ja heti sen jälkeen. Omien joukkojen käytössä sotapelikertomusten perusteella huomio oli siirtynyt johtamisrakenteen toimivuuden tarkastelusta joukkojen suorituskykyyn. Erityisesti taktinen ja operatiivinen liikkuvuus oli sotapeleissä todettu omien joukkojen heikkoudeksi. Varsinkin vielä pää-

osin hevosvetoinen tykistö todettiin liian hitaaksi nykypäivän taistelukentälle. Yleisesti voidaan todeta, että Sotakorkeakoulun sotapeleissä omien ja vihollisen joukkojen suorituskykyä oli vertailtu avoimemmin ja kriittisemmin kuin vuosikymmenen alkupuolen peleissä. Oletettavasti sotateknisen kehityksen myötä mahdollisen vastustajan joukkojen laadun kasvun alettiin jo olevan niin merkittävää, että se oli huomioitava omassa toiminnassa, varsinkin kun omien joukkojen varustuksen suhteen ei ollut tapahtunut vastaavaa kehitystä.

4.3. Yhteenveto

Kaikki 1950-luvulla toteutetut operatiiviset sotapelit olivat ensisijaisesti koulutustapahtumia. Niillä oli määrätty opetustarkoituksensa, ja pelien kertomuksissa korostettiin sotapelien tuottamaa koulutuksellista hyötyä. Sotapeleillä oli kuitenkin koulutuksellisten päämääriensä lisäksi selvästi myös merkitystä taktiikan ja operaatiotaidon tutkimus- ja kokeilutoiminnan kannalta. Selvimmin tämä tutkimuksellinen luonne on nähtävissä vuosikymmenen alkuvuosina järjestetyistä sotapeleistä. Peleillä koulutettiin ja kokeiltiin samanaikaisesti uusia taistelutapoja, kuten sissisotaa tai rannikon puolustusta, sekä uusia sodan ajan joukkojen johtamisrakteita, eli prikaateja ja armeijakuntia. Osassa peleistä oli erillisiä tutkittavia aiheita, esimerkiksi 1952 Uudenmaan Sotilasläänin sotapelin opetustarkoituksiksi oli lueteltu Uudenmaan alueen puolustuksen kannalta keskeisiä aiheita, kuten tykistö- ja panssarijoukkojen käyttömahdollisuudet alueella sekä johtosuhteiden järjestelyt alueellisessa puolustuksessa. Sotakorkeakoulun vuoden 1958 Operatiivinen ja huoltosotapeli tutki muuttuneita ampumatarvikehuollon järjestelyitä, jonka lisäksi siinä kertausharjoitettiin evp-upseereita ensimmäistä kertaa operatiivisissa sotapeleissä.

Sotapelit vaikuttavat liittyneen keskeisesti myös puolustusratkaisun ja operatiivisten suunnitelmien testaamiseen ja koulutukseen. Sotapelit oli pääsääntöisesti sijoitettu alueille, jotka nähtiin uhanalaisimmiksi länsiliittouman hyökkäykselle, eli Lappiin ja lounaiselle rantamaalle. Huomionarvoista, joskin täysin aikakaudelle sopivaa on, ettei yhdenkään käsitellyn sotapelin tilanteissa hyökkääjäksi kuvata Neuvostoliittoa. Lähimmäksi todellisia poliittisia olosuhteita sotapelien tilannekuvauksissa mentiin Uudenmaan Sotilasläänin sotapelissä 1952, jonka yleistilanteessa mainittiin puolueettomuuden turvaaminen Neuvostoliiton luvalla, ja pelistä laaditussa kertomuksessa todettiin Uudenmaan alueella tapahtuvien sotilaallisten operaatioiden liittyvä tavalla tai toisella Porkkalan vuokra-alueeseen. Lisäksi osa sotapeleistä pidettiin ”yleispätevillä alueilla”, esimerkiksi Komentajien operatiivinen sotapeli vuonna 1956 sijoitettiin alueelle, joka maaston ja tiestön puolesta oli soveltuva suurhyökkäykselle, joten niistä

saadut havainnot olivat sovellettavissa eri operaatioalueille ja eri suunnista tulevien hyökkäysten torjumiseen.

Siirtyminen sodan ajan joukkojen kokoonpanoissa divisioonarakenteesta prikaatipohjaisiin armeijakuntiin oli keskeinen koulutus- ja kokeiluaihe varsinkin 1950-luvun alkuvuosien sota-peleissä. Useissa sotapelikertomuksissa otettiin kantaa uusien kokoonpanojen toimivuuteen sekä vertailtiin uuden kokoonpanon etuja ja haittoja divisioonakokoonpanoon. Samalla myös vertailtiin havaintoja oman kaluston ja organisaation kyvystä vastata harjoitusvastustajan organisaation ja kaluston muodostamaan uhkaan. Esimerkiksi tykistön moottoroinnin tarve ja puutteet pitkän kantaman panssarintorjunta-aseistuksessa nousivat esille useissa sotapeliha-vainnoissa.

Yhtenä tärkeänä koulutus- ja samalla tutkimusaiheena sota-peleissä oli aselajien ja puolustus-haarojen välinen yhteistoiminta. Useiden sotapelien tilanteiden liittyessä taisteluun rannikolla, maa- ja merivoimien välisen yhteistoiminnan ja johtamisrakenteiden toimintaa testattiin usei-na eri vuosina, joskus jopa useilla eri tavoilla yhden pelin sisällä. Myös ilmavoimat olivat edustettuna pääsääntöisesti kaikissa peleissä sekä ilmatorjunta- että lentojoukkojen osalta, ja myös tätä yhteistoimintaa harjoiteltiin ja sen onnistumisesta tehtiin havaintoja. Yleensä ha-vaintona oli, että yhteistoiminta oli sujuvaa, mutta järjestäytymätöntä. Tämän selittää varsin-kin vuosikymmenen alkupuolella puutteet keskeisissä ohjesäännöissä sekä operatiivisen suunnittelun keskeneräisyys.

Sotapeleistä oli nähtävissä myös puolustusjärjestelmän ja -valmiuden kehittäminen sekä muu-tokset käsityksissä vihollisen toiminnasta. Vuodesta 1952 alkaen ainakin Pääesikunnan Ope-ratiivinen osasto alkoi kiinnittää huomiota siihen, että sotapelit tulisi järjestää alueilla, joissa yhtymät pääsisivät toimimaan todellisuutta vastaavissa tehtävissä ja olosuhteissa. Samalla esitettiin sotapelien tilannekehityksen laatimista vastaamaan valmiuden kohottamisesta ja joukkojen perustamisesta laadittuja suunnitelmia. Osaan sotapeleistä liitettiin kiinteänä osana liikekannallepanon toteuttamisesta vastanneen aluejärjestön toiminta sodan ajan joukkojen perustamisessa. Aluejärjestön esikunnissa palvelleita upseereita käskettiin osallistumaan sota-peleihin myös joukkojen komentajatehtävissä. Myös sotapeleissä kuvattu vihollinen kehittyi ajan myötä. Harjoitusvastustajan kokoonpanot muuttuivat vuosikymmenen edetessä, ja var-sinkin uusi sotateknologia pyrittiin huomioimaan peleissä. Esimerkiksi vuosikymmenen lop-pupuoliskolla jokaisessa pelissä oli jollain tavalla huomioitu vihollisen ydinase. Samalla sota-pelien taistelukentälle ilmestyivät helikopterit ja uintikykyiset panssariajoneuvot. Sotapelit

aiheuttivat myös keskustelua vihollisen mahdollisista toimintatavoista esimerkiksi maihin-
nousujen ja lentoaseen käytön osalta.

1950-luvulla toteutetuissa sotapeleissä on nähtävissä selvää kehittymistä vuosikymmenen
alku- ja loppupään pelien välillä, mutta kehittyminen on kohdistunut yksittäisiin osatekijöihin
pelien toteutuksessa. Uudistetut sodanajan joukkojen kokoonpanot vakiintuivat käyttöön, eikä
divisioonien perään enää haikailtu. Vihollisen toiminnan kuvauksiin tulivat mukaan modernin
sodankäynnin elementit, kuten ydinase ja helikopterit, ja näiden välineiden vaikutuksia alet-
tiin huomioida omassa toiminnassa. Sissitoiminta vakiintui omaksi taistelulajikseen, ja sen
merkitystä puolustuksen tehokkuudelle arvioitiin useissa peleissä. Pelit säilyttivät kuitenkin
tutkimuksellisen ja arvioivan luonteensa. Peleissä tehtyjä ratkaisuita arvioitiin hyvin suorasa-
naisesti, ja tehdyt virheet seurauksineen kirjattiin peleistä laadittuihin kertomuksiin. Havaitut
puutteet omien joukkojen suorituskyvyssä tai yhteistoiminnan järjestelyissä nostettiin samalla
tavoin esille.

5. TUTKIMUSTULOKSET

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää vastaus kysymykseen ”miten sodan kuvan muutos on näkynyt 1950-luvulla järjestetyissä sotapeleissä?” Kysymystä on lähestytty alakysymysten kautta, joilla on pyritty avaamaan niitä tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet sodan kuvan muotoutumiseen ja kehittymiseen tutkittavalla ajanjaksolla. Tässä luvussa kootaan yhteen alakysymysten tutkimisesta saadut havainnot ja vastataan niiden muodostaman kokonaiskuvan avulla tutkimusongelmaan.

Ensimmäisenä alakysymyksenä on ollut ”*Miten sodan kuva muuttui 1950-luvulla, ja miten nämä muutokset ilmenivät?*” 1950-luvulla käsitys sodasta ja sodankäynnistä pohjautui vahvasti juuri päättyneen toisen maailmansodan kokemuksiin ja havaintoihin. Sotakokemusten muodostamaa käsitystä alkoivat muokata turvallisuus- ja puolustuspoliittinen ympäristö, sekä sotateknologinen kehitys. Perinteinen uhkakuva ennen sotaa oli Neuvostoliiton yllätyshyökkäys maan itärajan yli. YYA-sopimuksen tultua voimaan Suomen ja Neuvostoliiton välillä, oli selvää, ettei Neuvostoliittoa voitu enää pitää vihollisena ainakaan julkisesti. Sodan jälkeen laadittujen uhka-arvioiden ja niiden pohjalta suunniteltujen puolustussuunnitelmien ytimenä oli Itämereltä ja Lapista suuntautuva länsivaltojen hyökkäys. Tämä tilanne pakotti katsomaan mahdollisesti tulevaa uutta sotaa uusin silmin. Ennen 1950-lukua oletus oli, että vihollisen hyökkäys perustuisi pääosiltaan maavoimien käyttöön, ja että sen torjumisessa avainasemassa olisi tiivis maavoimien puolustusryhmitys. Uudessa tilanteessa hyökkäys suuntautuisi mereltä, jolloin sen torjumiseksi vaadittaisiin maavoimien taistelun lisäksi tehokasta yhteistoimintaa meri- ja ilmavoimien kesken. Hyökkäyksen suuntautuessa arvioiden mukaan suoraan Etelä- ja Lounais-Suomen tiheästi asutuille alueille, sota iskisi myös yhteiskuntaan eri tavalla kuin jos sitä käytäisiin harvaan asutussa Itä-Suomessa. Mikäli hyökkäys suuntautuisi pohjoisesta Lappiin, tilanne olisi väestönsuojelun kannalta helpompi, mutta laajat tiettömät alueet tekisivät puolustuksen suunnittelusta paljon haastavampaa.

Ensimmäisen puolustussuunnitelman valmistuminen 1952 merkitsi sitä, että Puolustusvoimilla oli muodostettuna käsitys siitä, minkälaiseen sotaan tulisi alkaa valmistautua. Tiivistetysti esitettynä oli valmistauduttava taistelemaan omin voimin maahan tunkeutuvaa suurvaltavihollista vastaan. Vihollinen pyrki nopealla ja suurin voimin toteutettavalla hyökkäyksellä valtaamaan jatkotoimintansa kannalta tärkeitä alueita, ja operaationsa toteuttamiseksi sillä olisi käytössään nykyaikaisesti varustettuja joukkoja, jotka olisivat määrällisesti ja kalustollisesti ylivoimaisia. Puolustustaistelut jouduttaisiin toteuttamaan pahimmillaan yhtä aikaa laajoilla

alueilla Lapissa ja eteläisellä rantamaalla. Puolustustaisteluiden onnistuminen edellytti joukkojen nopeaa perustamista ja ryhmittämistä uhanalaisille alueille. Maahanlaskujoukkojen ja kauaskantoisen epäsuoran tulen kaltaisia suorituskykyvajeita suunniteltiin paikattavan sissi-toiminnalla ja vahvalla suluttamisella. Puolustustaistelussa päämenetelmänä olisi tiivis puolustus, joka perustui pitkälti toisessa maailmansodassa saatuihin kokemuksiin suurhyökkäyksen torjunnasta.

Ensimmäisen puolustussuunnitelman valmistumisesta ehti kulua vain muutamia vuosia, kun puolustuspoliittinen tilanne muuttui jälleen Porkkalan palautuksen myötä 1956. Neuvostojoukkojen poistuminen Porkkalasta muutti tilannetta erityisesti eteläisen rantamaan puolustuksen suhteen, sillä neuvostotukikohdan poistuminen jätti aukon puolustusryhmitukseen, mutta toisaalta se poisti myös yhden tavoitteen tai maalin länsiliittouman mahdolliselta hyökkäykseltä. Porkkalan palautuksen lisäksi suurvaltojen välistä voimatasapainoa ja niiden välisen suursodan mahdollista kehittymistä oli arvioitu uudelleen. Länsivaltojen muodostama uhan todennäköisyys oli pienentynyt, kun taas Neuvostoliiton todettiin kykenevän suurhyökkäyksen toteuttamiseen Suomen alueella. Vuonna 1957 laadittu uusi puolustussuunnitelma piti voimassa edelleen virallisen näkemyksen siitä, että mahdollinen hyökkäys Suomeen suuntautuisi edelleen Itämereltä, mutta samalla joukkojen käyttö suunniteltiin niin, että Suomella oli aiempaa parempi valmius vastata maitse suuntautuvaan suurhyökkäykseen. Virallisessa sodan kuvassa ei siis tapahtunut muutosta, mutta suunnitelmien muuttumisen kautta Puolustusvoimat alkoi valmistautua taisteluun aiempaa enemmän koko Suomen alueella. Valmistautuminen edellytti alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtymistä. Alueellisen puolustuksen perusteet olivat jo osin nähtävissä vuoden 1952 puolustussuunnitelmassa, ja menetelmä kehittyi edelleen uuden puolustussuunnitelman myötä.

Sotatekniikan kehityksessä eniten sodan kuvan muodostumiseen vaikuttanut tekijä oli ydinase. Ydinaseen tuhoivoimasta oli näyttöjä jo toisen maailmansodan lopulta, mutta ensimmäisissä sodan jälkeen valmistuneissa oppaissa, kuten Upseerin käsikirjassa, ydinasetta ei vielä käsitelty. Suurvaltojen alkaessa mittavammin varustautua ydinasein, alettiin se huomioida myös suomalaisessa ohjesääntökirjallisuudessa, kuten Kenttäohjesäännön yleisessä osassa. Ydinaseen huomioiminen sodankäynnin kuvassa näkyy selvimmin nimenomaan kenttäohjesäännöissä. Koska aseiden tuhovoima oli tiedossa, eikä ydinaseiden käyttöä pystytty todellisuudessa estämään tai torjumaan, oli se huomioitu ohjaamalla joukkojen käyttöä siten, että ydinasein tuhotut ryhmitykset kyettiin korvaamaan reservien käytöllä.

Sodan kuvan muutoksessa 1950-luvulla ei siis ollut selviä kehitys- tai muutosaskeleita, joissa olisi suoraan hylätty jokin vanhentuneeksi tuomittu konsepti ja korvattu se uudella. Kehitys oli ennemminkin hienovaraista tai asteittaista, ja se tapahtui samanaikaisesti muuhun sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyneen kehityksen kanssa. Selkeimmin sodan kuvan muutoksia voi vertailla aikakaudella julkaistujen ohjesääntöjen ja oppaiden kautta, sekä puolustussuunnitelmien perusteiden muutoksista. Keskeisin muutos puolustussuunnitelmissa oli se, että vuosikymmenen loppua kohti alettiin varautua enemmän siihen mahdollisuuteen, että hyökkäys Suomeen saattaisi suuntautua maitse itärajan yli. Ohjesäännöissä tätä muutosta ei korostettu sen arkaluontoisuuden vuoksi, mutta alueellisen puolustusjärjestelmän kehityksellä kyettiin vastaamaan myös tähän salattuun uhkakuvamuutokseen. Alueellinen puolustusjärjestelmä asetti myös vaatimuksia taistelutoiminnan kehittämiseksi, ja nämä muutokset näkyvät jo varsinkin vuoden 1958 Kenttäohjesäännön yleisessä osassa.

Verrattaessa vuonna 1953 julkaistua Upseerin käsikirjan III osaa ja vuonna 1958 käyttöön otettua Kenttäohjesäännön yleistä osaa sen suhteen, minkälaisen kuvan ne antavat taisteluista, on havaittavissa muutos siinä, miten taisteluiden oletetaan kehittyvän. Upseerin käsikirjassa puolustustaistelu perustui pääpuolustusaseman pitämiseen, ja hyökkäykset vihollisen lyömiseksi ja paikallisten ratkaisuiden aikaansaamiseksi oli ajateltu toteutettavan valmisteltuna hyökkäyksinä puolustukseen ryhmittynyttä vihollista vastaan. Oppaan näkemys oli siis se, että omilla joukoilla kyettäisiin nimenomaisesti torjumaan vihollisen hyökkäys, ja sen jälkeen antamaan ratkaiseva isku lyömällä se omalla hyökkäyksellä, kun se oli pakotettu pysähtymään ja ryhmittymään puolustukseen. Osaltaan vuoden 1954 Kenttäohjesäännön II osa oli vielä saman näkemyksen kannalla, sillä se käsitteli vielä puolustusta asemasotaolosuhteissa. Vuonna 1957 allekirjoitettu ”Yleistaktillisia suuntaviivoja” ja vuoden 1958 Kenttäohjesäännön yleinen osa sisälsivät kuitenkin jo aiempaan verrattuna erilaisen näkemyksen sodankäynnin luonteesta. Näiden ohjeiden mukaan puolustusaseman ehdottomasta pitämisestä oli luovuttu, ja puolustustaistelun onnistumista määrittä se, että vihollisen hyökkäystä saatiin hidastettua ja kulutettua niin, että samalla kyettiin luomaan tai tunnistamaan otollinen tilanne omalle vasta-hyökkäykselle. Vihollisen arvioitiin voivan murtaa aukon jäykästi puolustavaan ryhmittymiseen niin halutessaan, joten murren estämistä tärkeämmäksi tuli kyky rajoittaa murren laajentamista ja jatkaa tappioiden tuottamista viholliselle erilleen jääneillä joukoilla. Vihollisen paremman taktisen ja operatiivisen liikkuvuuden arvioitiin tarkoittavan sitä, että se ei hyökkäyksensä mahdollisesti pysähdyttyä ryhmittyisi puolustukseen, vaan pyrki jatkamaan etenemistään koukkauksin tai uudessa suunnassa. Tämän kautta jatkosodan kaltaista asemasotavaihetta ei enää pidetty todennäköisenä, ja omilla joukoilla oli kyettävä hyökkäämään myös kohtausolosuhteissa.

Tutkimuksen toinen alakysymys on ollut ”*Minkälaisia operatiivisia sotapelejä 1950-luvulla järjestettiin, ja minkälainen sodan ja sodankäynnin kuva näissä sotapeleissä on ollut?*” Arkistolähteiden tutkimuksen kautta on selvinnyt, että operatiiviset sotapelit näyttävät muodostaneen kaksi kokonaisuutta 1950-luvulla. Ensimmäinen kokonaisuus rakentuu vuosina 1949–1952 yhtymien ja aluejärjestön esikunnissa järjestetyistä sotapeleistä, ja toinen kokonaisuus vuosina 1954–1959 Sotakorkeakoululla järjestetyistä sotapeleistä. Sotapelikokonaisuuksien välillä on myös ollut havaittavia eroja siinä, minkälaisen kuvan sodasta ja sodankäynnistä ne ovat antaneet.

Vuosien 1949–1952 sotapelit näyttävät liittyneen puolustussuunnitelmien ja -järjestelmän kehittämiseen, joka tapahtui samalla aikavälillä. Peleillä on ollut myös selkeät opetustavoitteet, ja niiden avulla on koulutettu upseeristoa esimerkiksi uusien sodan ajan joukkojen kokoonpanojen käyttöön. Pääsääntöisesti vuosikymmenen alkupuoliskon sotapeleillä harjoitettiin uuden uhka-arvion mukaisia tilannekehityksiä, eli rannikon puolustusta, maihinnousun torjuntaa, sekä taistelua laajalla alueella. Oman pienen alakokonaisuutensa muodostavat sissisotaa ja laajamittaista sissitoimintaa kokeilleet sotapelit, joilla on selvitetty erilaisia mahdollisuuksia maanpuolustuksen järjestelyiksi.

1949–1952 järjestetyissä sotapeleissä sodan kuva oli pitkälti samanlainen. Vihollisen hyökkäykset kuvattiin kaikki puolustushaarat kattaneiksi yhteisoperaatioiksi, ja sen toimintaan sisällytettiin suurvalta-armeijan suorituskykyjen käyttö, kuten maahanlaskut ja ilmatulituki. Omien joukkojen puolustus oli pääsääntöisesti suunniteltu tiiviin puolustuksen periaatteiden mukaisesti, ja suoritusten onnistumista arvioitiin pitkälti sen mukaan, miten puolustusasemien suunnittelu onnistui ja minkälaisia päätöksiä joukkojen komentajina toimineet upseerit tekivät tilanteen kehittyessä. Alueellisen puolustusjärjestelmän perusajatukset näkyivät myös sotapelien toteutuksessa, joskin vielä kehittelyasteella. Esimerkiksi rannikon puolustukseen liittyen useissa peleissä kokeiltiin erilaisia johtosuhde- ja vastuualuejakoja, mutta vakiintunutta kaavaa, jossa esimerkiksi aluevastuussa ollut maavoimien yhtymä olisi yksiselitteisesti vastannut koko alueen puolustuksesta, ei vielä näkynyt. Osaltaan yhteistoimintamenettelyiden hajanaisuus selittyi sillä, ettei näiden sotapelien aikaan ollut vielä ajantasaisia ohjesääntöjä, joissa olisi käsketty vastuukysymyksistä yhteisoperaatioissa, kuten rannikon puolustuksessa.

Operatiivisten sotapelien järjestäminen siirtyi Sotakorkeakoulun vastuulle vuodesta 1954, mutta merkittävimmät pelit toteutettiin vuosina 1955–1956 ja 1958–1959. Vuoden 1955 meripuolustuksen sotapeliä lukuun ottamatta pelit olivat aiemmasta poiketen keskittyneet maa-

hyökkäyksen torjuntaan. Pelien taustatilanteet perustuivat edelleen samoihin uhka-arvioihin, kuin vuosikymmenen alkupuolen pelit, mutta pelitilanteet aloitettiin vasta tilanteesta, jossa vihollinen oli saanut pääjoukkonsa sisämaahan, tai vaihtoehtoisesti se hyökkäsi maarajan yli Lappiin. ”Komentajien sotapelissä” osanottajat olivat korkea-arvoisia ja keskeisissä tehtävissä toimineita upseereita, joten pelillä on todennäköisesti osaltaan testattu puolustus suunnitelmien perusteita sekä alueellisen puolustusjärjestelmän toimivuutta. Vuosien 1958–1959 peleissä määrällisesti isoin osa osallistujista oli sotakoulujen oppilasupseereita, mutta koska varsinkin komentajatehtäviin oli sijoitettu muualla palvelevia upseereita, on näissäkin sotapeleissä ollut todennäköisesti kyse varsinaisten sodan ajan tehtävien harjoittelusta.

Sodan kuva vuosien 1956–1959 sotapeleissä on ollut erilainen kuin vuosikymmenen alun peleissä. Jokaisessa pelissä vihollinen on kuvattu suorituskykyisemmäksi kuin minkälaisena se esiintyi vuosien 1949–1952 peleissä. Vihollinen käytti nyt ydinaseita, ja päätellen sotapeliker- tomuksiin kirjatuista taistelukuvauksista, sen hyökkäystapa ja etenemisnopeus ovat olleet aggressiivisempia kuin varhaisemmissa peleissä. Tähän liittyen myös omien joukkojen suoritus- kykyjä arvioitiin paljon suurempiin vihollisen joukkojen suorituskykyjä vastaan. Toisin kuin vuosikymmenen alkupuolen peleissä, Sotakorkeakoulun sotapeleissä omien joukkojen suori- tuskypuuteet oli tuotu esille, ja niiden oli myös katsottu vaikuttaneen omien suunnitelmien todennäköisyyteen onnistua. Verrattuna vuosikymmenen alkupuolen peleihin, Sotakorkeakou- lun operatiivisista sotapeleistä oli pääsääntöisesti jätetty joukkojen perustamiseen ja liikekan- nallepanoon liittyvät tehtävät pois. Tämä selittyy sillä, että koska pelien opetustarkoituksena on ollut suurhyökkäyksen torjunta, on suojajoukkojen taistelu sekä siihen liittynyt joukkojen täydentäminen täyteen sodan ajan kokoonpanoon tapahtunut ennen varsinaisia pelitapahtumia.

Tutkimuksen kolmantena alakysymyksenä on ollut ”*Miten sotapeleistä saadut havainnot ovat vaikuttaneet seuraaviin sotapeleihin, ja minkälaisia syy-seuraussuhteita ja kehityskulkuja sotapelien välillä on havaittavissa?*” Tähän alakysymykseen lähdeaineisto ei ole tarjonnut yksiselitteisiä tai selkeitä vastauksia. Osaltaan tämä johtuu siitä, että primäärilähteistä ei ole löytynyt tarkkoja asiakirjoja sotapelien valmisteluista, joiden perusteella olisi voitu osoittaa suoraan edellisten sotapelien perusteella tehtävät muutokset. Valtaosaa valmisteluihin liitty- västä aineistosta ei ole todennäköisesti koskaan arkistoitu, vaan pelien suunnittelu on tapahtu- nut erilaisissa työryhmissä tai jopa yksittäisten upseerien laatimana, jolloin ainoastaan valmiit toimeenpanokäskyt ovat säilyneet arkistoitaviksi.

Vuosien 1949–1952 sotapeleissä on nähtävissä yhteisiä teemoja esimerkiksi Pääesikunnan käskemien opetustavoitteiden kautta, mutta yhtenäistä jatkumoa vuosien välille on vaikea

rakentaa. Selvimmin sotapeleistä saatujen havaintojen ja kokemusten vaikutuksia seuraavien vuosien pelien järjestämiseen on nähtävissä käsketyissä pelien järjestämisperusteissa. Ensimmäisten pelien jälkeen esimerkiksi Pääesikunnan Operatiivinen osasto ja Järjestelyosasto ottivat kantaa siihen, että peleissä tulisi näkyä myös joukkojen perustamisen toteutus. Pelien järjestämisperusteiden taustalla näytti aluksi vaikuttaneen Pääesikunnan Koulutusosaston suunnitelma upseerien jatkokoulutuksesta, mutta koska pelien aiheita ja opetustavoitteita tarkennettiin tai muutettiin vuosittain, ei jatkokoulutussuunnitelmakaan täysin toiminut pelejä ohjanneena suunnitelmana.

Sotakorkeakoulun peleistä vuoden 1954 sotapeli ei näytä istuvan millään tavalla muiden pelien sarjaan. Toisaalta kyseisen pelin on ollut tarkoitus perehdyttää sotakoulujen opettajistoa sotapelitekniikkaan sekä yhtenäistää taktiikan opetusta, joten se vaikuttaa liittyneen siihen, että isojen sotapelien järjestämisvastuu siirtyi 1950-luvun loppupuolella Sotakorkeakoululle. Vuosien 1956 ja 1958–1959 sotapelit muodostavat oman kokonaisuutensa. Siinä missä vuosien 1949–1952 sotapeleissä koulutettiin ja kokeiltiin uusia kokoonpanoja ja uusien uhkarvioiden mukaisia tilannekehityksiä, Sotakorkeakoulun peleissä keskityttiin vihollisen suurhyökkäyksen torjuntaan maa-alueella. Peleissä näkyy myös alueellisen puolustusjärjestelmän perusteita, sekä etenkin puolustus- ja vastahyökkäystaktiikan kehitys sotien aikaiseen taktiikkaan verrattuna. Vaikuttaa siltä, että vuoden 1956 ”Komentajien sotapeli” oli tarkoitettu puolustus suunnitelman osan testaamisen ja kouluttamiseen ylemmälle komentajistolle, ja pelin toteuttamistapa siirrettiin tulevien vuosien sotapelien perusteeksi. Yhtenä kehitysaskeleena pelien välillä voidaan pitää evp-upseerien käyttöä pelaajina, sillä operatiivisissa sotapeleissä se alkoi vasta 1958 ensimmäisessä ”Operatiivisessa ja huoltosotapelissä”.

Pelien välisistä kehityskuluista näkyvät selvimmin 1950-luvun alku- ja loppupuolen pelien eroavaisuudet pelien lähtökohtatilanteissa sekä muutokset pelien antamassa kuvassa sodankäynnistä. Pelitilanteet siirtyivät rannikonpuolustuksesta tietyillä alueilla maahyökkäyksen torjuntaan ”yleispätevillä” alueilla samalla kun puolustus suunnitelmiin liittyvät uhkarviot muuttuivat realistisimmiksi länsivaltojen ja Neuvostoliiton muodostamien uhkien välillä. Vuosikymmenen alkupuolella peleissä taistelutoiminnan arviointiin vaikuttivat selvästi vielä sotakokemukset, ja vaikka vihollinen oli kuvattu määrältään ja tekniikaltaan vahvemmaksi, omien joukkojen taistelu nojautui vielä jäykkään torjuntaan tähänneeseen puolustukseen. Vuosikymmenen lopulla suurvaltojen asevoimien ylivoima ja samalla omien joukkojen suorituskyky puutteet tulivat ilmeisiksi myös sotapelien taistelutoiminnan arvioinnissa, ja taisteluiden onnistumisen arviointi ei enää pohjannut pelkästään komentajien tekemien päätösten vertailuun.

Miten siis sodan kuvan muutos on näkynyt 1950-luvulla järjestetyissä operatiivisissa sotapeleissä? Edellä esitettyihin alatutkimuskysymyksiin saatujen vastausten tiivistelmänä voidaan todeta, että sodan kuvan muutos on perustunut puolustussuunnitelmien ja niiden taustalla olleiden sotilaallisten uhka-arvioiden kehitykseen, sekä sotatekniikan aiheuttamiin muutoksiin taistelukentällä. Vuosikymmenen alun sodan kuva perustui haluun turvata maan itsenäisyys täyttämällä YYA-sopimuksessa asetetut vaatimukset ja osoittamalla varsinkin Neuvostoliitolle, että Suomi kykeni itse vastaamaan oman alueensa puolustuksesta kaikissa tilannekehityksissä. Puolustussuunnitelmissa varauduttiin tosissaan torjumaan länsivaltojen hyökkäystä maan rannikkoalueilla ja estämään Lapin alueen vapaa käyttö. Mahdollisen sodan oletettiin kehittyvän nopeasti, joten Puolustusvoimilla oli oltava kyky perustaa ja käyttää joukkoja nopeasti koko valtakunnan alueella. Koska taisteluiden alkuvaiheessa painopiste todennäköisesti olisi rannikon puolustuksessa, olisi maavoimien, rannikkojoukkojen, merivoimien ja ilma-voimien välisen yhteistoiminnan oltava tehokasta ja suunniteltua.

Sotapelien tilannekehityksissä edellä kuvatun kaltainen sodan kuva näkyi siinä, että sotapeleihin käskettiin sisällyttää joukkojen liikekannallepanon suunnittelu, ja pelien tilannekehityksen tuli kattaa erityisesti sodan alkuvaiheet ja niihin liittyvä oman voiman kasvattaminen. Taistelutoiminnan kuvauksissa keskityttiin pääasiassa mairinnousun torjuntaan, ja erilaisia yhteistoimintajärjestelyitä testattiin laajalti. Sissisodan ja -toiminnan mahdollisuuksia osana puolustusperusteiden määrittämistä kokeiltiin erityisillä sotapeleillä, joiden perusteella sissitoiminta säilyi suomalaisessa taktiikassa muita taistelulajeja täydentävänä keinona. Sodan totalisuus ja sen edellyttämä kokonaisuusmaapuolustuksen käsite tulivat esille aikakauden ohjesäännöissä, joskin sotapeleissä tätä totalisuutta ei juurikaan erikseen käsitelty.

Vuosikymmenen loppua kohti edettäessä uhka-arvioita tarkasteltiin kriittisemmin, ja uusissa puolustussuunnitelmissa lännen uhkan rinnalle nousi varautuminen Neuvostoliiton maahyökkäykseen. Ydinasevarustelun myötä ydinaseen käyttö otettiin esille myös suomalaisissa ohjesäännöissä, ja suurvalta-armeijoiden motorisoituessa vastustajan hyökkäysnopeus ja -tehokkuus ylittivät selvästi suomalaisten joukkojen taktisen ja operatiivisen liikkuvuuden. Vihollisen kasvanut suorituskyky, ydinase, sekä edelleen säilynyt vaatimus kyetä perustamaan joukkoja kaikkialla valtakunnan alueella sekä tarvittaessa aloittamaan taistelut itsenäisesti edellyttivät alueellisen puolustusjärjestelmän kehittämistä.

Operatiivisissa sotapeleissä sodan kuvan muutokset tiivistyivät vuosina 1956 ja 1958–1959 Sotakorkeakoulussa toteutettuihin peleihin. Näissä peleissä joukkojen liikekannallepanoon ja suojajoukkojen taisteluun liittyvät asiat oli esitetty vain lähtökohtatilanteeseen liittyen, ja pelien taistelutoiminta keskittyi maahyökkäyksen torjuntaan. Pelien keskittymisen maasotatoimiin voidaan päätellä johtuneen siitä, että länsivaltojen yllätyshyökkäyksen uhka oli vaihtunut Neuvostoliiton maahyökkäyksen uhkaan, ja operatiivisilla sotapeleillä kyettiin kouluttamaan suurhyökkäyksen torjunta keskittämällä pelitapahtumat pääjoukkojen taisteluun. Sodan totaalisuutta ei näissäkään peleissä erikseen tuotu esille, mutta vihollisen toiminnan kuvauksissa oli lähtökohtatilanteissa huomioitu esimerkiksi propagandan käyttö siviiliväestön puolustus tahdon murtamiseksi.

Taistelutilanteiden kuvausten suhteen vuosikymmenen lopun peleissä alettiin huomioida myös omien ja vastustajan joukkojen epäsuhtaa muutoinkin kuin määrän puolesta. Peleissä alettiin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota Kenttäohjesäännöissäkin esille tuotuihin ”sodankäynnin yleisiin periaatteisiin”, joiden katsottiin olevan edellytyksellä alivoimaisen menestykselle. Joukkojen suorituskykyä peleissä arvioitiin aiempaa enemmän mm. maaston ja käytettävissä olevan tiestön mahdollistaman liikkuvuuden kannalta. Pelkkä oppaan mukainen puolustusryhmitys ei enää riittänyt puolustajan menestykseen, vaan myös maaston piti mahdollistaa vihollisen pysäyttäminen. Vihollisen toimintaan sotapeleissä kuuluivat edelleen maahanlaskut, ja se pyrki hyökkäämään tarvittaessa maastokoukkauksin päästäkseen tavoitteisiinsa ja murtaakseen puolustusasemat. Myös ydinaseen käyttö huomioitiin peleissä, ja sen käyttöä rajoitettiin peliteknisin ratkaisuin, jottei sotapeleistä muodostuisi liian yksipuolisia vihollisen ehdottoman tuliylivoiman takia.

Jos 1950-luvun operatiivisten sotapelien sodan ja sodankäynnin kuvan kehittymistä pyritään määrittelemään mahdollisimman tiivistetysti, voidaan sanoa, että vuosikymmenen aikana käsitys sodankäynnistä muuttui realistisemmaksi. Realismilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että sotapeleissä alettiin vuosien kuluessa arvioimaan kriittisemmin kaikkia taisteluiden suunnitteluun ja toteutukseen liittyneitä osatekijöitä. 1950-luvun ensimmäisissä peleissä puolustusratkaisut olivat vasta hahmottumassa, joten niiden toteuttamistapoja osin testattiin ja osin koulutettiin sotapeleillä, jolloin esimerkiksi taistelutapahtumien yksityiskohtaisempi mallintaminen ei ollut yhtä tärkeää kuin etsiä toimivia malleja yhteistoiminnan toteuttamiselle. Vuosikymmenen edetessä kokeilussa olleiden mallien perusteella syntyivät puolustusratkaisut ja -suunnitelmat, joiden perusteella pystyttiin edelleen laatimaan opetuksessa tarvittavat oppaat ja ohjesäännöt. Mallien ja järjestelmien vakiintuessa käyttöön, pystyttiin kiinnittämään huomioita niiden yksityiskohtaisempaan toteutukseen, jolloin myös oli tarpeen alkaa arvioimaan

omia suorituskykyjä vastustajan suorituskykyihin muutenkin kuin määrällisesti. Suorituskykyjen arvioinnin perusteella kyettiin entistä tarkemmin hahmottamaan kuva mahdollisen sodan luonteesta ja operaatioiden toteutuksesta, jota vasten pystyttiin taas arvioimaan sotapeleissä toimineiden komentajien ratkaisuja.

5.1. Tutkimuksen arviointi ja mahdollisuudet jatkotutkimukselle

Tutkimuksen luotettavuuden arviointi perustuu käytetyn lähdeaineiston ja sen analysoinnista tehtyjen johtopäätösten tarkasteluun. Tämän tutkimuksen lähdeaineisto voidaan jakaa kolmeen luokkaan: arkistolähteisiin, sotahistoriallisiin artikkeleihin ja tutkimuksiin, sekä tutkitulla ajanjaksolla julkaistuihin Puolustusvoimien ohjesääntöihin ja oppaisiin. Lähteiden luotettavuuden arviointia on käsitelty tutkimuksen ensimmäisessä pääluvussa. Asiakirjalähteiden käytön haasteena on ollut muodostaa vuosikymmenen mittaiselta ajanjaksolta läpileikkaava kokonaisuus yksittäisistä asiakirjoista, jotka ovat koskeneet sotapelien järjestämistä, sekä sotapeleihin liittyneitä tapahtumia. Asiakirjalähteiden muodostamaa kuvaa on täydennetty aikakauden ohjesääntökirjallisuudella, joka on osaltaan auttanut muodostamaan kokonaiskuvaa aikakaudella vallinneesta sodan kuvasta ja sen kehityskuluista. Oppaista ja ohjesäännöistä on tietoisesti keskitytty käyttämään Upseerin käsikirjaa sekä Kenttäohjesäännön eri osia, sillä kyseisistä kirjoista on löydettävissä yleistä sodankäyntiä kuvaavaa tietoa. Asiakirja- ja ohjesääntölähteiden osalta tutkimuksen lähdeluettelo voidaan pitää riittävän kattavana tutkittavan aiheen kannalta.

Sotahistoriallisia artikkeleita ja tutkimuksia on käytetty ohjesääntökirjallisuuden tapaan täydentämään yleiskuvaa aikakauden tapahtumista sekä erityisesti puolustussuunnitteluun ja sodan kuvan kehitykseen liittyneistä asioista. Käytetyt artikkelit ja tutkimukset ovat kokeneiden sotahistorian tutkijoiden laatimia, ja perustuvat sotahistorialliseen perustutkimukseen. Lähdeluettelo kirjallisuuden ja artikkeleiden osalta ei ole erityisen laaja, mutta käytetyt lähteet kuuluvat suomalaisen sotien jälkeisen historiantutkimuksen perusteoksiin, ja niiden ajallinen kattavuus sekä tarkkuus ovat riittäviä tämän tutkimuksen kannalta.

Tutkimuksessa muodostetut johtopäätökset perustuvat sisällönanalyysiin, jossa on verrattu primäärlähteitä toisiinsa sekä kirjallisuuslähteisiin. Johtopäätösten muodostamista yksittäisten asiakirjojen perusteella on vältetty, ja tutkimustulokset on pyritty perustelemaan vertailemalla havaintoja koko tutkittavalta ajanjaksolta. Luonteeltaan tutkimus on historian perustutkimusta, jossa on käytetty tieteenalalle tyypillisiä tutkimusmenetelmiä ja lähteitä.

Saavutetut tutkimustulokset vastaavat samaa aikakautta koskevan suomalaisen sotahistorian tutkimuksessa saavutettuja tuloksia liittyen sodan kuvan ja alueellisen puolustusjärjestelmän kehitykseen. Tässä tutkimuksessa muodostetut havainnot eivät sinänsä tuo uusia näkökulmia aikaisemmassa tutkimuksessa saavutettuihin tuloksiin, vaan lähinnä täydentävät aikaisempaa tutkimusta. Tutkimuksessa esitetyt johtopäätökset 1950-luvun operatiivisten sotapelien tavoitteista ja pelien kehittämistä tukevat esimerkiksi Vesa Tynkkysen väitöskirjassaan esittämiä havaintoja sotapelien operatiivisista tavoitteista ja liittymisestä operatiiviseen suunnitteluun.

Jatkotutkimukselle mahdollinen kohde on Sotakorkeakoulussa toteutettujen strategisten sotapelien sarja. Tästä tutkimuksesta ne oli rajattu pois, koska ne käsittelevät nimenomaisesti strategista tasoa, mutta näiden sotapelien tutkiminen saattaa laajentaa käsitystä siitä, miten sodan totaalisuutta ja kokonaisuuspuolustusta käsiteltiin 1950- ja 1960-luvun taitteessa. Strategisia sotapelejä olisi mahdollista tutkia sekä sodan kuvan ilmentymisen kautta että kokonaisuuspuolustuksen opetuksen kehityksen kautta, sillä sotapelit oli suunnattu Sotakorkeakoulun opiskelijoille.

LÄHTEET

1. ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), arkistonmuodostajittain

Puolustusvoimain pääesikunta (vuodesta 1952: Pääesikunta), Koulutusosasto

T19468/17 Yleinen koulutustoimisto, kirjeistö 1950.

T19468/18 Yleinen koulutustoimisto, kirjeistö 1950.

T19469/10 Yleinen koulutustoimisto, kirjeistö 1951.

T19469/11 Yleinen koulutustoimisto, kirjeistö 1951.

T19470/8 Yl. Koulusto:n kirjeenvaihto 1949–1950.

T20169/1 Kirjeenvaihto 1952.

T20170/1 Kirjeenvaihto 1953.

T20171/1 Kirjeenvaihto 1954.

T20172/2 Kirjeenvaihto 1955.

T20173/1 Kirjeenvaihto 1956.

T21442/Aa6 sal Kirjeenvaihtokirja 1950–55.

T21442/Aa7 sal Kirjeenvaihtokirja 1955–57.

T21442/Aa8 sal Kirjeenvaihtokirja 1958.

T21442/Aa9 sal Kirjeenvaihtokirja 1958.

T21442/Aa11 sal Kirjeenvaihtokirja 1959–60.

T21442/F1-4 sal Salainen kirjestö 1945–1956.

T21442/F5-6 sal Salainen kirjeistö 1949–1955.

T21442/F7a sal Salainen kirjeistö 1955–1956.

T21442/F7b sal Salainen kirjeistö 1957.

T21442/F11 sal Salainen kirjeistö 1959–1960.

T21442/F12 sal Salainen kirjeistö 1961.

Puolustusvoimain Pääesikunta (vuodesta 1952: Pääesikunta), Operatiivinen osasto

T26862/Aa1 sal Kirjeenvaihtokirja 1950.

T26862/Aa2 sal Kirjeenvaihtokirja 1951.

T26862/Aa3 sal Kirjeenvaihtokirja 1952.

T26862/Aa4 sal Kirjeenvaihtokirja 1953.

T26862/Aa5 sal Kirjeenvaihtokirja 1954.

T26862/Aa6 sal Kirjeenvaihtokirja 1955.

T26862/Aa7 sal Kirjeenvaihtokirja 1956.

T26862/Aa8 sal Kirjeenvaihtokirja 1957.

T26862/Aa9 sal Kirjeenvaihtokirja 1958.

T26862/Aa10 sal Kirjeenvaihtokirja 1959.

T26862/Aa11 sal Kirjeenvaihtokirja 1960.

T26965/F1 sal Salainen kirjeistö 1948.

T26965/F2 sal Salainen kirjeistö 1949.

T26965/F3 sal Salainen kirjeistö 1950.

T26965/F4 sal Salainen kirjeistö 1951.

1. Divisioonan Esikunta, Koulutusosasto

T24228/3 Salainen kirjeenvaihto 1949–1966.

2. Divisioonan Esikunta, Koulutusosasto

T24141/F3 sal Salainen kirjeistö 1949.

T24141/F4 sal Salainen kirjeistö 1950.

T24141/F5 sal Salainen kirjeistö 1951–1959.

3. Divisioonan Esikunta, Koulutusosasto

T20218/3 Salainen kirjeenvaihto 1949–1951.

T28335/2 Salainen kirjeenvaihto 1952–1962.

Keuyen Prikaatin Esikunta (vuodesta 1952: Panssariprikaati), Koulutustoimisto

T19527/11 Salainen kirjeenvaihto 1946–1950.

T20143F/11 Salainen kirjeenvaihto 1951–1955.

Helsingin Sotilasläänin Esikunta

T20184/4 OT-salainen kirjeenvaihto 1950–1952.

Hämeen Sotilasläänin Esikunta

T20149/F:2 sal Salainen kirjeenvaihto 1949.

T20149/F:4 sal Salainen kirjeenvaihto 1950.

T20149/F:6 sal Salainen kirjeenvaihto 1951.

Lounais-Suomen Sotilasläänin Esikunta

- T20131/F:2 sal Salainen kirjeistö 1948–1950.
 T20131/F:3 sal Salainen kirjeenvaihto 1952.
 T20131/F:4 sal Salainen kirjeenvaihto 1954.
 T20131/F:5 sal Salainen kirjeenvaihto 1951.
 T20131/F:6 sal OT-salainen kirjeenvaihto 1952.
 T20131/F:8 sal Salainen kirjeenvaihto 1953.
 T20131/F:10 sal Salainen kirjeenvaihto 1955.

Pohjois-Suomen Sotilasläänin Esikunta

- T20135/F:18 sal Salainen kirjeenvaihto 1953.
 T20135/F:19 OTsal OT-salainen kirjeenvaihto 1953.
 T20135/F:20 sal Salainen kirjeenvaihto 1954.
 T20135/F:22 sal Salainen kirjeenvaihto 1955.
 T20135/F:24 sal Salainen kirjeenvaihto 1956.
 T20135/F:25 sal Salainen kirjeenvaihto 1956.
 T20135/F:26 sal Salainen kirjeenvaihto 1957.
 T20135/F:27 OTsal OT-salainen kirjeenvaihto 1957.

Sotakorkeakoulu

- T-21369/F:38 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1949.
 T-21369/F:40 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1950.
 T-21369/F:41 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1951.
 T-21369/F:43 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1952.
 T-21369/F:45 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1953.
 T-21369/F:46 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1954.
 T-21369/F:48 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1955.
 T-21369/F:49 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1956.
 T-21369/F:52 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1957.
 T-21369/F:55 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1958.
 T-21369/F:56 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1958.
 T-21369/F:58 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1959.
 T-21369/F:59 Sotakorkeakoulun kirjeistö 1959.
 T23101/F1 sal Sotakorkeakoulun salainen kirjeistö 1948–1955.
 T23101/F2 sal Sotakorkeakoulun salainen kirjeistö 1959–1957.
 T23101/F3 sal Sotakorkeakoulun salainen kirjeistö 1958–1960.

T26890/Hld:2 sal SKK strateginen sotapeli 1958–1959.

T26890/Hld:3 sal SKK strateginen sotapeli 1959–1960.

2. MUUT JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

2.1 Opinnäytetyöt

Haanpää, Jorma: *Karttatarjoitusten ja sotapelien käyttö ilmavoimiemme kantahenkilökunnan koulutuksessa*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö. Helsinki 1987. SKK1/1664, KA.

Lantto, Heikki: *Sotapelaaminen saksalaisessa sotataidossa 1918–1940*. Esiupseerikurssin tutkielma, Helsinki 2013.

Merilä, Arto: *Merisotapelin järjestely ja johtaminen*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö. Helsinki 1950. SKK1/468, KA.

2.2 Internetlähteet

Kansalliskirjaston julkaisuarkisto: <http://www.doria.fi>.

2.3 Puolustusvoimien tietojärjestelmät

Puolustusvoimien tutkimusrekisteri, Puolustusvoimien Asianhallintajärjestelmä (PVAH).

3. JULKAISTUT LÄHTEET

3.1 Tutkimukset ja opinnäytteet

Huttunen, Mika, Metteri, Jussi (toim.): *Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta*. Edita Prima Oy, Helsinki 2008.

Huttunen, Mika: *Monimutkainen taktiikka*. Edita Prima Oy, Helsinki 2010.

Koskinen Hannu, Holopainen, Timo: *Sotapeliöhje*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitoksen julkaisusarja 3, 4/2000.

Krogars, Marco: *Sotatieteelliset käsitteet puntarissa. Johtamisen, strategian, operaatiotaidon ja taktiikan vertailevan sisällön analyysi*. Hakapaino Oy, Helsinki 1998.

Palokangas, Marko: *Räjähtävää tyhjyyttä, sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa*. Waasa Graphics, Vaasa 2014.

Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen, Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. 2. painos. Helsinki 2014.

3.2 Kirjallisuus

Kadettiupseerit 1920–2000. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2000.

Kalela, Jorma: *Historian tutkimusprosessi.* Keskuskirjapaino Oy, Helsinki 1972.

Lappalainen, Jussi T.: *Haluatko historiankirjoittajaksi?* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2002.

Oinonen, Väinö J.: *Sotilaskielen sanakirja I osa A-M.* Helsinki 1953.

Oinonen, Väinö J.: *Sotilaskielen sanakirja II osa N-Ö.* Helsinki 1953.

Penttilä, Risto E.J.: *Finland's Security in a Changing Europe. A Historical Perspective.* Painatuskeskus Oy Pasilan pikapaino Helsinki 1995.

Rekkedal, Nils Marius et al.: *Operaatiotaito, Operaatiotaidon kehittyminen neljässä suurvallassa.* Edita Prima Oy, Helsinki 2013.

Renvall, Pentti: *Nykyajan historiantutkimus.* WSOY, Porvoo 1965.

Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä. WS Bookwell Oy, Juva 2009.

Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. WS Bookwell Oy 2006.

Tuomi, Jouni, Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* 11. uudistettu laitos. Hansaprint Oy, Vantaa 2013.

Tynkkynen, Vesa, Jouko, Petteri: *Towards East or West? Defence Planning in Finland 1944–1966.* Edita Prima Oy, Helsinki 2007.

Visuri, Pekka: *Evolution of the Finnish Military Doctrine 1945–1985.* Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990.

3.3 Artikkelit

Jouko, Petteri: *Suomalainen prikaati,* Tiede ja Ase, Vol 68, 2010.

Jouko, Petteri: *Tehtävätaktiikka suomalaisessa sotataidossa - myytti vai todellisuus?* Tiede ja Ase, Vol 67, 2009.

Sauramo, L: *Alueellisen puolustuksen periaatteista.* Tiede ja Ase, Vol 10, 1952.

Savunen, A: *Sissisota, sen edellytykset ja mahdollisuudet.* Tiede ja Ase, Vol 18, 1960.

Simelius, Sakari: *Näkökohtia prikaatin ja prikaateista muodostetun armeijakunnan johtamisesta,* Tiede ja Ase, Vol 9, 1951.

Vego, Milan: *German Wargaming,* Naval War College Review, Volume 65, Number 4, Autumn 2012.

3.4 Ohjesäännöt ja oppaat

Harjoitusvahvuudet A (Harjvahv A), Puolustuslaitoksen tutkimuskeskuksen kвалaboratorion rotaprintpaino, Helsinki 1955.

Harjoitusvahvuudet B, C ja D (Harjavahv BCD), PErot 1956.

Jalkaväen taisteluohjesääntö II Osa (JvO II) Pataljoonan taistelu, Oy. Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1955.

Jalkaväen tarkastajan koulutusohjeen N:o 1/1950 osa B/I: Harva puolustus, Helsinki 1950

Kenttäohjesääntö Yleinen osa (KO yl), PErot 1958.

Kenttäohjesääntö I Osa (KO I). Kauppalehti Oy:n Kirjapaino, Helsinki 1954.

Kenttäohjesääntö II Osa (KO II). Kauppalehti Oy:n Kirjapaino, Helsinki 1954.

Kenttäohjesääntö III Osa (KO III). 1957.

Upseerin käsikirja 1950, I Osa. Tykistön Kuvalaboratorio.

Upseerin käsikirja 1950, II Osa. Joukkojen harjoituskokoonpano ja -vahvuudet.

Top.Rot.11.50.3808.

Upseerin käsikirja, III Osa Joukkoja varten. Top.Rot.11.53.4356, 1953.